

JOURNAL

OF UKRAINIAN STUDIES

Володимир Смирнів Історична поетика Ліни Костенко

Taras Kuzio The Polish Opposition and
the Ukrainian Question

І.С. Коропецький Економічні погляди Костянтина
Воблого перед 1917 роком

Олександр Малицький Українські й тематично
українські періодичні
видання в Китаї

Paul Robert Magocsi Ucrainica Collections and
Bibliography in North America:
Their Current Status

Book Reviews

23
WINTER 1987

ЖУРНАЛ
УКРАЇНОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

EDITOR

Myroslav Yurkevich

EDITORIAL BOARD

John-Paul Himka, *University of Alberta* • Andrij Hornjatkevych, *University of Alberta* • Oleh Ilnytzkyj, *University of Alberta* • Bohdan Kordan, *Arizona State University* • Bohdan Krawchenko, *University of Alberta* • Manoly R. Lupul, *University of Alberta* • David Marples, *University of Alberta* • Bohdan Medwidsky, *University of Alberta* • Natalia Pylypiuk, *Harvard University* • Peter A. Rolland, *University of Alberta* • Frances A. Swyripa, *University of Alberta*

The *Journal of Ukrainian Studies* is published semiannually, in the summer and winter, by the Canadian Institute of Ukrainian Studies. Annual subscription rates are \$10.00 for individuals and \$15.00 for libraries and institutions. Cheques and money orders are payable in Canadian or American funds only to *Journal of Ukrainian Studies*. Please do not send cash. Subscribers outside Canada: please pay in U.S. funds.

The *Journal* publishes articles on Ukrainian-related subjects in the humanities and social sciences. The criterion for acceptance of submissions is their scholarly contribution to the field of Ukrainian studies. The *Journal* also publishes translations, documents, information, book reviews, letters, and journalistic articles of a problem-oriented, controversial nature. Those wishing to submit manuscripts should observe the guidelines on the inside back cover.

Manuscripts, books for review, and all correspondence regarding subscriptions, changes of address, and editorial matters should be sent to: *Journal of Ukrainian Studies*, Canadian Institute of Ukrainian Studies, 352 Athabasca Hall, University of Alberta, Edmonton, Alberta, Canada T6G 2E8.

© 1988 by the Canadian Institute of Ukrainian Studies.
ISSN 0228-1635

Typesetting by Canadian Institute of Ukrainian Studies.
Printed by Printing Services, University of Alberta.

JOURNAL OF UKRAINIAN STUDIES

Volume 12, Number 2

Winter 1987

<i>Володимир Смирнів</i> . Исторична поетика Ліни Костенко	3
<i>Taras Kuzio</i> . The Polish Opposition and the Ukrainian Question	26
<i>I.C. Коропецький</i> . Економічні погляди Костянтина Воблого перед 1917 роком	59
<i>Paul Robert Magocsi</i> . <i>Ucrainica Collections and Bibliography</i> in North America: Their Current Status	77
<i>Олександр Малицький</i> . Українські й тематично українські періодичні видання в Китаї	92

Review Article

<i>Oleh S. Ihnytzkyj</i> . Futurism in Ukrainian Art: A New Study	95
---	----

Book Reviews

<i>Harvard Ukrainian Studies</i> , Special Issue: <i>The Kiev Mohyla Academy</i> <i>T. Chynczewska-Hennel</i> , <i>Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i</i> <i>kozaczyzny od schyłku XVI do połowy XVII w.</i> (Stephen Velychenko)	105
<i>John L. Scherer</i> , ed. <i>USSR: Facts and Figures Annual</i> (David Marples)	108
<i>Joan L. Roccasalvo</i> , <i>The Plainchant Tradition of Southwestern Rus'</i> . (Andrij Hornjatkevyč)	109
<i>Н. К. Гаврилюк</i> , <i>Картографирование явлений духовной культуры</i> (<i>По материалам родильной обрядности украинцев</i>). (Валентин Мороз, мол.)	112

Contributors

OLEH S. ILNYTZKYJ is associate professor of Ukrainian language and literature in the Department of Slavic and East European Studies, University of Alberta. He specializes in the study of modernist and avant-garde trends in Ukrainian literature and is completing a book on Ukrainian futurism.

IWAN S. KOROPECKYJ is professor of economics at Temple University in Philadelphia. An expert on Soviet economics, he is the author of numerous articles and of *Location Problems in Soviet Industry before World War II: The Case of the Ukraine* (1971). A collection of his essays, *Studies in Ukrainian Economics*, will soon be published by the Canadian Institute of Ukrainian Studies.

TARAS KUZIO, a doctoral student at the London School of Economics, is deputy editor of *Soviet Nationality Survey* and *Soviet Nationality Affairs*, both published by the London-based Society for Soviet Nationality Studies. He has published many articles concerning recent developments in Eastern Europe and the Soviet Union.

PAUL R. MAGOCSI is professor, Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto. His numerous publications include *The Shaping of a National Identity: Subcarpathian Rus', 1848-1948* (1978), *The Rusyn-Ukrainians of Czechoslovakia: An Historical Survey* (1983), *Galicja: A Historical Survey and Bibliographic Guide* (1983) and *Ukraine: A Historical Atlas* (1985).

ALEXANDER MALYCKY is associate professor in the Department of Germanic and Slavic Studies, University of Calgary. He has published articles in the fields of Canadian and Soviet ethnic relations and Germanic studies.

WALTER SMYRNIW is associate professor and chairman of the Department of Slavic Studies at McMaster University in Hamilton, Ontario. He is the author of *Ukrainian Prose Manual* (1977), *Turgenev's Early Works: From Character Sketches to a Novel* (1980), and of a number of articles on Ukrainian and Russian literature. His current research concerns the history of Ukrainian science fiction.

Correction

In Marta Tarnawsky's "Ukrainian Literature in English Published since 1980: Part 3," which appeared in the Summer 1987 issue, the numbering of items B18-B28 incorrectly appeared as A18-A28. On p. 82, in the entry for the anthology *On the Fence*, the following information was omitted from line 3: "Contents: Ukrainian publishing in Australia/Dmytro Chub."

ІСТОРИЧНА ПОЕТИКА ЛІНИ КОСТЕНКО

У древлянському лісі на пні сиділа Історія.
А я шукала опеньки, на неї там набрела.

Ліна Костенко

На початку 1960-х років деякі вчені стали вживати компютери та кількісні аналізи, щоб досягти нового розуміння історичних явищ. “В пристосуванні до історії... кількісні аналізи базуються на методі, який називається ‘маніпуляцією даних’ — тобто, дані про людські вчинки маніпулюються в певні категорії, щоб їх можна було запрограмувати в компютери”.¹ Прихильники кількісних досліджень історії не лише твердили, що “компютерні обчислювання дають історикам безмежні можливості, оскільки завдяки їх потужності дослідник може організувати, аналізувати та розуміти історичні дані такими засобами, що раніше були неможливими”,² але вони також раз-у-раз доводили про здатність кількісного методу на різних симпозіумах, конференціях та в численних публікаціях.

Переглядаючи минулий розвиток кількісних дослідів, Т. К. Рабб заявив у 1981 році на радянсько-американському симпозіумі, що кількісні методи стали важливим дослідницьким знаряддям, і тому кількісні аналізи почали використовувати все більше не лише в межах історії, але й в галузях інших наук.³ Слушність цього висновку була підтверджена на тому ж симпозіумі, коли Л. І. Бородкін та Л. В. Мілов звітували про успішне застосування кількісного методу при досліді середньовічних руських текстів. Аналізуючи компютером “парні граматичні категорії в межах простого речення”, вони змогли визначити на статистичних підставах такі явища як авторство загадкових текстів, визначити наслідування, підробки та витяги з творів, як також характерні

стилістичні риси авторів та місця, де пізніше переписувачі робили зміни в текстах.⁴

З огляду на важливі відкриття, які вдалося зробити завдяки кількісним методам, деякі історики вважають, що кількісні методи й електронна технологія дадуть можливість аналізувати легко й швидко величезну кількість даних, і таким чином здобувати нові знання про маловідомі історичні події, навіть “освітити темні століття”.⁵ Усі ці твердження, самозрозуміло, базуються на вірі у всемогутність логічної системи англійського математика Джорджа Була [George Boole] та в електронну потужність комп’ютерів, зокрема тих, що можуть в одну секунду робити більше мільйона підрахунків.

Безумовно, у майбутньому кількісні методи та інші програми для комп’ютерних аналізів принесуть немало змін не лише в галузях історії та текстології, але в усіх ділянках гуманітарних наук. Ця перспектива викликає певне питання: чи зможуть колись історики або літературознавці провадити наукові дослідження та отримувати нові дані, користуючись лише традиційними засобами? А ще важливіше — чи зможуть в добу так званої “високої технології” письменники й поети з’ясувати суттєві відомості про історичне минуле? Невже доведеться науковцям і майстрам слова цілком скоритися всемогутній електронній технології?

Можливість вищезгаданих перспектив деякі вчені стали вважати загрозою для гуманітарних наук та, в певній мірі, для художньої творчості. В нашу добу, на мою думку, не слід боятися нових наукових засобів, а, натомість, ґрунтовно обізнатися з ними. Таким чином можливо практично переконатися, що, незважаючи на колосальну потужність нових комп’ютерів та кількісних аналізів, якими можна виконувати завдання й робити висновки в питаннях, що їх окремій людині не можливо досягти власним розумом на протязі цілого життя, — це нове наукове споруддя має також деякі обмеження та недоліки. Наприклад, навіть ревні прихильники відверто заявляють, що кількісні методи непридатні, коли є нестача певних фактів, або нема ніяких даних.⁶ В таких випадках брак історичних відомостей є не меншою проблемою для сучасних істориків, ніж це було для їх попередників.

Хоч нестача історичних даних була, і надалі є, значною завадою в історіографії, це не складало перешкод у белетристиці. Завдяки уяві й інтуїції, письменники могли відтворювати буття минулого навіть у випадках, коли було дуже мало відомостей про якесь історичне явище. Часом лише відгомін з минулого, лишень народня пісня, ставали ґрунтом для зображення в художньому

твори колишнього життя. Наприклад, в українській літературі є кілька творів, базованих на пісні “Ой не ходи Грицю, та на вечорниці”. Між ними є балади, — “Чарівниця” (1834 р.) Левка Боровиковського та “Розмай” (1854 р.) Степана Руданського, — драматичні твори В. С. Александрова (1876), Михайла Старицького (1890), для котрих драматурги використали не лише тему, але й наголовок пісні, — як також роман Ольги Кобилянської “В неділю рано зілля копала” (1909 р.).⁷

Пісня “Ой не ходи Грицю” інтригувала не тільки письменників, але й фолклористів, які намагались довідатись звідки вона походить. Завдяки їхнім старанням було устійнено, що пісня виникла в Полтаві. Далі виявилось також, що мешканці Полтавської губернії вважали, що слова й мелодію пісні склала молода полтавка Маруся Чурай, яка жила на початку сімнадцятого століття. З усних джерел А. А. Шаховський та А. Шкляревський довідалися дещо про життя Марусі Чурай, як також і про те, що на Полтавщині їй приписувалось немало пісень, які назагал уважалися народнього походження, оскільки вони були вміщені в збірці, що її видав у 1834 році Михайло Максимович.⁸ Одначе, на підставі усних джерел фолклористам не вдалося устійнити, чи Маруся Чурай справді була історичною особою, чи лише легендарною постаттю. Незважаючи на це, після того як Шкляревський опублікував у 1877 році коротенький біографічний нарис про Марусю Чурай, кілька авторів вдалися до зображення Марусі в художніх творах. Таким чином під заголовком “Маруся Чурай” з’явилися п’єса Г. Бораковського (1888 р.), історична поема Е. Озерської-Нельговської (1896 р.) та віршована драма В. Самійленка (1896 р.).⁹

Протягом нашого століття українські письменники не трактували Марусю Чурай так часто як у минулому. Про неї майже не було згадок до 1960-х років, коли Леонід Кауфман узявся за систематичну збірку пісень, що їй приписували на Полтавщині, та пильно переглянув відомості про її життя. В післямові до збірки “Дівчина з легенди: Маруся Чурай”, що вийшла друком 1967 року, Кауфман посилався на несподівану й нову знахідку: “Український радянський поет Іван Хоменко, збираючи матеріали для своєї драматичної поеми “Марина Чурай”, знайшов у матеріалах козацького законодавства XV–XVII століть текст вироку полтавській піснетворці. Матеріали ці зберігаються в Центральній Науковій бібліотеці Академії наук УРСР. Цей цікавий і покищо єдиний документ, на нашу думку, незаперечно доводить історичність особи Марусі Чурай”. У примітці Кауфман не тільки навів цей текст, але й завважив, що “стиль і мовні особливості дають підставу вважати цей вирок

справжнім історичним документом”.¹⁰ Одначе, в наступному виданні збірки в 1974 році Кауфман вже не згадує цього “історичного документу”, а заявляє таке: “Якби вдалося документально підтвердити, що суд над Марусею справді відбувся, то питання про те, чи Маруся Чурай справді історична особа, вирішувалося б просто. Але, на жаль, поки що таких документів не знайдено, і тому для нас Маруся Чурай лишається тільки легендарною особою”.¹¹ З бігом часу Кауфман очевидно переконався, що той “історичний документ” — явна вигадка, яку Іван Хоменко вживає як літературний засіб, щоби створити історичну ймовірність у своїй поемі про Марусю Чурай.

Брак історичних даних, правдоподібно, довгий час відраджував радянських письменників від трактування Марусі Чурай в межах реалістичної творчості. Проте, Іван Хоменко не єдиний поет, що вдався в недавньому минулому до зображення Марусі Чурай. Ліна Костенко не лише наважилася присвятити немалий твір загадковій постаті з сімнадцятого століття, але дала йому підзаголовок: “Історичний роман у віршах”. Роман Ліни Костенко, що вийшов друком 1979 року, має не лише вражаючу архітектоніку, але й цікаву проблематику, що стосується історичних явищ, про які зосталося мало або ніяких даних. З огляду на це, прочитавши “Марусю Чурай” Ліни Костенко, можна пізнати роль, що її можуть відігравати талановиті поети у розшифруванні загадкових явищ історії, які неможливо вияснити навіть з допомогою потужних компютерів та кількісних методів.

Порівнявши роман Ліни Костенко зі збіркою Кауфмана, не тяжко прийти до висновку, що поетеса була добре ознайомлена з усіма етнографічними записами про Марусю Чурай та використовувала їх для сюжету і зображення головних осіб роману. Крім того очевидно, що вона знала про безуспішні старання розшукати історичні дані про Марусю Чурай. Про це Костенко натякає з самого початку роману, посилаючись на легкопальність історичних документів, особливо тих, що пропали, коли 1658 року “Полтава згоріла дощенту”. Згадавши пожежу, поетеса наводить інтригуючу історичну гіпотезу: “А що якби” десь знайшовся судовий документ про справу Марусі Чурай, що ж доказав би він нам?

Оскільки немає такого документу, поетеса відтворює в межах творчої уяви, що могло б бути записано в протоколі, який мали б вести під час суду над Марусею Чурай за вбивство свого коханого, Гриця Бобренка. На думку Костенко, в протоколі були б записи про твердження багатьох мешканців Полтави, які чули як Маруся публічно призналася, що вона отруїла Гриця.¹² Було б там також свідчення про статеві стосунки між Грицем і Марусею (про

це твердила б мати Гриця)¹³, була б і згадка про недавнє заручення Гриця з Галею Вишняківною, донькою найбагатшого чоловіка в Полтаві;¹⁴ були б там також свідчення про те, що Маруся намагалася втопитися після смерти Гриця, але люди врятували її.¹⁵ Після вислухання протирічних доказів, що тривали кілька днів, суддя заявив би, що лише Соломон зміг би розсудити цю складну справу. Але, не зважаючи на це, суд визнав би підсудну винною¹⁶, бо вона ні слова не вимовила під час процесу:

Вишняківна плаче.
А ця мовчить. Об чім вона мовчить?
Такого ще не бачила Полтава.
І суд такого ще не примічав,
щоб той, кого потягнуено до права,
зневажив право та отак мовчав.

.....

Ми, вряд, зіпершись на свідoctва голі,
в такий-то спосіб справа була рiшена,
що має бути карана на горлі,
на шибениці, значиться, обвішена.¹⁷

Із змісту першого розділу роману очевидно, що навіть якщо б були такі історичні документи як протоколи судочинства в Полтаві, то вони не з'ясували б належно усіх психологічних факторів, які довели до душегубства. А це приводить читача до висновку, що на підставі лише суспільно-історичних даних неможливо було б доказати суть злочину та психологічної спонуки Марусі Чурай. В дальших розділах Ліна Костенко доводить, що психологічні явища та різні особисті переживання можна краще устійнити шляхом художньої уяви. Про цю можливість не свідчать стільки теоретичні міркування, як надзвичайний хист і успіх у зображенні течії пекучих думок і гірких переживань, які могла б перетерпіти Маруся напередодні смертної кари.

В "Сповіді", що є безумовно провідним розділом твору, Костенко описує Марусині роздуми про своє тяжке життя та самозізнання про складні обставини злочину, які змусили її мовчати на судовому процесі. З монологу очевидно, що в своїй свідомості Маруся визнає власну провину щодо смерти Гриця: "Я теж убивця. Я убила Гриця".¹⁸ Але далі стає зрозумілим, що це не було навмисне вбивство. Маруся каже, що

Не помста це була, не божевілля.
 Людина спроста ближнього не вб'є.
 Я не труїла. Те прокляте зілля
 він випив сам. Воно було моє.¹⁹

Таким чином і обставини, і причина смерті Гриця Бобренка були вкрай незвичайні. Оскільки їх навряд чи зрозуміли та прийняли б на суді, Маруся рішила не згадувати, що у стані розпуки після новини про заручення Гриця з Галею вона приготувала отруйний напій для себе. Хоч і не була підбурена ревностями до Галі, чи жадобою помсти, все ж таки, до певної міри, Маруся завинила у смерті Гриця, оскільки вона приготувала отруту і не перешкодила йому випити зілля в її присутності.

Зображення Ліною Костенко ролі Марусі у смерті Гриця радикально відрізняється від попередніх тлумачень про Марусині спонуки і вчинки, які були завжди основані на дослівному розумінні пісні “Ой не ходи Грицю”. Проте немає підстав уважати, що слова пісні — незаперечний доказ про спонуку й злочин Марусі Чурай. Поперше, хоч ця пісня приписується Марусі Чурай, вона дійшла до нас у кількох варіантах. Крім того, вражаюча єдність часу й логічний біг подій свідчать про значно більшу послідовність щодо структуральних засад, ніж до фактів життя: отруйне зілля було зібране в неділю, полоскане в понеділок, зварене у вівторок; випив Гриць отруту в середу, помер у четвер і був похований у п'ятницю. Леонід Кауфман зовсім слушно підкреслює, що таке поховання не могло б відбутися в Полтаві, оскільки, згідно з обрядом православної церкви, покійників ховали лише на третій день після упокоєння.²⁰ Отже, пісня не має безпосереднього відношення до смерті і похорону Грицька Бобренка.

Трактування Ліною Костенко ролі Марусі в отруєнні Гриця є дійсно оригінальне і новаторське в українській літературі, але воно не є виявом поетичної вільності, чи летом творчої фантазії. Нове зображення базоване, по суті, на інтерпретації та використанні доступних історичних даних, тобто на піснях, що приписуються авторству Марусі Чурай. Зі справжнім хистом вводить Костенко рядки цих пісень при зображенні героїні; таким чином, згадуючи у “Сповіді” свою тяжку долю, Маруся у відповідних місцях цитує вірші своїх пісень. Ось як висловлює вона душевний біль, коли наближається день одруження Грицька з Галиною:

Я наварила м'яти, драголюбу.
 Не пособло. Наварила ще.

Вже скоро день, що їм іти до шлюбу,
мене ж пече всередині, пече!

“Болить моя головонька від самого чола:
не бачила миленького ні тепер, ні вчора”, —
отак собі заспіваю, наче й не журюся.
“А як вийду за ворота, од вітру валюся”.

Любилися ж, кохалися, як голубів пара!
“Не дай боже розійтися, як чорная хмара” . . .

А найстрашніше, що пече, як жога,
перевертає душу від жалю:
невірного, брехливого, чужого,
огидного, — а я ж його люблю!

“У неділю рано зілля копала . . .
А у понеділок переполоскала . . .”
Порятуй від болю, смертонько ласкава!²¹

У наведених строфах роману вміщена цитата з пісні “Болить моя головонька від самого чола”, котра передає не тільки душевні муки, що їх терпіла Маруся, коли Гриць покинув її заради багатой Галі, але також Марусине намагання втопитися.²² І так само чергова цитата з пісні “Котилися вози з гори” висловлює Марусину тугу, бо ж назавжди має розлучатися із своїм коханим.²³ Також заслуговує уваги факт, що хоч у тому контексті Ліна Костенко наводить рядки з “Ой не ходи Грицю”, Маруся зовсім не згадує про отруєння Гриця, а натомість просить смерть покласти край її стражданям.

У своєму романі поетеса відступає також від попередніх зображень Грицька, додаючи до його характеру нові риси. Вона не малює Гриця лише в ролі коханця двох дівчат. Таким чином, мінливість в його поведінці не виникає з надмірної сексуальності, але з роздвоєння характеру. Про це вперше згадує на суді свідок, що знав його з дитинства:

Грицько ж, він міряв не тією міркою.
В житті шукав дорогу не пряму.
Він народився під такою зіркою,
що щось в душі двоїлося йому.

Від того кидавсь берега до того.
Любив достаток і любив пісні.

Це як, скажімо, вірувати в бога
і продавати душу сатані.²⁴

В минулому Грицько також скаржився на душевні муки, викликані дуалізмом:

Я мучуся. Я сам собі шуліка.
Є щось в мені так наче не моє.
Немов живе в мені два чоловіка,
і хтось когось в мені не впізнає.²⁵

В контексті роману Маруся Чурай і Галя Вишняківна є носіями протилежних прагнень в житті. Галя уособлює матеріяльний достаток, що надає соціального престижу й влади, а, натомість, Маруся представляє душевні прагнення, зокрема — жадання особистої свободи і творчої діяльності. Трагічна риса характеру Гриця виникає з постійного хитання в обох сферах. Його схильність до матеріяльного блага була значною мірою спричинена постійними докорами матері. Заручення з Галею, донькою найбагатшого господаря в Полтаві, тишило матір, але не спинило Грицьового залицання до Марусі. Це мучило його душу до тої міри, що напередодні вінчання Гриць прийшов до Марусі, розповів про свій скрутний стан, благав, щоб простила йому й заручилася з ним, бо ж він ніяк не може жити “без її пісень”. В ту мить Маруся відгукнулася рішуче й твердо:

Тоді я двері відчинила в ніч.
Він ще не встиг збагнути, в чому річ,
як я сказала:

— Йди собі, іди! —

А він сказав:

— Мені ж нема куди.

— Іди до неї. Будеш між панамі.

А я за тебе, Грицю, не піду.

Це ж цілий вік стоятиме між нами.

А з чого ж, Грицю, пісню я складу?!

... Лежала тінь від столу і до печі.

Лампадка тріпотіла в божнику.

А він сидів, зіщуливши ті плечі

і звисивши ту голову тяжку.

“Як не хочеш, моє серце,
Дружиною бути,
То дай мені таке зілля.
Щоб тебе забути.

Буду пити через силу,
Краплі не упушу.
Тоді я тебе забуду,
Як очі заплющу . . .”

Торкнувся шклянки білими вустами.
Повільно пив. І випив. І погас.²⁶

Непостійність Гриця, покірність волі матері і його бажання покінчити з собою також не базовані на вигадці Ліни Костенко. Все це згадується у піснях, що приписуються Марусі Чурай.²⁷ Так само остання суперечка між Грицем і Марусею основана на пісні “Сидить голуб на вербі”, а Грицеве жадання випити отруту в наведених рядках — пряма цитата з цієї пісні.²⁸ Отже виходить, що оригінальне трактування Ліною Костенко трагічних відносин між Грицем і Марусею основане не лише на творчій уяві нових обставин, але й на вдалому тлумаченні історичних даних, що походять з усних джерел.

Не менш виразною рисою роману слід також вважати з'ясування факторів, що спричинили вияв і розвиток творчих здібностей Марусі. З Марусиних спогадів читач довідується, що, завдяки турботі батька, її віддали до школи, навчили грамоти. З першого погляду це може вразити читача як анахронізм чи неймовірна біографічна подробиця, оскільки спільне навчання хлопців і дівчат — недавнє явище. Одначе, можливість освіти дівчат у сімнадцятому столітті не є вигадкою. Хоч дотепер це явище ще не досить досліджене, про нього свідчить історичний документ. Супроводжуючи антіохійського патріарха Макарія, який подорожував до Москви в середині сімнадцятого століття, архидиякон Павло Алеппський був заскочений, що на Україні “за винятком небагатьох, навіть більшість . . . жінок і дочок, уміють читати . . .” та що “в землі козаків усі діти вміють читати, навіть сироти”.²⁹

Ліна Костенко, очевидно, знала про цей історичний факт і відповідно використала його, описуючи вплив освіти на таких талановитих дівчат як Маруся Чурай. Після трьох років навчання

в “козацькій школі” вона не лише навчилась грамоти, але й почала складати пісні. Спочатку її несмілі творчі спроби не сягали поза межі писання віршів, аж поки вона не зустріла кобзаря, що оспівував походи і смерть її батька. Для Марусі це стало зворушливим і повчальним пережиттям:

... Ішов кобзар у нас через Полтаву.
Ну, обступили, просять, що кому, —
той про сирітку, той про давню славу,
той про Азов, а той про Кодиму.

І я стою. Отак стояла, скраю.
А він співав невольницькі плачі.
І раптом чую: “Орлику ... Чураю!”
Я оніміла. “Орлику ... Чураю! ...”
Як я тоді наплакалась вночі!

Усе ввижалось: “Орлику Чураю,
Ой забили тебе ляхи у своєму краю!”

Все думала: хоч би спитати,
хто склав слова про нього, про той край.
Що був же він ріднесенький мій тато,
а от тепер він — орлик, він Чурай.

.....

І десь в ті дні, несміло, випадково,
хоч я вже й пісню склала не одну,
печаль моя торкнула вперше

с л о в о,
як той кобзар торкнув свою струну.³⁰

Наведені строфи свідчать, як глибоко вразив Марусю спів кобзаря. В часі туги за втратою батька в її свідомості лунав відгомін почутих слів кобзаря, і раптом вона збагнула ідейну і емоційну суть *слова*. Таким чином, болючий досвід перетворив Марусю з віршувальниці, що знала лише технічні засоби писання, на справжню поетесу з глибокою пізнавальною здібністю. Посилаючись на такі історичні явища як освіту дівчат та ролю кобзарів у сімнадцятому столітті³¹, Ліна Костенко значно поширює психологічні риси Марусі, надає ймовірності здібностям

героїні до проникливих спостережень про особисті переживання, про суспільні та історичні феномени. Суттєві коментарі Марусі Чурай найбільш помітні у “Сповіді”, але їх не бракує і в інших розділах роману. Наприклад, надзвичайно вражають її цікаві спостереження під час прощі до Печерської Лаври.

Оскільки Маруся йшла на прощу в бурхливу добу, що згодом в українській історії стала називатися “визвольними війнами”, вона побачила на власні очі різні події в багатьох місцевостях. Коментарі Марусі про епохальні явища зовсім відмінні від тих, що звичайно мають місце в історіографії. Вони не схожі ні на літописні записи, ані на народні перекази про монументальні події та героїчні вчинки, що про них оспівується в українських народніх думах. У своїх спостереженнях Маруся не наголошує ні військових провідників, ні боїв, а, натомість, коментує про наслідки збройних змагань. Крім того, вона спостерігає усе не лише з цивільної, але також з суто жіночої точки зору. Як наслідок, Маруся Чурай сприймає і коментує про явища, яким приділялось мало уваги у звичайних записах, а саме, про страждання населення, зокрема жінок, в умовах війни. Ось як описує вона повоєнний стан у селі:

Зайшли в село. І моторошно, й дивно.
Ні гавкне пес, ні корби не скриплять.
Хати — як скирти поночі, ні блимне.
Невже так рано люди уже сплять?

Двори якісь похмурі, непривітні.
На все село зустріли двох жінок.
Мов колодки, поцюкані в дровітні, —
Гірки обличчя в борознах думок.³²

Деякі масові вбивства й безмірні руйнування, що чітко й детально зображені в романі, є очевидним наслідком садистичних та мстивих вчинків “ворога”, але не всі шкоди були заподіяні чужими нападниками. Багато в чому завинили також сини рідних земель, які перейшли на сторону “чужої влади”. Найбільшим негідником серед них був Ярема Вишневецький, що виведений у творі як “упир з холодними очима..., [та] мучитель власного народу”. Скрізь, де він бував, Ярема лишав жакливі й криваві сліди:

Тут од Лубен до самої Волині
лежать навколо села удовині.

Причілки виглядають з кропиви.
А тут, як бач, немає і вдови.

Тікав по трупах Єремія звідси.
Та все карав, карав, карав призвідців.
Рубав їм руки, вішав, розпинав,
садив на палі, голови стинав.
Страшний по ньому залишався слід —
козацьких тіл кривавий живопліт.³³

Страхітні наслідки війни, незмірні руїни Києва справляють
потресаюче враження на Марусю:

... І увійшли ми в київські ворота.
Чогось так тихо, мов пройшла чума.

.....

Отак пройшло тут військо Радзивілла! —
В руїни вулиць заточився храм.

Дзвіниця — мертва. Обгоріли крони.
І все німе — і гори, і Поділ.
В Литву до себе вивіз наші дзвони
литовський гетьман Януш Радзивілл.³⁴

Але не всі страждання й руїни, що їх бачила Маруся в багатьох
місцевостях, були завдані ворожим військом. Часом просто
неможливо було устійнити, котра саме воююча сторона
відповідальна за безмежне лиходійство, але не лишалося жодного
сумніву щодо страшних жертв війни:

Лежать під лісом люди на траві,
на грудях склавши руки воскові,
лицем до неба, тьмою оповитого,
напівукриті хто сачком, хто свитою, —
чи вже умерли, чи іще живі?

.....

Он ще жива, бач, видно по людині.
 Рука здригнула, воском припекло.
 — Ви звідки, люди?
     — З голоду. З Волині.
 — З села якого?
     — Вимерло село.³⁵

В межах роману Маруся — не єдиний свідок та коментатор жажливих наслідків, що принесла війна загалові населення. Під час прощі до Києва Маруся зустрічає дяка, освічену та інакодумаючу людину. У своїх спостереженнях він також підкреслює безмежність страждань жінок і дітей під час війни:

Пів-України — сироти козацькі.
 Од Лохвиці до самої Молдови
 пів-України — то козацькі вдови.
 Дітей без мужа ставити на ноги.
 Ні захисту в житті, ні допомоги.
 Такі ж гіркі, такі ж безоборонні!³⁶

Дяк посилається також на інший, величезний тягар, що його доведеться нести жінкам у майбутньому: по війні треба буде їм самим відбудувувати усю країну, зруйновану “героїчними боями” чоловіків.

Дяк стверджує слухність Марусиних спостережень про тяжку долю жінок і в пору війни і в повоєнні часи. Як освічена особа, дяк також суттєво завважує, що більшість історичних явищ недостатньо документується. І тому, заключає він, що про багато подій історії нащадки нічого не знатимуть у далекому майбутньому. Наводжу його слова:

... тут до самої Волині
 лежать ці села удовині!

Хто знає, що тут відбулося?
 Хто розказав це людям до пуття?
 Неназване, туманом пройнялося.
 Непізнане, пішло у небуття.

І десь, колись, через багато літ,
ніхто цього й не втямить вже як слід,
не зніме шапку, не проллє сльози,
бо що? — дорога, їздили вози,
гули вітри, бриніла хохітва . . .
Велике діло — писані слова!

Історії ж бо пишуть на столі.
Ми ж пишем кров'ю на своїй землі.³⁷

Далі дяк пояснює, чому так мало пишуть про сучасні події. І літописці і белетристи дотримуються або установлених мистецьких норм, або ж пануючого світогляду і, щоби задовольнити своїх вельмож, “усе пишуть на догоду”.³⁸ Правда, часом бувають деякі ухили від прийнятих засад в історіографії та в художній літературі. Але навіть якщо вченій людині вдається описати об'єктивно й детально сучасні події, то такі цінні історичні дані зникають ще за життя автора. Про це свідчить доля літопису, що його у той час писав сам дяк. Він докладно змальовував і злидні й горе, що переживав народ під час війни, але всі записи раптом пропали з торбою, яку вкрали у дяка злодії.³⁹

Вище наведені коментарі про обмеженість та недоліки в офіційних літописах відображають також і погляди Ліни Костенко на історичні питання. Хоч вона нераз робить натяки на нестачу і цілковитий брак історичних даних, поетеса не подає у своєму романі багато історичних та реалістичних подробиць, що впливають з суто творчої уяви. Вона, очевидно, не мала наміру наслідувати творчі засоби, які використовували Натан Рибак у романі “Переяславська рада”, або Семен Скляренко у таких історичних романах як “Святослав”, “Володимир”. Згадані автори насичили свої твори безліччю “реалістичних” деталей, щоби цим значно збільшити обсяг романів та на основі нібито історичних даних створити враження правдоподібності. Такою творчою технікою користувалися не лише Рибак та Скляренко, але й багато інших українських письменників, що писали й далі пишуть так звані реалістичні історичні романи. Одначе Ліна Костенко не наслідує цього “кількісного” творчого методу. Натомість у своєму романі поетеса вдається до іншого художнього засобу, що можна назвати “якісним” зображенням історії, який складається з вибирання та акцентування досі незауважених, або маловідомих історичних явищ.

Поетичний нахил до з'ясування нерозвіданої і загадкової суті історії спонукав Ліну Костенко до писання роману про Марусю Чурай, незважаючи на те, що наслідком частого трактування в минулому ця постать стала майже стереотипом в українській літературі. Проте, використовуючи давно відомий сюжет та головних героїв, поетеса наділяє їх новими психологічними рисами й мотиваціями. А найбільш вражаючим і зовсім новим явищем у творах про Марусю Чурай є зображення самої історичної доби з жіночої точки зору.

Змальовуючи давнє минуле в романі “Маруся Чурай”, поетеса сконцентровує увагу на те, що саме переживають жінки, виряджаючи у походи своїх рідних, чекаючи їх повернення з війни, та як тужать, одержавши вістку про загибель батьків, наречених та чоловіків. У більшості випадків саме жінкам доводиться нести тягар жакливих наслідків по війні. Але часом вони мусять самі брати безпосередню участь у військових діях, як наприклад під час облоги Полтави. Більше місяця разом з козаками жінки обороняли місто та терпіли жакливі злидні. Але, не дивлячись на сувору зиму, холод і голод, жінки відзначилися надзвичайною хоробрістю й витривалістю. Маруся Чурай, яка на ту пору була тяжко хвора на туберкульоз легенів, підсумовує не лише власний стоїцизм, але й відвагу та душевну непохитність усіх жінок у пору полтавської облоги, кажучи:

а як Маруся, як же там вона?

... Та як, нічого. Нарікати гріх.
Хіба я вже нещасніша за всіх?

Живе ж оно Ящиha Балаклійська.
А голосила ж років півтора.
А чоловік же не вернувся з війська,
живе ж вона, нічого, не вмира.
Отак і я, привикну, яось житиму.
Ніхто і не побачить, як тужитиму.⁴⁰

Оскільки літописи велися головним чином про важливі подвиги та вчинки чоловіків, і оскільки їх писали з чоловічої точки зору, в них або зовсім немає даних, або ж згадується лише мимохідь про переживання та ролі жінок в дану епоху. Але брак історичних відомостей про жінок не став нездоланною завадою для Ліни Костенко. Пишучи “Марусю Чурай”, вона використовувала такі неофіційні історичні джерела як народні

пісні та вдавалася до поетичної інтуїції, щоби з'ясувати суспільні та психологічні явища в житті українських жінок сімнадцятого століття. Таким чином поетеса надала героїні свого роману немало психологічної ймовірності, але все ж не змогла цим довести, що Маруся Чурай була історичною особою. Проте, питання історичності не таке важливе як той факт, що, завдяки вдалому використанню народніх пісень, Ліна Костенко не лише надзвичайно успішно передає в романі дух часу, але й з'ясовує внесок жінок до розвитку українського фолкльору. При пильному перегляді збірок народніх пісень легко завважити, що багато з них були складені жінками. Про це свідчать граматичні категорії жіночого роду та жіноча точка зору, що зустрічаються в багатьох народніх піснях. Як поетеса й літературознавець, Ліна Костенко не тільки усвідомлювала це історичне явище, але прагнула також легендарною постаттю Марусі Чурай вшанувати пам'ять невідомих жінок, що складали народні пісні, і таким чином вокресити їх душевно, подібно тому, як це роблять дівчата в останньому розділі роману, коли вони на душі "воскрешають" Марусю, співаючи пісні, які вона складала.

Трактування маловідомих, досі незавважених та недокументованих явищ історії не обмежене до роману "Маруся Чурай". У збірці "Неповторність", що вийшла друком в 1980 році, Ліна Костенко не лише присвячує немало віршів вище згаданим питанням, але вміщує їх у розділ під наголовком "Ікси історії". Зміст розділу свідчить про надзвичайну здібність Ліни Костенко спостерігати й зображати важливі явища з давнього минулого, на котрі раніше ні митці, ані науковці не звертали уваги.

У "Неповторності" поетеса приділяє увагу історичним подіям і особам, що згадуються в літописах. Хоч часто неможливо перевірити точність та правдивість багатьох подій, що дійшли до нас у записах літописців, впродовж багатьох століть їх трактували, як незаперечні історичні факти. Явний приклад цієї тенденції — середньовічний літопис "Повісти временних літ", що його авторство вже здавна приписується Несторові, ченцеві Печерської лаври. Тракуючи цей літопис у віршах, Ліна Костенко концентрується здебільш на записах, що стосуються ролі жінок в історичних подіях. Оскільки найбільш відомою серед них є помста княгині Ольги, зовсім не дивно, що поетеса винесла її на перше місце в розділі "Ікси історії".

У вірші "Древлянський триптих" Ліна Костенко дотримується даних літопису, згадуючи надмірну данину, що її вимагав князь Ігор від деревлян, та як вони за це його забили. Однак, далі поетеса не описує усіх засобів помсти княгині Ольги, що згадані у літописі, а приділяє увагу лише останній формі

відплати, а саме — спаленню деревлянського міста Іскоростен. При цьому переказуються у віршах дані літопису: як Ольга перехитрила деревлян, вимагаючи від них не данини, але по три голуби і три горобці від кожної хати; як княгиня наказала своїм ратникам прив'язати до птахів сірку, та як птиці запалили ціле місто. Ліна Костенко передає увесь епізод помсти, щоб далі детально змалювати наслідки жакливої пожежі. Оскільки місто почало горіти вночі, пожежище не лише перетворило усі будинки на попіл, але спричинило й багато жертв серед люду: діти горіли в колісках, старі жінки задихалися від диму, дівчата ставали живими смолоскипами, утікаючи від вогню, а коні й інша худоба живими зісмажувалися у стайнях. Враження жаху й негуманності стає ще страшнішим від схи́дства й злого насміху над жертвами: “Ох же ж, і насміялися вої княгині Ольги! Нащо тих деревлян і вбивати? — самі себе перетопчуть”.

Сприймаючи ці описи страхіття та загибелі населення, сучасний читач мимоволі приходить до здивування, що хоч у літописі Нестора вміщено чимало подробиць з життя в минулому, але бракує детального опису жертвоспалення, що його надумала “мудра княгиня Ольга”. Не менш дивним є факт, що впродовж багатьох віків історики також не звертали належної уваги на це масове й brutальне знищення населення.

Завдяки своїй поетичній уяві й інтуїції Ліна Костенко з'ясовує не лише прогалини в даних про давню подію, але також натякає на іншу помсту над деревлянами, що її мала на увазі княгиня Ольга:

Але ще ж яку помсту надумала мудра Ольга!
Привели їй дочку деревлянського князя Мала.
Десь зняли те дівчатко на вже обгорілій драбині,
і вона ту князівну взяла собі у рабині.
І забрала у Київ оту нещасну Малушу,
щоб і рід той пошез, щоб і спогад про нього вимер.
Але син її, княжич, полюбив ту рабіню — як душу.
Народився в них хлопчик. І це був князь Володимир.⁴¹

Невже Малуша справді була дочкою князя Мала, чи, можливо, що Ліна Костенко проявляє тут поетичну вільність? На підставі багатьох публікацій про історію України мимоволі доводиться заключити, що це лише поетична вигадка, оскільки загально в історії немає й згадки про матір князя Володимира. Одначе в такому джерелі як “Повість временних літ” є кілька посилань на

матір князя Володимира, хоч і не зазначено точно ні її походження, ані імени. В згаданому літописі вона називається і Малкою і Малушою; не менш протирічні дані про її походження: говориться, що матір князя Володимира була рабинєю, як також дочкою Малка з Любечу та сестрою Добрині, видатного горожана в Новгороді.⁴²

Оскільки дані про матір князя Володимира протирічні й непослідовні, з'ясування цього питання Ліною Костенко не менш переконливе, ніж твердження таких видатних істориків як А. А. Шахматов та А. Стендер-Петерсен, які вважали матір князя Володимира скандинавського походження, припускаючи, що ім'я Малуша — трансформація скандинавського імени Малфрід.⁴³ Тому й творчий домисел поетеси не менш імовірний, ніж Семена Скляренка, який у своєму романі “Володимир” твердить, що мати князя була рабинєю і дочкою Микули, воїна з Любеча.⁴⁴

Базоване на тлумаченні літопису, з'ясування княжого походження Малуши у вірші Ліни Костенко “Древлянський триптих” нічим не поступається іншим художнім та науковим трактуванням загадкового питання щодо матері Володимира. Також заслуговує уваги факт, що поетеса не менш влучно використовує дані літопису при зображенні спонуки остаточної помсти княгині Ольги, тобто, цілковитого винищення роду князя Мала. В “Повісті временних літ” сказано, що після спалення міста деревлян Ольга “взяла в полон старшину міста; декотрих вона вбила, а інших віддала в рабство своїм людям”.⁴⁵ З огляду на те, що в літописі також згадується, що, вбивши князя Ігоря, деревляни намагались примусити Ольгу вийти заміж за князя Мала, щоб не лише посадити свого князя на київському престолі, але також вчинити, “що захочуть”⁴⁶ із сином Ольги, тобто зробити малого Святослава рабом, — наказ княгині Ольги — взяти в рабиню дочку Мала — оснований на ймовірному психологічному мотиві, на відповідній відплаті деревлянам за їхній намір винищити рід князя Ігоря.

Зображення помсти княгині Ольги свідчить, що, завдяки пильному аналізу тексту, Ліні Костенко вдалося обґрунтувати психологічні мотиви Ольжиної відплати. Однак також варто уваги, що при цьому поетеса підкреслила іронічний наслідок помсти. Навіть мудра княгиня Ольга не в стані була передбачити, що в майбутньому нащадки князя Мала будуть “сидіти” на Київському престолі.

В “Повісті временних літ” є багато “іксів історії”. Але у згаданій збірці Ліна Костенко звертає увагу лише на кілька загадкових подій. Крім помсти Ольги, трактує вона лиху долю Рогніди, першої дружини князя Володимира, вбивство Люта

Свенельда князем Олегом (сином князя Святослава) та осліплення князя Василька.

У вірші “Лютіж” поетеса передає фавулу з точки зору музи, яка знає про майбутній хід подій і тому намагається попередити Люта, сина воєводи війська Святослава, щоб той не йшов до лісу, бо там на нього чекає смерть. Оскільки сама не в силі припинити хід історичної трагедії, муза Ліни Костенко прагне з'ясувати читачеві причину смерті Люта: у п'яному стані князь Олег (син Святослава) полював буйтура і, замість звіря, забив чоловіка, якого знав ще з дитинства. До речі, в літописі не сказано, чому князь не зміг впізнати в лісі Люта та чому в нього стрілив. Таким чином у кількох строфах Ліна Костенко передає ймовірні психологічні обставини загадкового вбивства, про яке лише лаконічно згадано в літописі.

Цілком інший підхід поетеси у трактуванні запису про осліплення Василька. У вірші “Князь Василько” вона не прагне вияснювати психологічні мотиви осліплення, оскільки вони подані в літописі. Вона просто переказує віршами причину й обставини цього вчинку і додає лише кілька деталей до літописної версії. Тому у вірші Ліни Костенко попадає не мовчки пере сорочку Василька, а каже ввічі лиходіям: “Убивці”. Від єдиного слова прийшов до свідомості князь Василько, “І сказав їм: — Навіщо ви зняли сорочку криваву? . . . Перед Богом я хотів би стати у ній”. Вирок попаді і запитання князя примушують учасників осліплення виправдуватися. Один з них каже: “ — А при чому тут ми? Ми — лиш свідки кривавого діла”.⁴⁷ Таким чином, роля жінки, а точніше — однісьєне слово, що дає їй поетеса вимовити, спонукає читача теж задуматися й прийти до вироку, чи не слід також вважати відповідальними й інших учасників брутальних та кривавих вчинків в історії.

На літописних даних заснований також вірш Костенко “Горислава — Рогніда”. В ньому поетеса відіграє роль усезнаючої і співчутливої оповідачки. Вона оплакує і коментує про лиху долю Рогніди, першої дружини князя Володимира, яка спочатку відмовилась виходити за нього заміж, бо ж він син рабині. Згодом Рогніді довелося дорого заплатити за своє ставлення: відмова викликала гнів Володимира, спровокувала піти війною проти її батька, який був Полоцьким князем. Зруйнувавши Полоцьк, забивши її батька й усіх братів, Володимир примусив Рогніду стати його жінкою. Але тільки-но вона примирилася з долею і фактом, що була лише одною з багатьох жінок князя, Володимир вирішив одружитися із візантійською княгинею Анною, дав Рогніді розвід і заслав її у черницю. Хоч і не без іронії, Ліна Костенко все ж таки висловлює співчуття горю й лихій долі

Рогніди.

Оскільки в “Іксах історії” Ліна Костенко приділяє багато уваги загадковим явищам, у межах цієї статті неможливо детально розглянути усі її твори з історичною тематикою. Проте, варто зауважити, що ці поезії охоплюють великий період часу, сягаючи від початку християнської ери аж до нашого століття, і широкий тематичний діапазон, що не обмежений лише до українських чи слов’янських історичних подій та постатей. Кілька віршів поетеси присвячені не лише особам світової слави, як Галілео Галілей, Жанна д’Арк і Антоніо Страдіварі, але й таким біблійним постатям, як Ірод Антипас, Іродіада та її дочка Саломея, Іван Хреститель, Марія Магдалина, Пресвята Діва і Син Божий.

З’ясування невідомих явищ не лише з життя видатних постатей, але й звичайних людей — це, безумовно, найвидатніша прикмета віршів Ліни Костенко. Але не менш вражаючим є те, що в більшості випадків поетеса зосереджує увагу не тільки на явищах, про які немає історичних даних, але й на душевних переживаннях жінок під час особистих або ж епохальних криз. Успіх і досконалість такої творчої манери полягає у поєднанні проникливої поетичної уяви з пильним аналізом різноманітних історичних джерел. І саме тому своєю історичною поетикою Ліна Костенко робить неабиякий вклад у скарбницю художньої літератури та сприяє кращому розумінню минулого.

Велике число археологічних знахідок і вживання нових засобів визначення віку знайдених предметів за минулих кілька десятиліть дали стільки нових відомостей, що стало конечним не лише міняти багато попередніх припущень та переписувати чимало підручників давньої історії, але довелося також шукати нових засобів для аналізу надзвичайно великого обсягу даних. З огляду на ці обставини, вживання комп’ютерів та кількісних методів стало необхідним при багатьох дослідах історії. Цілком можливо, що кількісні аналізи й нові археологічні знахідки розкриють ще немало таємниць про далеке минуле. Одначе, ні дальші розкопи стародавніх поселень, могил та захованих у них дорогоцінних прикрас й мистецьких скарбів, ні залишки людських кісток, не зможуть самі собою передати нам почуття, думку та душевні переживання наших прадавніх предків. На підставі згаданих предметів та історичних експонатів неможливо розшифрувати душевну суть буття в минулому — навіть з допомогою нової електронної технології та кількісних методів. З огляду на це, у нас не було б навіть уяви про ці аспекти життя в давнину, якби час від часу не з’являлись одиниці, що обдаровані надзвичайною проникливістю, творчою уявою й зацікавленням до

загадкових і невідомих явищ історії.

Читаючи історичну поезію Ліни Костенко, що з'явилась в друці до цього часу, не тяжко прийти до заключення, що поетеса не лише цікавиться загадковими питаннями історії та має надзвичайну здібність завважувати раніш непомічені феномени в галузі душевних переживань в минулому, але й усвідомлює собі, що поезія спроможна відіграти неабияку роль у з'ясуванні психологічних явищ. Тому ж не дивно, що розділ "Ікси історії" кінчається заявою:

Поезія — це завжди неповторність,
якийсь безсмертний дотик до душі.⁴⁸

Значною мірою Ліна Костенко досягає вище наведеної мети поезії, бо завдяки таланту й зацікавленню різними явищами історії, своїми віршами вона уможлиблює читачам також відчуття "дотик до душі", дотик до різних переживань не лише наших "забутих предків", але й загальновідомих історичних постатей, яких ми звикли трактувати не як окремих людей, а як дійових осіб на історичній сцені. Цей "безсмертний дотик до душі" стає можливим завдяки історичній поетиці Ліни Костенко, оснований на творчому засобі, що складається з психологічної або душевної реконструкції, яка дає читачеві нагоду зрозуміти й уявити багато невідомих та загадкових історичних феноменів, що їх неможливо з'ясувати навіть при допомозі потужних комп'ютерів та кількісних аналізів у галузі історії.⁴⁹

Примітки

¹ Barbara W. Tuchman. "Practicing History". Нью-Йорк, 1981, стор. 248.

² Roderick Floud. "An Introduction to Quantitative Methods for Historians". 2-ге вид. Лондон, 1979, стор. 213, 216.

³ Т. К. Рабб. Развитие квантификации в историческом исследовании. "Количественные методы в советской и американской историографии". Материалы советско-американских симпозиумов в г. Балтиморе, 1979 г. и г. Таллине, 1981 г. Москва, 1983, стор. 81.

⁴ Л. И. Бородкин, Л. В. Милов. Некоторые аспекты применения количественных методов и ЭВМ в изучении нарративных источников, там же, стор. 369, 379; див. також Л. В. Милов и Н. В. Селунская. Формализованные методы в изучении происхождения и в атрибуции

древних текстів, в І. Д. Ковальченко, ред. "Количественные методы в исторических исследованиях". Москва, 1984, стор. 346-59.

⁵ Т. К. Рабб. Развитие квантификации в историческом исследовании, стор. 6.

⁶ Roderick Floud. "An Introduction to Quantitative Methods for Historians", стор. 186.

⁷ Леонід Кауфман. "Дівчина з легенди: Маруся Чурай". Київ, 1967, стор. 83, 93-4.

⁸ Там же, стор. 87.

⁹ Там же, стор. 83-4.

¹⁰ Там же, стор. 113.

¹¹ Леонід Кауфман. "Дівчина з легенди: Маруся Чурай". Київ, 1974, стор. 102-4.

¹² Ліна Костенко. "Маруся Чурай". Київ, 1979, стор. 7-8.

¹³ Там же, стор. 17-18.

¹⁴ Там же, стор. 13.

¹⁵ Там же, стор. 11.

¹⁶ Там же, стор. 24, 29.

¹⁷ Там же, стор. 28-9, 34.

¹⁸ Там же, стор. 41.

¹⁹ Там же, стор. 86.

²⁰ Леонід Кауфман. "Дівчина з легенди: Маруся Чурай". Київ, 1967, стор. 112.

²¹ Ліна Костенко. "Маруся Чурай", стор. 87.

²² Леонід Кауфман. "Дівчина з легенди: Маруся Чурай". Київ, 1967, стор. 13.

²³ Там же, стор. 17.

²⁴ Ліна Костенко. "Маруся Чурай", стор. 22.

²⁵ Там же, стор. 90.

²⁶ Там же, стор. 92-3.

²⁷ Леонід Кауфман. "Дівчина з легенди: Маруся Чурай". Київ, 1967, стор. 8-9, 15-16, 25, 27, 29.

²⁸ Там же, стор. 30.

²⁹ "Путешествие антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века, описанное его сыном архидиаконом Павлом Алеппским, перевод с арабского Г. Муркоса". вып. 2, Москва, 1897, стор. 2, 15. Цитовано в "Історії української літератури у восьми томах", том I. Київ, 1967, стор. 209.

³⁰ Ліна Костенко. “Маруся Чурай”, стор. 51–2.

³¹ Ліна Костенко наводить вірші з думи про походи, полонення та смертну кару козака Чурая; ця дума увійшла до збірки, виданої Михайлом Максимовичем у 1834 році; див. Леонід Кауфман. “Дівчина з легенди: Маруся Чурай”. Київ, 1967, стор. 93–4.

³² Ліна Костенко. “Маруся Чурай”, стор. 124–5.

³³ Там же, стор. 125.

³⁴ Там же, стор. 140–41.

³⁵ Там же, стор. 136–7.

³⁶ Там же, стор. 146.

³⁷ Там же, стор. 131.

³⁸ Там же, стор. 129.

³⁹ Там же, стор. 138.

⁴⁰ Там же, стор. 172–3.

⁴¹ Ліна Костенко. “Неповторність”. Київ, 1980, стор. 141–2.

⁴² С. М. Соловьев. “История России с древнейших времен”, томи I–II. Москва, 1959, стор. 134–313; див. також “The Russian Primary Chronicle: Laurentian Text”, translated and edited by Samuel H. Cross. Кембрідж, Масс., 1953, стор. 87, 91.

⁴³ George Vernadsky. “Kievan Russia”. Нью-Гейвен, 1948, стор. 39; див. також “The Russian Primary Chronicle”, стор. 251.

⁴⁴ Семен Скляренко. “Володимир”. Київ, 1962, стор. 15–16.

⁴⁵ “The Russian Primary Chronicle”, стор. 81.

⁴⁶ Там же, стор. 78.

⁴⁷ Ліна Костенко. “Неповторність”, стор. 147.

⁴⁸ Там же, стор. 218.

⁴⁹ Після друкарського складу цієї статті з’явилася найновіша збірка Ліни Костенко, в якій поетеса трактує не лише кілька маловідомих і загадкових явищ з давнього минулого, але зображає також, як майбутні науковці, “програмісти”, вживатимуть компютери при історичних досліджах невідомих подій та постатей з козацької доби. Див. Ліна Костенко. Дума про трьох братів неазовських. “Сад нетанучих скульптур”. Київ, 1987, стор. 199–201.

THE POLISH OPPOSITION AND THE UKRAINIAN QUESTION

This article reviews the writings of the uncensored press in Poland on the Ukrainian question since the imposition of martial law on 13 December 1981. Although the Ukrainian question has become more prominent in the unofficial press since that time, discussion of it began earlier. Before martial law was declared, Jacek Kuroń asserted that "the 'Polish disease' [would] inevitably spread to other Eastern-bloc countries and, eventually, to the Soviet Union itself. He insisted that the national minorities in the USSR [would] play a decisive role. . . ." Kuroń also argued before Warsaw students in December 1980 that there cannot be an "independent Poland without an independent Ukraine."¹

Prospects of Co-operation

Since the imposition of martial law (which was lifted on 22 July 1983), the debate within the unofficial press has centred on the historical reasons why nations within the Soviet empire acting individually are doomed to fail in their attempts to gain independence. It follows that there is a need to build alliances with Poland's neighbours. In a survey of 5,000 people in the Warsaw area the unofficial publication *Słowo Podziemne* (Underground Word) asked whether lasting changes can be expected in Poland without similar ones in the USSR. Nearly 78 per cent replied that one was impossible without the other.²

These feelings are reflected in an editorial in *Nowa Koalicja* (New Coalition), a publication dealing with the entire Soviet bloc:

Each nation fought separately, single-handedly, in isolation. Could it not have been different? What tremendous opportunities and expectations co-operation would produce! After all, the peoples inhabiting the vast

areas from the Baltic to the Balkans are united by a community of geopolitical interests. Their main aims are identical: regaining their independence. . . .

Together, it is possible to achieve what was impossible in isolation. Despite Moscow's policies of "divide and rule," we must overcome conflicts, prejudices, and bad traditions. Many territorial disputes have no benign solution—the only way out will be the recognition of present borders along with the guarantee of full rights for national minorities.³

The radical-right journal *Niepodległość* (Independence) also argued that "the existence of an independent Ukraine means the removal, if not the liquidation, of the Russian threat. . . ." ⁴ An appeal to the occupied nations of the Soviet empire by Solidarity circles in Warsaw, Gdańsk and Szczecin maintained that "the occupied nations made one major mistake—they attempted to liberate themselves from the Muscovite Prison of Nations separately, individually. That is why they were defeated." The appeal called for a two-pronged assault upon "Russian imperialism" and "communism."⁵

The declaration of martial law facilitated these developments by radicalizing the opposition.⁶ Those who regard Solidarity merely as a trade union have been eclipsed by more overtly political groups. In the words of *Baza* (Base): "The problems of freedom and rights for trade unions cannot in truth be isolated from freedoms and rights in other areas, or from the question of democracy, of history, economics, national independence and the international scene. The trade union is thus drawn into politics whether or not it so wishes."⁷ By 1984 3,000 new independent publications had appeared in Poland, and it is "significant that translations have increasingly featured Russian, Ukrainian, Czech and Yugoslav dissident writers."⁸ In a survey by *Tygodnik Mazowsze* (Mazovian Weekly) that asked its respondents what they would like to find featured on its pages, some workers replied, "problems concerning national minorities" and "a plan for co-operation with other captive nations. . . ."⁹

In a review of the Polish opposition's statements on Ukraine, a writer in the journal *Spotkania* (Meetings) argues that it was only after martial law that the opposition recognized the external dimension of the Polish problem. This writer believes that the opposition has a great role to play precisely because the regime and official press are so decidedly anti-Ukrainian:

We should note that the relation of the underground press to the Ukrainian question is friendly; it cannot be changed by the rebirth of nationalist currents. . . . Oppositionist groups consider support for the freedom and aspirations of these nations toward statehood a moral

duty—a sign of solidarity with their roots in Christian ethics.¹⁰

The political geography of the Polish opposition and its attitude toward the Ukrainian question have been outlined in *Biuletyn Między-Wydawniczy* (Interpress Bulletin).¹¹ In this publication's view, the overwhelming majority of opposition groups and parties share an anti-communist orientation and the desire to strive for independence, favour democracy, recognize the present borders and respect the rights of national minorities, as well as favouring the break-up of the Soviet Union into independent states.

In the view of the group *Wolność-Sprawiedliwość-Niepodległość* (WSN, Freedom-Justice-Independence), a future "independent Poland will coexist in friendship with the free nations of Lithuania, Ukraine, Belorussia, Czechia and Slovakia."¹² The well-known WSN author Adam Realista argues for the creation of an alliance of nationalities between Germany and ethnic Russia, which he calls the "Isthmus":

There is no proof that joint actions by the Poles and other nations of the Isthmus would be unsuccessful. Co-operation between these nations is a difficult but real factor—in fact, the only real-political concept visible on the horizon of the Polish question.¹³

Like other authors, he calls for the "internationalization" of Solidarity:

Above all, let us draw definite conclusions from the surely incontrovertible fact that the internationalization of Solidarity would provide the greatest and probably only realistic opportunity for the future of Poland, for victory, or for an improvement of the situation.

But he cautions: "It is one thing to applaud this thesis, entirely another to remodel opposition activities on these lines."

Introducing the journal *Nowa Koalicja*, its editors warn:

Dear Polish reader, you may meet here with many unknown, surprising, strange and controversial issues which may arouse your protest, which may call for new reflection and, above all, for new actions. You may also encounter certain statements and sentiments with which we do not identify ourselves... we want to organize a small but free parliament of Central and Eastern European peoples... The purpose of this discussion is international compromise, conciliation and co-operation for the sake of the liberation of all the peoples concerned.

The same issue of *Nowa Koalicja* includes an interview with a young Ukrainian living in Poland who advises Poles to look to Ukraine, because

"a future agreement will be concluded between the Ukrainian opposition in Ukraine and the Polish opposition in Poland." The issue also includes articles by two émigré Ukrainian writers, Mykhailo Dobriansky and Anatol Kaminsky; documents of the Polish opposition recognizing the present Polish-Ukrainian border; and an article by a former Russian dissident on Russian attitudes toward Ukraine. There is also a Lithuanian *samvydav* document entitled "Ukraine, Our Hope," and a lengthy obituary of the poet Vasyl Stus. The third issue of *Nowa Koalicja* devotes an entire section to the Ukrainian Helsinki Group, including documents and debates. Piotr Chmura shows keen awareness of the debate that took place around the nature and effectiveness of the Ukrainian Helsinki Group.

In the social-democratic journal *Myśl Niezależna* (Independent Thought) another author argues that the allies in this struggle for independence should be all those nations lying between Germany and ethnic Russia, with an axis running through Kiev-Tallin-Warsaw-Belgrade. The author totals up the population and economic potential of these countries and finds them a powerful bloc. The solidarity of all these nations in their joint action against enslavement is imperative. He advises Poles that "Polish-Ukrainian understanding would give this area between the Baltic and the Black Sea a strong backbone. We should think and act upon a Solidarity of the Central European nations."¹⁴

An important appeal to internationalize the Solidarity experience was made by the left-wing *Front Robotniczy* (Workers' Front). The Polish and Soviet regimes are accused of exploiting national antagonisms, "setting workers of different nationalities against one other, and thereby keeping them from organizing joint workers' action on an international scale." Contact and joint actions should be undertaken with opposition groups outside Poland, printing literature for them. Radio broadcasts should be organized from Poland to Ukraine and elsewhere, and an "informational and agitational campaign" should be waged against Soviet troops in Poland.¹⁵

There are now four opposition publications dealing with Soviet-bloc affairs: *ABC*, published by ANTYK; *Evropa: Pismo Instytutu Europy Wschodniej*, published by *Solidarność Walcząca* (Fighting Solidarity) in Warsaw; *Nowa Koalicja*, published by WSN; and *Międzymorze* (Isthmus), published in Warsaw by the *Robotnik* (Worker) political group. Eleven issues of *Obóz* (Camp), published in Warsaw, have also appeared since 1980, the most recent ones published by the *Ciąg Dalszy Nastąpi* (CDN, To Be Continued) publishing house. The first issue of *Evropa* does not deal specifically with the Ukrainian question.

In its first editorial, *Międzymorze* (no. 1, 1987) calls for an alliance of the nations between the Baltic and Black Seas, since they

cannot achieve independence individually. The editors look sympathetically upon the struggle of the Ukrainians, and others, for national rights in the USSR. They affirm that even though many independent Polish publications discuss co-operation, it will only become possible when common prejudices and conflicts have been overcome. The editors point out that Poles have a major role to play in forging this alliance, since they bear a large portion of the blame for past mistakes. Moreover, Poland has a large independent publishing network and there are national minorities with which one can build contacts, offering support for their aspirations. If the opposition gains the trust of the minorities in Poland, then their countrymen in the USSR and in the West will co-operate with the opposition. The editors stress that Poland should not be the dominant partner in this alliance, which is to be based upon the principles of "equality, freedom and independence."

Like other groups, *Kongres Solidarności Narodu* (KSN, Congress of the People's Solidarity) would like to see the creation of a third force between ethnic Russia and Germany composed of independent and democratic states. The group around *Głos* (Voice), active since 1979, believes that an understanding between Poland and her neighbours is more attainable now than at any other time in history. *Słowo Podziemne* feels that it is in Poland's interest to support "the independence movements of Lithuania, Latvia, Ukraine, Belorussia and other nations."¹⁶ In *Baza* one author describes how the West has failed to meet the expectations of Poles and come to their aid when they fought for independence and against communism. Poles should therefore seek allies among those opposed to the Soviet regime.¹⁷ *Busola* (Compass) reprinted a section of a programme prepared by the *Polskie Porozumienie Niepodległościowe* (PPN, Polish Independence Association), which maintained that "Our aim after regaining independence should be the organization of a state in which we will avoid the most important mistakes of the past. One such important mistake was our relation to Ukrainians and the 'Ukrainian question.'¹⁸

One of the most outspoken groups on the Ukrainian question, *Niepodległość*, has outlined, "in perhaps greater detail than any other group, its vision of an independent state."¹⁹ Its programme, published in no. 21-2 (1983), states that although the Teheran, Yalta, and Potsdam agreements should be rejected, the present borders should be recognized. Polish minorities in the USSR and national minorities in Poland should be given equal rights. In addition, "we consider those independence movements in the USSR and in other Eastern-Block countries and those Russians who accept the right of all nations of the Soviet empire to independence our allies."

In another issue of *Niepodległość* Wojciech Wojskowski adds the following:

In order to promote the aim of independence, one should present a political programme that would be acceptable to all interested countries. This is why efforts must be made today to further an alliance of the captive nations of Central and Eastern Europe, to be transformed after the collapse of Soviet imperialism into a loose federation or league. Even today, Poland must be active in furthering the independence of Ukraine, Latvia, Lithuania, Estonia and Belorussia not only for the sake of its own freedom but also for the freedom of those nations, with which it should be allied politically and economically in the future.

He therefore proposes:

This is why we suggest that Poles accept the present boundaries, that is, waive rights to our eastern territories, and especially the area around Vilnius and Lviv, to an independent Lithuania, independent Belorussia and independent Ukraine. . . .²⁰

Meanwhile, Mieszek Orfeusz wrote that "We must rid ourselves of nationalist complexes (not just as Poles, everybody); we must learn to know and understand each other. In other words, we must mature politically and culturally."²¹ In November 1984 the *Niepodległość* organization issued a communiqué on the formation of the "Liberal-Democratic Party *Niepodległość*" in Warsaw. The communiqué also argued that it was necessary "for the peoples of central Europe enslaved by the USSR to co-operate in their striving for independence, freedom and democracy and to combat inter-ethnic hostility, prejudices and chauvinistic tendencies."²²

In an interview the editors of *ABC*, which specializes in publishing material about the entire Soviet bloc, state their aims:

In one sentence—at present our journal would like to make dialogue with other nations in our part of Europe easier by speeding up the provision of information about them, breaking down myths, stereotypes and mutual prejudices and clearing the way for future co-operation and co-existence. . . .

We think that changes will not happen quickly, and accelerating them will depend on our desires and activities only to a small degree. Nevertheless, as much as possible should be done to accelerate the speed of the visible decline of the Soviet empire.²³

Solidarność Walcząca (Fighting Solidarity) was formed in 1982 in Wrocław after disagreeing with the tactics of the more moderate Temporary Co-ordinating Committee (TKK). The aim of *Solidarność Walcząca* is to struggle for Poland's independence by overthrowing the

communist regime. It declares its intention to support independence movements and peaceful activities in other countries of the Soviet bloc. In the spring of 1984 it distributed leaflets in Russian and Ukrainian in Western Ukraine outlining its programme and calling for organized worker mass movements.²⁴ *Solidarność Walcząca* has also conducted anti-war propaganda and distributed leaflets among Soviet troops stationed in the large Soviet base near Wrocław.²⁵ The programme contains these important passages: "Our long-term aim is an independent, free and solidary republic, solidarity among peoples and nations." "Who is our ally? He is the one to whom truth, freedom and democracy are dear." On Poland's neighbours: "Concerning our attitude to: a) the nations of Czechoslovakia, Ukraine, Belorussia, Latvia, we would like them to be independent. We do not have any territorial pretensions; b) with the Russians we would like friendship, equal relations with the great Russian nation, relations based on truth."²⁶ In an interview given to a Polish émigré journal the leader of *Solidarność Walcząca*, Kornel Morawiecki, pledged that "In the first year of open Solidarity we intend to open a branch of *Solidarność Walcząca* in Kiev."²⁷

The right-wing *Konfederacja Polski Niepodległej* (KPN, Confederation of Independent Poland) desires friendly relations with Poland's neighbours, for to remain in a state of "hostile relations can only be advantageous to Russian imperialism, which oppresses us both. KPN therefore stands for retaining Poland's existing frontiers and has expressed its support for this stand by recognizing the Helsinki agreement."²⁸ At his trial in April 1986, KPN leader Leszek Moczulski called for friendly relations between Poland and her neighbours. He believed there was "no border problem.... We love Lviv, but it is a Ukrainian city.... Nobody will eradicate those cities from our history and hearts, but they are on land belonging to Ukrainians, Lithuanians and Belorussians.... KPN has been and will remain as far as possible from any nationalism and chauvinism."²⁹

The *Komitet Oporu Społecznego* (KOS, Committee of Social Resistance) group has been very active in Ukrainian affairs. The declaration organized by KOS in December 1982, and later signed by several dozen underground committees and editorial boards, was, in the view of one author, the second major attempt to internationalize Solidarity after the Message to the Working People of Eastern Europe sent in September 1981 by the First Solidarity Congress.³⁰ It states:

We stand in support of all societies and nations subjugated by Soviet totalitarianism and imperialism and with their struggle for independence and civil and religious freedoms. In the middle of the camp of subjugated nations, we do not fight for the independence of Poland alone.³¹

The Cracow-based KOS released a document in 1984 entitled "On the Current Situation in Poland" in which we read:

We regard as particularly important the contents of the Message to People of Eastern Europe issued by Solidarity at its First National Congress in Gdańsk in 1981. These words should be given concrete political shape with the aim of bringing into existence a Solidarity of East European nations. We take the view that it is necessary to strive to eliminate antagonisms between our nations that help the Soviet Union control this part of Europe.³²

In its founding programme, the Polish unofficial peace movement *Wolność i Pokój* (Freedom and Peace) supports "the struggle of nations which have been victims of the violence of foreign powers, be those powers national or ideological." The group also "supports ethnic minorities in Poland in their struggle to attain basic human rights."³³

Czesław Bielecki of the CDN publishing house was asked in an interview why CDN discussed Polish affairs "in the context of the entire (Soviet) camp." He replied: "Because it determines the programme for independence set forth first by the Paris-based *Kultura* and then further elaborated by PPN. The Prague spring and Solidarity era have shown that a rebellion in one country has no chance." Asked whether demands for co-operation with Ukrainians would "anger and alarm Russians," he replied: "I do not think that leaving the interests of Ukrainians, say, out of account is likely to placate the Russians."³⁴

A preoccupation of the Polish opposition has been to remove the border problem as a potential source of friction. In an interview Zbigniew Bujak gave while still in the underground he stated: "For years no serious person in Poland has questioned the borders with Ukraine, Lithuania and Belorussia." He also maintained that the "idea of cooperation with our neighbours is close to our hearts and has the strong support of almost all independent milieus and groups in Poland."³⁵ In a survey of Polish opposition attitudes to the eastern border Piotr Skrzynecki, based in Poland, argues that the "plebiscite solution would seem to be the only just one." He believes nonetheless that certain Ukrainians, Belorussians and Lithuanians "will express their willingness to be in the Polish state."³⁶ KOS has criticized those Poles who cannot accept the loss of the eastern territories, yet want to maintain their western borders.³⁷ The small group around the journal *Samostanowienie* (Self-determination) supports the legalistic approach of the Polish government-in-exile that rejects the Soviet partition of Poland and denounces the Yalta agreement. *Samostanowienie* also argues that any changes must be ratified by democratically elected future parliaments.³⁸

The late Juliusz Miroszewski wrote in *Kultura* (reprinted in the unofficial *ABC*) that both Polish and Russian imperialism still exist: "Many Poles alive today dream not only of a Polish Lviv and Vilnius but even about a Polish Minsk and Kiev. We cannot assume that every programme of Great Russia is imperialist, while the Polish eastern programme is but a sublime Jagiellonian idea... After all, the Jagiellonian idea constitutes 'traditional Polish imperialism' to Ukrainians and others."³⁹

Nevertheless, one author has pointed out that in the discussion on the need for co-operation with Poland's neighbours, "all the groups with an orientation toward independence are conscious of the role of the Polish-Ukrainian alliance, attributing special importance to it..."⁴⁰ Furthermore:

In contemporary Poland, as opposed to the emigration, the border question does not inspire conflict... Not a single party or group now proposes a revision of the present eastern border; on the contrary, they either unconditionally recognize it or are silent on the matter.⁴¹

Of fundamental importance is the attitude of Poles toward Ukrainians. *Samostanowienie* rejects both conflicting opinions: that Ukrainians are "deadly and traditional enemies" or that they are "Slavic brothers suffering under the same yoke." The group affirms that "Both these opinions are the result of emotion and imagination and therefore have little to do with reality. If we are to regulate our relationship with our eastern neighbours on the basis of partnership and co-operation, we ought not to let ourselves be guided by resentment or wishful thinking."⁴²

Two authors writing in *Krytyka* (Critique) place exceptional importance upon Polish-Ukrainian relations for "the future security of Poland's eastern border." In their view, these relations represent the backbone of a desirable future state of Eastern Europe. The normalization of Polish-Ukrainian relations would "remove the conflicts which have become strongly imbedded in the psychology of both societies. Without the removal of these barriers it is difficult to speak at all about a rational rapprochement of the two most populous nations in Central and Eastern Europe."⁴³

The Ukrainian Minority in Poland

Ukrainians residing in Poland are regarded as potential allies in the struggle by many sectors of the opposition. *Nowa Koalicja* believes the Ukrainian minority to be "discriminated against" with "unsatisfied national and cultural aspirations." It sees Polish help for this minority "as a valuable step toward a great future alliance between Ukraine and

Poland.”⁴⁴ Bujak deplores the lack of “periodicals or publishing houses in their language. . . . We are ready and able to help those who will initiate this activity.”⁴⁵

An interview with a Ukrainian in Poland appeared in *ABC* with the following editorial introduction:

If we want an authentic Polish-Ukrainian dialogue to take place here and now in Poland, we must listen to what our partners have to say. We have to understand our partners' difficult situation, the lack of educational and cultural institutions which fulfill their aspirations, not to mention political representation.

In the interview the Ukrainian talked about his upbringing in Poland and the deportation of Ukrainians in *Akcja Wisła* (“Operation Vistula”) of 1947. He criticized Polish literature for its anti-Ukrainian bias: “I know that the authorities are responsible for the content of handbooks, and they do not contain things the Poles would like them to, but one cannot place the entire blame on the shoulders of the authorities.”

He was highly critical of what he saw as unrealistic proposals put forward by the Polish opposition for a federation of nations between Russia and Germany, arguing that

As Ukrainians our first need is to build an independent state, and after we achieve this the creation of a federation would be possible. The concept of an east-central European commonwealth is close to our hearts, but we are afraid of any commonwealth unless we consolidate our independence.⁴⁶

On the fortieth anniversary of *Akcja Wisła*, two articles were published outlining the plight of the deported Ukrainians. *Solidarność Walcząca* (no. 7, 1987), published by the Toruń branch, describes the brutal methods employed in the deportation, the charge of collective guilt (previously made by the Nazis), and subsequent attempts at Polonization. The article is critical of Polish ignorance of the suffering of Ukrainian Catholics and of the hostility in some quarters toward everything “Ukrainian.” The Ukrainian problem is hidden away by the authorities as if it did not exist:

Today, Ukrainians are second-class citizens in many respects. They still cannot return to their former lands, their cultural institutions are barely alive, and they are under the control of the Ministry of Internal Affairs. Half-hour weekly broadcasts, some Ukrainian books from the USSR, and limited basic language teaching are clearly insufficient to meet their

needs. They are still discriminated against by sections of the Polish population. The name "Ukrainian" has negative connotations in Polish. Although recently there has been increased interest in the problems of national minorities, conflicts still exist, especially in the Przemyśl region.

An article in the journal *Międzymorze* (no. 1, 1987) dealing with the Ukrainian minority in the Szczecin region states that the attempted Polonization of Ukrainians has been unsuccessful. The exact number of Ukrainians in the region is not known, as many are reluctant to reveal their identity, and mutual hostility remains because of the troubled past. The Ukrainian Catholic Church has no legal position, while the *Ukrainske suspilno-kulturne tovarystvo* (USKT, Ukrainian Socio-Cultural Society) is controlled by the Ministry of Internal Affairs. Although the weekly USKT newspaper, *Nashe slovo* (Our Word), is censored, it is "read with interest" in Ukraine. The author believes that it is up to the younger generation and the independent press to co-operate and end hostilities. But in the Szczecin region the opposition is weaker, cultural life poorer, the university inactive and the secret police powerful. The Polish opposition has better access than the Ukrainian to printing facilities, hence its responsibility, in the author's view, to assist the Ukrainians, as well as to examine historical issues honestly, covering the difficult areas deliberately neglected by the authorities. He ends with the words: "Co-operation between Ukrainians and Poles will lead to a Free Poland and a Free Ukraine."

Nowa Koalicja (no. 2, 1986) carries an interview with a young Ukrainian who was involved in the independent Ukrainian Students' Union before the imposition of martial law. According to him, the youngest generation is culturally and politically the most conscious, as well as the best educated. This generation is also free of historical prejudice and open to new ideas about Ukrainian-Polish co-operation. He differentiates between the attitude of the Polish authorities, who pursue anti-Ukrainian policies in line with Moscow's dictates; the attitude of the Polish Catholic Church, which dislikes Uniates and does not support Polish-Ukrainian dialogue; and the attitude of Polish society, which is diversified, but changing for the better since 1981. The Ukrainian is aware of pro-Ukrainian material in the underground press and states:

...true, a part of the Polish intelligentsia belonging to the opposition—and also outside the opposition—has a very sober and very friendly attitude toward the Ukrainian cause. This fact fills us with hope and makes us look to the future with optimism.

Nevertheless, another Ukrainian claims that Solidarity failed to understand the issue of national minorities in Poland. The only exception cited is the journal *Spotkania*.⁴⁷ The Ukrainian concludes on a pessimistic note:

Being a Ukrainian in Poland is exceedingly difficult. The majority live in apathy and believe that the situation is hopeless... To whom does one turn with a proposal for co-operation? To whom should one extend one's hand in the spirit of peace? Where are those Poles who are the bringers of a land of tolerance? Today nobody can provide Ukrainians with satisfactory answers to these and other doubts—history will certainly provide them, but it usually comes too late.

Historical Questions

The need to overcome national prejudices and stereotypes has obliged the unofficial press to deal with Polish-Ukrainian history in an objective way. The official press, on the other hand, has conducted a large-scale anti-Ukrainian campaign.⁴⁸ The campaign was whipped up by the Polish Interior Ministry, "which in Poland is the main institution of the state that concerns itself with the question of nationalities."⁴⁹ This same ministry incorporates the police and USKT, the only legal Ukrainian organization in Poland.

The publication of Kazimierz Podlaski's book, *Białorusini—Litwini—Ukraińcy: nasi wrogowie—czy bracia?* (Belorussians, Lithuanians, Ukrainians: Our Enemies or Brothers?) in a second "corrected and expanded edition" was an important milestone in the continuing debate about the Ukrainian question on the pages of the unofficial Polish press.⁵⁰ The book includes an introduction entitled "Where is the Problem?" as well as separate sections on Belorussians, Lithuanians and Ukrainians. Podlaski states that Poles know "practically nothing" about their eastern neighbours and calls on the opposition to regard the national minorities as potential allies. He is critical of the selective memory of Poles who believe that they have always been wronged, as well as the national indifference, aversion and intolerance toward Ukrainians and others. He also predicts that "A time of normal neighbourly relations will come with Belorussia, Lithuania and Ukraine. When this happens is not important, perhaps in 10 years, perhaps in 100. The essential question is what neighbourly relations are going to be like, and to what extent we could, in a joint effort, speed up the clock of history, somewhat set it right."⁵¹

In *Niepodległość* Podlaski's book is described as an important work that educates Poles about Ukrainians, Lithuanians and Belorussians,

because it shows the common predicament of Poland and her eastern neighbours in their enslavement, outlines problems that continue to exist between these nations and attempts to formulate new perspectives for the future.⁵² An author in *Baza* states that the book is an important start, but is not altogether in favour of certain sections and in particular is "amazed by hatred for Poland . . . during the Second World War on the part of Lithuanians, Belorussians and Ukrainians." He believes that the tragedy of the Second World War had its origins in the pacification of Eastern Galicia in the 1930s, and "We, the Poles living in the *kresy* (eastern territories), are to be blamed" for this.⁵³ *Spotkania* affirmed that this book is one of the three best to have been published unofficially on the Ukrainian question since the imposition of martial law.⁵⁴

In *Kultura Niezależna* (Independent Culture) Podlaski states that although the official press and television have a duty "to lie, ours is not to be fooled." He points to the fact that the Polish public rejects official propaganda about communism and life in the West, but accept untruths about Ukrainians. He considers it "our fault that knowledge of the Ukrainian question is at the level that it is."⁵⁵ This lack of basic information about Ukrainians was noted at the conclusion of a series of articles on contemporary Ukrainian history in *Metrum* (Metre), whose editors ended with the words:

The editorial board asks its readers, in particular historians by profession, interest or accident (like the author of these articles, who in turn asks forgiveness for the mistakes he may have made) to send their materials on national minorities. We also ask you to send us your comments, supplements or corrections to these articles.⁵⁶

An article on Ukrainian history in the mass-circulation *Tygodnik Mazowsze* begins with the words: "Contrary to popular belief, Belorussia and Ukraine—not Russia—are our eastern neighbours. Provided we survive, it will be with them that we will someday establish co-existence on truly human and good-neighbourly principles."⁵⁷ The author admits that much has divided Ukrainians and Poles in the past, but states: "We forgive and ask for forgiveness. Naturally this also applies to our own Ukrainian minority. . . . In vain do they appeal to the authorities for a broadening of their minimal minority rights."

Articles have also featured the famine of 1932–3 in a sympathetic light,⁵⁸ offered criticism of the official interpretation of the Polish-Ukrainian alliance of 1920,⁵⁹ and analyzed the Russification and annexation of Ukraine since 1654.⁶⁰ Various authors have also discussed the failure of Piłsudski's ideas on federation. Many Polish authors point out that Ukrainians now live in a federal state and therefore the "prospect of Polish federalism is not an attractive option."⁶¹ Many

authors admit that Ukrainians perceive the Treaty of Riga (1921) in the same manner as Poles perceive the Molotov-Ribbentrop pact of 1939 or the Yalta agreement of 1945.⁶² Various authors attack the nationalistic policies of Roman Dmowski's National-Democratic Party, which opposed the granting of any rights to minorities and preached expansion toward the east.⁶³ One author openly states that the Polish victory in the Russo-Polish war of 1920 resulted merely in the postponement of the Soviet occupation for twenty years.⁶⁴

A special issue of *Niepodległość* devoted to the six-hundredth anniversary of the Polish-Lithuanian Union is dedicated to "Lithuanians, Belorussians and Ukrainians persecuted for striving toward independence." The editors dedicate it in particular "to the memory of the Ukrainian patriots tormented in the sight of, and by permission of, the 'free world': Oleksa Tykhy, Valerii Marchenko, Iurii Lytvyn and Vasyl Stus." The issue contains a comparison of the Polish and Ukrainian struggles for independence, a survey of the increasing interest in Ukrainian affairs, material on the Ukrainian minority in Poland, a discussion between representatives of Prolog Publishers and *KOS*, and declarations by opposition groups concerning the eastern border. Artur Wiczysty describes the different perceptions that Poles, on the one hand, and Ukrainians and Lithuanians, on the other, have of the Polish-Lithuanian Union. The latter, he admits, "associate it with Polonization, Catholicization of the political, cultural and aristocratic elites, political and national degeneration and the gradual atrophy of national culture and separateness—in other words, a great national misfortune."⁶⁵

Cyryl Cywilny also argues in *Niepodległość* that "Poles know very little about the history and current problems of the Ukrainian nation." If they do, their knowledge is restricted to the period before the Second World War. Their perception is blurred by the pogrom conducted against Poles in Volhynia and Podolia and the struggle in the Carpathians after the war. The author reviews Ivan Koshelivets's book, *Ukraina, 1956–68*.⁶⁶ He admires the movement in Ukraine during the 1960s for its commitment to human and national rights, acting in far worse conditions than those in Poland, and concludes with the words:

We are convinced that the spirit of protest against the Sovietization of national life in Ukraine will be strengthened year by year and the Polish example of the past few years will be an inspirational reflection, both nationally and politically.⁶⁷

Kultura Niezależna published a special issue devoted to Ukraine which included various reprints from *Suchasnist*, such as Myroslav Shkandrij's article on Ukrainian literary politics and various dissident

writings.⁶⁸ Dymitr Łazur describes why the editors set out on this task to fill the gaps in knowledge about Ukraine and to refute the official propaganda against Ukrainians. In particular they wanted to deal with the "Russification of Ukraine, its culture and soul."

Other publications have dealt with the thornier issue of the Ukrainian Insurgent Army (UPA), the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), and Polish-Ukrainian relations during the Second World War. *Krytyka* has published three articles on Ukraine's struggle for independence.⁶⁹ The way the Ukrainian problem was "solved" in 1944–7 was outlined in an objective article in *Walka* (Struggle) dealing with the Ukrainian minority and the UPA.⁷⁰ *KOS* has again been in the forefront of attempts to overcome long-standing prejudices on questions such as that of the UPA. In an article entitled "With Jaruzelski against the UPA?" Jan Zaleski discusses the whole gamut of Polish perceptions of Ukrainians, "from love to hatred." Poles try to reconcile their view of a "Ukrainian with a knife in his teeth with love for Ukrainian culture and territory." Zaleski believes that the "entire picture of Ukrainians is negative. Only Russians are more disliked in Poland." In the remainder of his article Zaleski explains how the Soviet secret police (NKVD) destroyed the UPA and gives examples of co-operation between UPA and WiN (*Wolność i Niepodległość*—Freedom and Independence).⁷¹ *Robotnik* has published a letter from a Ukrainian correcting historical inaccuracies in an earlier article on Polish-Ukrainian relations, in particular about the *SS Division Galizien*.⁷²

The forcible resettlement of Ukrainians in 1947, *Akcja Wisła*,⁷³ is covered in *Tu i Teraz* (Here and Now) by the seasoned *KOS* commentator Dawid Warszawski.⁷⁴ He states that Poles should remember this act, "because the crimes committed then have been—at least silently—accepted by society as a whole and because some victims are still alive. . . . They cannot be forgotten, in the name of decency." A discussion of this article includes a letter from a woman who recalls how 16 members of her family "were basically tormented to death" because they were Polish. If she had her way she would send Ukrainians "back to Ukraine in luxurious conditions with financial compensation."⁷⁵ The editors reply that she is wrong, even though crimes can never be justified: "A mutual registering of wrongs never settled anything, and, in particular, did nothing to appease the victims on both sides." The editors add that her letter could easily appear in the official press, whereas Ukrainians can only write about these matters in the émigré press. Crimes cannot be passed on to later generations: if they are, then "we are all condemned."

In *Zomorządność* (the title puns on ZOMO [riot police] and *samorządność* [self-management]), another author who deals with *Akcja Wisła* argues that Poles should undo the lies written in the official press

about Ukrainians. He ends with a provocative appeal:

This is why, dear readers, if you go through... the Bieszczady and see Orthodox and Uniate churches closed or used as Catholic churches, if you come up against uncared-for graves with Orthodox crosses, if you conclude that former place names were changed to Polish-sounding ones, remember that the Poles caused the destiny of the Lemko homeland to go this way, and that part of the responsibility rests with you.⁷⁶

The unofficial Polish peace group *Wolność i Pokój* (Freedom and Peace) issued a strongly worded declaration on the fortieth anniversary of *Akcja Wisła*, which appeared with a commentary in *KOS* (4 May 1987). The declaration speaks of the "particularly cruel way" in which the civilian population was rounded up and deported from south-eastern Poland. They were settled on the worst lands and separated from family and communities. *Wolność i Pokój* declares that "even the greatest atrocities committed by the guerrillas cannot justify the use of the rule of collective guilt against civilians." The group goes on to discuss the plight of the Ukrainian minority in Poland today and demand that it be made "possible for Ukrainians and Lemkos to have the right to return to the historical lands of their forefathers." If property or land is occupied, then the former owners should be compensated. The group demands the lifting of the ban on registration of Ukrainians returning to live in the area. Ukrainians should have the right to education in their own language, while cultural and educational facilities should be independent of the administrative and financial control of the Ministry of Internal Affairs.

In a commentary, the editors of *KOS* state that they "fully support the postulates of *Wolność i Pokój*, and condemn the use of collective guilt, repression and brutal seizure of possessions. Ukrainians should have the right to education in their mother tongue, the Uniate (Ukrainian Catholic) rite should be "fully legalized" and cultural activities should be permitted. These changes "would constitute one important step on the road to the reconciliation of our peoples."

The unofficial press has also actively opposed the anti-Ukrainian bias in official publications. Two books by Edward Prus have been particularly attacked.⁷⁷ In *Kultura Niezależna* Piotr Chmura surveyed the whole range of official histories published after the war which have encouraged hatred of Ukrainians, while in *KOS* one article was entitled "Edward Prus's obsession." *KOS* terms Edward Prus a typical Soviet-Marxist historian trapped in an anti-Ukrainian and anti-Uniate frame of mind.⁷⁸

In publications such as *KOS* Polish attitudes toward Ukrainians are often scrutinized. Jan Zaleski advocates a commitment to historical

truth and a change in Polish perceptions.⁷⁹ In an article originally written for the legal journal *Znak* (Sign), but then censored and reprinted in the unofficial press, Volodymyr Mokry discusses the entire course of Polish-Ukrainian history.⁸⁰ *KOS* has also been active in promoting discussion with Poland's Ukrainian and Lithuanian neighbours.⁸¹

The first issue of an unofficial Polish-Ukrainian journal entitled *Dialog* appeared with a number of controversial articles (one originally written for the censored issue of *Znak*). The editors state that the journal is devoted to Ukraine's history, the contemporary situation and Polish-Ukrainian relations. They add:

We want to create in this journal a possibility for the exchange of thoughts and views concerning both nations. We are and will be living side by side. We are both deprived of freedom and sovereignty, forced to accept foreign rules and values. Today there is more that joins than divides us. The authorities know this and try to maintain Polish-Ukrainian antagonisms.⁸²

In Lublin, Poles and Ukrainians have formed a Group for Reconciliation which perceives the Ukrainian minority as "a bridge between the Poles and the remainder of the Ukrainian nation under Soviet rule." By overcoming the problems and mistakes of the past, they can undertake a "joint struggle for complete national and social liberation." The current borders are accepted unconditionally, thereby, the group believes, depriving Moscow of its ability to divide and rule. The rights of national minorities have to be respected and tolerated. The forthcoming anniversary of the millennium of Christianity in Rus' is seen as an opportunity for reconciliation and rapprochement. The group makes the following appeal:

The enemy is powerful, and only the joint actions of nations can lead to the downfall of the hated Russian Bolshevism, to the regaining of independence for Ukraine, Belorussia, Lithuania and Poland.... In the past, we have been divided by various conflicts that represent a tragedy for us all and helped our mutual enemy.⁸³

KOS printed a statement on mutual relations signed by six Ukrainians living in Poland.⁸⁴ Besides providing a Ukrainian version of twentieth-century history, including the background to the tragic period of 1939-47, the authors state that "Polish historical awareness, like the Ukrainian, has very strongly affected thinking about the other side." They point out that Ukrainian losses in the Eastern territories were far higher than Polish losses, and that the Home Army (AK) was regarded negatively by Ukrainians. They also believe that only Russians and

Germans have benefited from Polish-Ukrainian antagonisms.

With regard to the Polish opposition, they believe it is not ready for a political agreement with Ukrainians "as long as there are no [representative] bodies among Ukrainians capable of conducting discussions with the Poles..." They also mention the fact that "Ukrainians are skeptically disposed to Solidarity's intentions... Solidarity was dominated by jingoistic attitudes and the slogan 'Poland from (the Baltic) sea to (the Black) sea!'" Although it is impossible to reach a political understanding, it is possible to bring both elites closer together. They feel that "the worst and most difficult trials are behind us now." Rather scathingly they count up only two pamphlets and "several not always sensible articles" published by the opposition on Ukrainians.

KOS has reprinted from *Kultura* a letter that describes atrocities committed by Polish communist troops against Ukrainians in the Carpathians in 1946. The letter was reprinted with a commentary by a woman who lost members of her family at the hands of Ukrainians. "We know a great deal about the crimes perpetrated by Ukrainians... We know nothing and, what is worse, we do not wish to know anything about the criminal acts carried out by Poles against Ukrainians."⁸⁵ This gives Poles a "clean conscience." The author believes that "honesty requires of us Poles a clear understanding of the fact that we were not just innocent victims of Ukrainian cruelty. It requires us to condemn explicitly Polish war criminals..." She ends on the following note: "The deaths of our closest relatives would not have been in vain if their result were to be a mutual reconciliation of our two nations rather than a further escalation of mutual hatred."

The Religious Problem

The Ukrainian religious predicament has produced a large volume of sympathy in the unofficial press. The Solidarity publication *Unia* published an interesting article on the "Ukrainian Uniate Church" in the Soviet Union, outlining the destruction of the church after 1945, the attempt at restoring its legality by activists such as Iosyf Terelia, and the interest taken in the plight of the church by the (Polish) Pope.⁸⁶ In the view of another author, the Ukrainian Catholic Church is "topic number one" in the unofficial press.⁸⁷ *Vacat* (Vacant) published a discussion with the superior of the Basilian order, Iosafat Romaniuk.⁸⁸ *Dialog* has published a well-researched article on the Greek Catholic Church in Poland after the war in which various problems are openly discussed. The author claims that "The only serious factor integrating the Ukrainian minority in Poland now is the Greek Catholic Church. Consequently, the unfriendly stance of the Roman Catholic Church is rather disturbing."⁸⁹ Another unofficial publishing house has translated a

book on the Ukrainian Catholic Church published in the West.⁹⁰

The forthcoming millennium of Christianity in Rus'-Ukraine has been seized upon as the potential stepping-stone to a new Polish-Ukrainian alliance.⁹¹ In *Tu i Teraz* the millennium was described as a chance for reconciliation between Poles and Ukrainians.⁹² *Solidarność Nauczycielska* (Teachers' Solidarity), meanwhile, has covered the history of Ukraine beginning with the adoption of Christianity in order to "make known to Polish society some basic facts. . . ."⁹³ Poles should recognize the importance of a nation of forty millions in Eastern Europe that did not succeed in regaining its independence. Unfortunately, "the information [available] is biased and one-sided, for the Ukrainian side has no opportunity to present its point of view." The author believes that Poles, as members of the same church, should try to create an atmosphere of friendship and mutual understanding. The author is optimistic, considering that in Polish society there is sympathy for Ukrainian dissidents, as well as an interest in Polish-Ukrainian relations and in the history of the Greek Catholic Church.

The situation of Ukrainian Catholics in the USSR has also been followed with interest. Both *KOS* and *Obraz* (Picture) have translated a secret party document on combating nationalism in Transcarpathia from the *Chronicle of the Catholic Church in Ukraine*.⁹⁴ *KOS* has reprinted with a commentary an article by the first secretary of the Uzhhorod party committee that originally appeared in *Sovetskaia kultura*.⁹⁵ It is the first official admission of armed resistance by a group that formed around Borys Terelia in Ukraine.⁹⁶ The editors of *KOS* comment that, according to these documents, the "Ukrainian opposition would seem to be strong and influential."⁹⁷ Jan Zaleski has described the Uniates as "the most important part of the opposition striving for an independent Ukraine." He also surveys eight issues of the *Chronicle* and the letter from Iosyf Terelia to Lech Wałęsa.⁹⁸

Two articles on the Ukrainian Catholic and Orthodox churches, as well as Ukrainian Catholic *samvydav*, have been translated by both *ABC* and *Spotkania*.⁹⁹ Number 33-4 of *Spotkania* is entirely devoted to Ukraine, the motive for publishing it being the approaching millennium of Christianity in Rus'-Ukraine. The editors believe that the church "should consolidate both nationalities, as well as present a platform for closer contact. . . ." They remind Poles: ". . . did we always act toward our Ukrainian brothers in agreement with Christ's commandment of love for our neighbour?" The six Ukrainians writing in *KOS* maintain that the opposition should take a more active stand against anti-Ukrainian Polish Catholic priests. In addition, "the opposition could support our endeavours to have a new bishop appointed for Greek Catholics in Poland."¹⁰⁰

An article by Mikołaj Hordyński in *Zomorządność* (no. 146, 1987), entitled "About the Murdered Church," gives a brief overview of the history of the Ukrainian Catholic Church and the hostile attitude of the Russian patriarchate. The author gives the following figures concerning Ukrainian clergy repressed after 1945: 10 bishops, 800 nuns, 1,400 priests and 10,000 faithful. Despite constant repression, the church is still operating underground, and attempts by the authorities to split it away from Rome have been rebuffed. The author demonstrates a good knowledge of Ukrainian Catholic *samvydav* and quotes Iosyf Terelia's letter to Lech Wałęsa, which is widely known in Poland.

An article in *Baza* (no. 6, 1987) entitled "The Uniates" traces the history of this church back to its origins and explains its close association with Ukrainian national identity. *Baza* asserts that the underground church is still very active, and the hostility of the authorities would indicate that "there is no hope for the legalization of the Uniate Church, even after the Helsinki agreement." In Poland, "although not satisfactory, the situation of the Uniate Church... is much better than in the USSR." The author believes that the status of the Ukrainian Catholic Church will improve as Polish-Ukrainian relations become more cordial. He is clearly mistaken when he says that the church in Poland is in better condition than in Ukraine "thanks to the efforts of Cardinal Wyszyński, the present Pope and the strength of the Catholic Church in Poland." In fact, the Ukrainian Catholic Church has no hierarchy of its own in Poland, and there is an insufficient number of priests.

The historical reputation of Metropolitan Andrei Sheptytsky has been defended by the opposition against attacks upon him in the official press. *Solidarność Nauczycielska* rebuked a hostile article in the party newspaper *Trybuna Ludu* (People's Tribune).¹⁰¹ *Arka* (Ark) has also published a number of articles on Sheptytsky. Besides presenting the historical background, it states that he "was a moderate in politics."¹⁰² *Tygodnik Powszechny* (Universal Weekly) and *Znak*, two legal Catholic publications, have tried to revise the negative feelings about him within the parameters of what the censor will permit to appear. But *Arka* believes "it will probably take a long time before these efforts obtain social approval." A seventeen-page biography of Sheptytsky appeared in *Bez Dekretu* (Without Decree) and was reprinted in *Droga: Wolność i Niepodległość* (Pathway: Freedom and Independence), published to counter the officially orchestrated anti-Ukrainian campaign.¹⁰³ In another article reviewing Edward Prus's book on Andrei Sheptytsky, the reviewer states that Prus "was influenced by the Soviet school of writing."¹⁰⁴

KOS has reprinted a letter sent by the Lemko Association of Canada to the Primate of Poland, Cardinal Glemp, under the title "Ukraińcy o PRL. List do Prymasa Polski" (The Polish People's

Republic in Ukrainian Eyes. A Letter to the Primate of Poland). The letter, dated October 1986, is a damning indictment of the religious situation of Ukrainians in Poland. It begins as follows:

We pay tribute to those Poles who have fought and those who fight today for the right of Poland to be Polish. We offer our hand of friendship to those in *Solidarność* who understand and loudly proclaim the fact that there can be no free Poland without an independent Ukraine.

The letter chastises the Polish Catholic Church for tolerating, and in some cases actively conniving in, the suppression of Ukrainian Catholicism and Orthodoxy in Poland. A major complaint is the lack of a Ukrainian episcopate for Poland. The letter catalogues the destruction of Ukrainian churches in Poland and attacks the anti-Ukrainian campaign in the official press:

Why? Do hatred and chauvinism have a wider and more persistent appeal in this age of ecumenism and reconciliation between countries than the words: FAITH, HOPE, LOVE—the future!¹⁰⁵

Dissent in Ukraine

Visible interest in the Ukrainian dissident movement has already been outlined in part.¹⁰⁶ *Robotnik* published an article by a Polish visitor to Odessa who wrote, "There is no problem finding something to talk about. Only one thing interests them: Solidarity." He talked to a student who had seen the Message to the Working People of Eastern Europe sent from Solidarity's first congress, which was passed from hand to hand.¹⁰⁷ The nuclear disaster at Chernobyl has also produced a visible outpouring of support and sympathy for the Ukrainian victims.¹⁰⁸ *Solidarność Walcząca* sent messages of condolence to a Ukrainian émigré group, stating that "The nuclear catastrophe and the way it has been handled by the Soviet regime have reminded the whole world of the tragedy of Ukrainians, a people most severely tried by communism, deprived of its own culture, its rich resources and its own state."¹⁰⁹

Biuletyn Dolnośląski (Lower Silesian Bulletin) has published the petition of the Ukrainian National Liberation Front issued in 1980,¹¹⁰ and deaths of Ukrainian activists have been covered in a number of publications.¹¹¹ Excerpts from the late Vasyl Stus's diary that discuss in detail how the Polish Solidarity experience could be beneficial in the USSR have appeared in a number of publications.¹¹² Zbigniew Bujak noted in a speech on May Day 1986:

The first of May is also a day of international Solidarity... I want to mention only three of those who have perished: Vasyl Stus, the outstanding Ukrainian poet who died in a Soviet camp; the Russian Klebanov, first organizer of independent unions in the USSR, who disappeared from view at the end of the seventies; Fr. Leonas Sapag, parish priest of Luoki in Lithuania, tortured and finally murdered in his own house... the Ukrainian worker Semeniuk, imprisoned for an appeal to workers of the free world... These are just a few of the thousands suffering in Soviet prisons and camps.¹¹³

In *Zomorządność* (no. 144, 1987) there is a sympathetic account of the suffering of Vasyl Stus, quoting his description of the security police as a "den of bandits, KGB agents, and thieves." The author, Piotr Łoziński, is well acquainted with the writings of Stus, which have been published in the West, and quotes Leonid Pliushch's comments about Stus from the Ukrainian émigré journal *Suchasnist* (The Present). Stus firmly believed that the oppressed nations would regain their freedom and felt strong sympathy for the opposition movement in Poland.

Nowa Koalicja (no. 2, 1986) also includes a lengthy and sympathetic obituary of Stus, concluding with the moving words:

Vasyl Stus is now dead. His death has been a heavy loss to the entire democratic opposition in all countries conquered by Soviet communism. The editors of *Nowa Koalicja* wish to convey their condolences to the oppressed people of Ukraine, which for decades now has sacrificed the lives of its finest sons. We are convinced that this sacrifice is not in vain; that it brings you closer to the goal...of full sovereignty for the Ukrainian state within its ethnic borders. We sincerely hope that this dream of yours comes true; your struggle is our struggle and your future victory will be ours as well.

An article in *Zomorządność* (no. 142, 1987) entitled "Ukraine under the Soviet Sun of Freedom" sympathetically describes the Ukrainian struggle for self-determination under both the tsarist and Soviet regimes. The author quotes a Ukrainian political prisoner who claims that 60-70 per cent of Soviet labour-camp inmates are Ukrainians. He then gives an account of repression in Ukraine since the 1930s, including Russification and the famine of 1932-3. There is also a description of the Ukrainian national revival during the 1960s. A very long and detailed analysis of Russification in Ukraine appears in the Warsaw-based unofficial student magazine *Grizzly* (no. 1, 1987), which discusses the two periods of national revival in the 1920s and 1960s. The author is very well informed about contemporary debates in Ukraine concerning the language question, as well as demands for the

rehabilitation of Ukrainian writers and discussion of previously taboo subjects. He outlines the history of the national movement since the 1960s, ending with the optimistic words:

It might be another period of national rebirth, another generation of talented writers, poets, and thinkers as in the past. This might also mean the rebirth of the entire (Ukrainian) nation.

In *Nowa Koalicja* (no. 2, 1986), a Pole living in Volhynia describes the impact of Solidarity on Ukraine:

Apart from my wife, I can talk openly about politics only to those few Ukrainian friends whom I trust because they think just as I do. They followed Solidarity's brief history with great hope and gave it their wholehearted support. December 13 left a deep impression on them, almost as if it were their own defeat... everybody is paralyzed by fear of repressions. The people are afraid to talk. You see arrests taking place all the time. Recently the KGB uncovered a group of Ukrainian activists who maintained contacts with their countrymen in Poland...

Conclusions

As our survey demonstrates, since December 1981 the Polish opposition has grasped the initiative to launch a wide-ranging debate dealing with the entire breadth of Polish-Ukrainian relations. The overwhelming majority of the opposition has declared its support for a Polish-Ukrainian alliance, the rights of national minorities, and the recognition of existing frontiers. This debate has worried the authorities in both Warsaw and Moscow sufficiently to unleash an anti-Ukrainian campaign resembling the officially sponsored outburst of anti-Semitism that took place in Poland in 1968.

Most Ukrainian political groups in the emigration have supported the developments in the underground press.¹¹⁴ Two Ukrainian émigré publications—*Vidnova* (Renewal)¹¹⁵ and the Polish-language issue of *Suchasnist*¹¹⁶—have been received with particular warmth by the Polish opposition and the Polish emigration. In a lengthy interview just prior to the Polish Party Congress, General Czesław Kiszczak, head of the Interior Ministry, attacked those Poles who contributed to the Polish-language issue of *Suchasnist* and those who co-operate with former members of the UPA and OUN.¹¹⁷ The only Ukrainian political group openly hostile to the new dialogue is the one associated with the newspaper *Shliakh peremohy* (The Way to Victory), which, oddly, has preferred to launch its own anti-Polish campaign as its contribution to

the new debate. It has been unwilling, or unable, to differentiate between the attitude of the Polish opposition, on the one hand, and those of the Polish authorities and government-in-exile, on the other, preferring to lump them all together.¹¹⁸ Although it is difficult to gauge the attitude of Ukrainians in the Soviet Union, we should note that only positive *samvydav* articles have emerged dealing with developments in Poland since 1980.¹¹⁹

Ultimately, the attitude of the Ukrainian minority in Poland could be viewed as a barometer of the sincerity of the new attitude of the Polish opposition. To date, this minority has not been sufficiently impressed to endorse the new developments. Few Ukrainians read the unofficial press, let alone take an active part in opposition activity.¹²⁰ In particular, the Ukrainian minority regards the attitude of the Polish Catholic Church as an obstacle to Polish-Ukrainian rapprochement because, at times, the church cannot be differentiated from the authorities in its anti-Ukrainian activities. At the same time, the Ukrainian minority in Poland seems trapped in a ghetto not of its own making, unable to break out into Polish society. The Polish opposition will have to undertake more vigorous and active support for the Ukrainian minority before these barriers can be dismantled.

It is equally apparent that a Ukrainian failure to grasp this newly extended hand of friendship may have disastrous consequences.¹²¹ Although independence for Ukraine and Poland is not in sight at the moment, "Tomorrow, it may become a reality. Our aim should be to prepare for this tomorrow."¹²²

Notes

¹ Adrian Karatnycky, "A Polish Voice," *New Leader* (New York), 15 June 1981, 3-4. See also my "Pidpilni hrupy v Polshchi i ukrainske pytannia," *Ukrainske slovo* (Paris), 19 May 1985.

² *Słowo Podziemne* (Warsaw), 27 May 1984.

³ *Nowa Koalicja* (Warsaw), no. 1, 1985.

⁴ *Niepodległość* (Grupa Pisma "N," Warsaw), no. 47/8, 1985.

⁵ *Ukrainske slovo*, 20 and 27 April 1986, reviewed the appeal positively. *Shliakh peremohy* (Munich), 18 January 1987, gave it a mixed reception. Vasyl Lytvyn maintained that if the Poles really stood by these statements they should join the Anti-Bolshevik Bloc of Nations (ABN), forgetting that ABN already has a Polish delegation—the KPN group. See also the reply to Lytvyn by Józef Lobodowski in *Tydzień Polski* (London), 14 March 1987. Józef Darski also

criticizes the anti-Polish campaign conducted on the pages of *Shliakh peremohy* in "Kronika ukraińska," *Kultura* (Paris), no. 3 (1987): 111-12.

⁶ Francis Michalski, "The Rise of a Political Opposition in Poland," *Poland Watch* (Washington), no. 8, 87-107.

⁷ *Baza* (Kluby Myśli Robotniczej, Warsaw), November-December 1987. See also "From Inside Looking Out—International Perspectives in the Opposition Press," *East European Reporter* (London), no. 1(2) (1985): 22-4.

⁸ Michał Kołodziej and Roman Stefanowski, "Poland's Underground Books," Radio Free Europe Research, RAD Background Report/19 (Poland), 4 December 1985 and Michał Kołodziej, "The Underground Press in Poland," Radio Free Europe Research, RAD Background Report/135 (Poland), 23 September 1986.

⁹ *Tygodnik Mazowsze* (Warsaw), 20 March 1986. A somewhat different view was presented by a person involved in the distribution of unofficial publications since the imposition of martial law. He stated that "There there is a marked drop in interest for political comment and anything to do with the USSR—I keep hearing complaints that there is too much of it." (*Tygodnik Mazowsze*, 15 March 1987).

¹⁰ *Spotkania* (Lublin), no. 33-4, 1987. See also Alexander Tomsky, "Poland's Underground Catholic Journal," *Index on Censorship* (London), no. 2 (1983): 26-7.

¹¹ *Biuletyn Między-Wydawniczy* (Warsaw), no. 5-6, 1984.

¹² *Ibid.*, 11.

¹³ *Kontakt* (Paris), no. 1 (1985): 16-19. English translation in *Voice of Solidarity* (London), January-February 1986.

¹⁴ *Myśl Niezależna* (Warsaw), no. 2, 1984. The author is a member of WSN.

¹⁵ *Front Robotniczy* (Warsaw), no. 1, 1984. English translation in *International Viewpoint* (Paris), 24 December 1984. See also my article, "Can Solidarity Spread to the USSR?," *Soviet Analyst*, 26 June 1985.

¹⁶ *Biuletyn Między-Wydawniczy*, no. 5-6 (1984): 11.

¹⁷ *Baza*, August 1984.

¹⁸ *Busola* (Przemyśl), November 1984. This is reprinted from *Polityka Niepodległościowa* (Warsaw), 1983.

¹⁹ Teresa Hanicka, "Underground Publishing in Poland," Radio Free Europe Research, RAD Background Report/132 (Poland), 26 July 1984.

²⁰ *Niepodległość* (Warsaw), no. 26, 1984.

²¹ *Ibid.*

²² *Vidnova* (Munich), no. 3 (1985): 252.

²³ *Orientacji na Prawo* (*Liberalno-Demokratyczna Partia Niepodległość*, Warsaw), no. 3, August 1986.

²⁴ The leaflets were distributed in 1983 and 1984. See *USSR News Brief* (Munich), no. 7, 1984. Confirmation was supplied in *Wola* and *KOS* (Warsaw), both of 9 April 1984. The text of the leaflet is reproduced in *Ruskaia mysl* (Paris), 11 April 1985.

²⁵ See the article by a Soviet Ukrainian officer stationed in Poland in *Biuletyn Dolnośląski* (Wrocław), no. 3, 1984. English translation in *Ukrainian Peace Committee News* (London), no. 1, 1987. *Solidarność Walcząca* hid a Soviet deserter for three and one-half years. See his interview in Radio Free Europe, RAD Background Report/89 (Poland), 27 August 1985.

²⁶ For the full text see *Suchasnist*, no. 6 (1984): 113–20. English translation in *Soviet Nationality Survey*, no. 1(9–10), 1984. *Solidarność Walcząca* has also released stamps commemorating the independence of Ukraine. See the communiqué in *Solidarność Walcząca* (Wrocław), 1–8 December 1985. The stamps are reproduced in *Shliakh peremohy*, 16 February 1986 and *Ruskaia mysl*, 7 March 1986. A letter protesting against the stamps and recounting alleged Ukrainian atrocities was published in *Biuletyn Dolnośląski*, January 1986.

²⁷ *Libertas. Kwartalnik społeczno-polityczny* (Paris), no. 7 (1986): 19. It has been partly reprinted in *Przegląd Wiadomości Agencyjnych* (Warsaw), 14 December 1986.

²⁸ *Niepodległość* (KPN, Cracow), 2 February 1983. For a Ukrainian translation, see *Suchasnist*, no. 1–2 (1984): 198–9.

²⁹ *Uncensored Poland* (London), no. 11, 1986.

³⁰ See Józef Darski, “Kierunki polskiej polityki wschodniej,” *Suchasnist. Zeszyt w języku polskim*, no. 1–2 (Lato 1985): 52–78. Ukrainian translation in *Suchasnist*, no. 6 (1986): 50–63 and no. 7–8 (1986): 139–53.

³¹ *KOS* (Warsaw), 12 December 1982.

³² *KOS*, 27 August 1984.

³³ “A Programme for Freedom and Peace,” *East European Reporter*, no. 2(1), (1986): 45–6.

³⁴ *Przegląd Wiadomości Agencyjnych*, 25 January 1987.

³⁵ *Kultura*, no. 9 (1985): 42–3. See also the declaration of the *Niepodległość*, *Wola*, *WSN* and *Wyzwolenie* groups on the border question in *Kontakt*, April 1985, 78; *Ukrainske slovo*, 5 May 1985; and *Vidnova*, no. 3 (1985): 253–4. It has been widely reprinted, for example, in *Biuletyn Dolnośląski*, January 1986; *Niepodległość*, no. 47/48, 1985; *Nowa Koalicja*, no. 2, 1986; and *ABC*, no. 4, 1986.

³⁶ See *Dziennik Polski* (London), 7 May 1986. See also his “Losy Ukraińców w PRL,” *Dziennik Polski*, 13 May 1986. These articles provoked an irredentist reply: F. Strzalko, “Prawo Polski do Ziemi Wschodnich,” *Gazeta Niedzielną* (London), 17 August 1986. I have also found three unofficial books with similar leanings: Jan Kresowiak, *Lwów zawsze wierny* (Cracow: Biblioteka

Promienistych, 1985), Stanisław Ostrowski, *W obronie polskości Ziemi Lwowskiej* (Warsaw: Pokolenie, 1986), and B. Tomaszewski and T. Węgiński, *Lwowska AK* (Warsaw: Oficyna Wydawnicza Pokolenie, 1987).

³⁷ KOS, 9 April 1984.

³⁸ *Niepodległość*, no. 50, 1986. For a discussion of Polish attitudes toward the border question and Ukrainians see M.H., "Za spivpratsiu. Ale z kym i na iakykh osnovakh?," *Ukrainske slovo*, 5 April 1987.

³⁹ *ABC: Adriatyk, Bałtyk, Morze Czarne* (Lublin), no. 1, 1984. The publisher is the Liberal-Democratic Party *Niepodległość*.

⁴⁰ *Ibid.*, 30. *Suchasnist*, no. 7-8 (1986): 147.

⁴¹ In *Kontakt*, no. 4 (1987): 127-30, Józef Darski criticizes the émigré Conference of Ukrainian Political Parties and Organizations (KUPPO) for failing to make absolutely clear its position as regards the border between Poland and Ukraine. He believes that although the majority of the Polish opposition accepts the present borders, many Ukrainian émigré groups cannot reconcile themselves to the loss of Ukrainian ethnic territory ruled by Poland since 1945.

⁴² *Samostanowienie* (Warsaw), no. 1, 1985.

⁴³ *Krytyka* (Warsaw), no. 15, 1984.

⁴⁴ *Nowa Koalicja*, no. 1, 1985. The WSN group has been active in propagating the concept of federalism. See the two unofficial books: Juliusz Mieroszewski, *O federacji i programu wschodnim* (n.p.: Biblioteka WSN, 1984) and *Polska i Międzymorze—wokół dróg działania programu przyszłości* (Wrocław: KRET, 1986). According to the latter work, agreement on the border question is more likely today than at any time in the past because, as Poles, "we are richer than we were 100 years ago, with disillusionment, experience and reflection."

⁴⁵ *Kultura*, no. 9, 1985.

⁴⁶ "Nie jesteśmy ukraińskim piemontem," *ABC*, no. 4, 1986.

⁴⁷ "Wstęp," *Ukraińcy w Polsce wobec Solidarności* (Warsaw: Głos-Maraton, 1985). For a Ukrainian translation of the introduction, see *Vidnova*, no. 4 (1985-6): 234-49.

⁴⁸ There is little doubt that this campaign was undertaken in order to undermine the positive articles and books about Ukrainians published unofficially since the imposition of martial law. See Roman Solchanyk, "Poland and the Ukrainian Connection," Radio Liberty Research, RL 19/84, 11 January 1984.

⁴⁹ Arthur Wilkins, "Jaruzelski Launches Anti-Ukrainian Hate Campaign," *International Viewpoint*, 8 April 1985, 50. See Ia. P., "Antyukrainska kampaniia v Polshchi," *Vidnova*, no. 3 (1985): 247-8. A good example of what the authorities dislike is given by their banning of an entire issue of *Znak* devoted to the Ukrainian question. Many of the articles have since found their way into underground publications. *Solidarność News*

(Brussels), 15 January 1985, describes the reasons for banning the issue of *Znak* as follows: "According to the authorities, this topic can only be taken up by party papers or by a journal having Moscow's approval." An article from *Znak* was reprinted in *Obecność. Pismo literackie* (Wrocław), no. 11, 1986.

⁵⁰ This book has been published by *Słowo* (Warsaw, 1983), *Przedświt* (Warsaw, 1984), and *Myśl* (Warsaw, 1986). It was reprinted by Puls Publications (London, 1985) and a Ukrainian translation was published by Vidnova (Munich, 1986). It received the Solidarity Cultural Prize for 1985 from the Independent Committee on Culture (*Tygodnik Mazowsze*, 6 February 1986).

⁵¹ The introduction was reprinted in *Baza*, February, 1984. Podlaski's work was favourably reviewed in *Ukrainske slovo*, 30 March, 6 April and 13 April 1986.

⁵² *Niepodległość*, no. 33, 1984.

⁵³ *Baza*, January-February 1985.

⁵⁴ *Spotkania*, no. 33-4, 1987.

⁵⁵ *Kultura Niezależna* (Warsaw), no. 26, 1986.

⁵⁶ *Metrum* (Siedlce), nos. 19 and 20, 1984.

⁵⁷ *Tygodnik Mazowsze*, no. 77, 1984; reprinted in *Przegląd myśli niezależnej* (Wrocław), no. 11, 1984. See also *Suchasnist*, no. 7-8 (1984): 187-8 and *Vidnova*, no. 1 (1984): 191-4.

⁵⁸ Various unofficial Polish publications have translated articles from *Forum* (Munich), no. 3, 1983; *Ukrainian Review* (London), no. 2, 1983, and *Posev* (Frankfurt), no. 4, 1983 on the famine. See *Obóz* (Warsaw), no. 9, 1984; *Obraz* (Szczecin), nos. 7 and 9, 1984 and no. 9, 1985; *KOS*, 20 January 1985 and *Biuletyn Donoślaski*, March-April 1986. M. Dolot's book, *Execution by Hunger* (New York: Norton, 1985), was serialized in *Kurs* (Łódź), no. 29, 1987. The film *Harvest of Despair* has been dubbed into Polish by *Obóz-KOS* and is circulating on videotape.

⁵⁹ *Zomorządność* (Cracow), 11 August 1985. See also *Wiadomości Bieżące. Pismo Organizacji Solidarność Walcząca* (Wrocław), no. 182, 1987.

⁶⁰ *Solidarność Nauczycielska* (Lublin), September 1984. See also the independent journal *Grizzly* (Warsaw), no. 1, 1987.

⁶¹ *Niepodległość* (Bydgoszcz-Gdańsk-Cracow-Lublin-Poznań-Warsaw [LDP-N]), no. 2, 1986. In 1985-6 the *Niepodległość* group split because of tactical and generational, not strategic, differences. The original publication was then taken over by *Grupa Pisma-Niepodległość*, while the new publication (of the same name) is published by the *Liberalno-Demokratyczna Partia Niepodległość*.

⁶² *Niepodległość* (GP-N), no. 51, 1986. On Piłsudski's plans for federation see Jerzy Łojek, "Idea federacyjna Józefa Piłsudskiego," *Vacat* (Warsaw), May-June 1985, and Bogusław Miedziński, *Polityka wschodnia*

Piłsudskiego (Warsaw: WIS, 1986).

⁶³ *Niepodległość* (GP-N), no. 52, 1986.

⁶⁴ *Niepodległość* (GP-N), nos. 44, 45, 46, 1985. See also *Poglądy, Pismo Społeczno-Polityczne* (Warsaw), no. 10, 1986, which published "Z zagadnień współpracy polsko-ukraińskiej w latach 1919–1920" by Piotr Wandycz from his book, *Polska a zagranica* (Paris: Instytut Literacki, 1986).

⁶⁵ *Niepodległość* (GP-N), nos. 47, 48, 1985.

⁶⁶ Iwan Koszeliwec, *Ukraina, 1956–1968* (Warsaw: Słowo, 1986). This is a reprint of the book published in Paris by Instytut Literacki in 1969.

⁶⁷ *Niepodległość* (GP-N), no. 61, 1987.

⁶⁸ *Kultura Niezależna*, no. 26, 1986.

⁶⁹ *Krytyka*, no. 15, 1983 and no. 17, 1984. For Ukrainian translations of all three articles, see *Vidnova*, no. 4 (1985-6): 62–100. See also *Zomorządność*, no. 121, 1986.

⁷⁰ *Walka* (Poznań), no. 2, 1985.

⁷¹ *KOS*, 13 April 1986.

⁷² *Robotnik* (Warsaw), 28 October 1984 and 31 March 1985. A Ukrainian translation is in *Vidnova*, no. 4 (1985-6): 105–6. The original article in *Robotnik* was reprinted in *Obraz*, no. 1, 1985. See also *Krytyka*, no. 23-4, 1987.

⁷³ On *Akcja Wisła* see Myroslav Trukhan's article in *Vidnova*, no. 3 (1985): 53–62. This article was reviewed in *ABC*, no. 4, 1986: the reviewer states that Trukhan did not fully prove the "falseness of the official thesis spread by the Polish communist authorities that it was a crude solution, but the only one that would prevent further bloodshed."

⁷⁴ *Tu i Teraz* (Warsaw), April 1985. A Ukrainian translation is in *Vidnova*, no. 4 (1985-6): 109–11.

⁷⁵ *Tu i Teraz*, March 1986.

⁷⁶ *Zomorządność*, 15 January 1986. See also a review of an article on *Akcja Wisła* reprinted from *Kultura Niezależna* in *Shliakh peremohy*, 18 January 1987.

⁷⁷ The two books by Prus are *Władysław Świątojurski* (Warsaw: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1985) and *Herosi spod znaku tryzub* (Warsaw: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, 1985). See reviews of *Władysław Świątojurski* by Petro Potichnyj in *Vidnova*, no. 4 (1986): 303–6 and Ivan Hvat in *Suchasnist*, no. 4 (1986): 117–23.

⁷⁸ *KOS*, 15 June 1986. See also *Kultura Niezależna*, no. 26, 1986.

⁷⁹ *KOS*, 27 April 1986.

⁸⁰ Włodzimierz Mokry, *Polacy-Ukraińcy. Dziś-Wczoraj-Jutro* (Warsaw: Biblioteka Dialogu, WIS, 1986).

⁸¹ See "Dialog polsko-ukraiński," *KOS*, 22 October 1984. English translation in *Voice of Solidarity*, no. 1, 1985. See also *KOS*, 8 February 1987.

⁸² *Dialog* (Warsaw), no. 1, 1986. Partial reprint in *Patriiarkhat* (New York), July-August 1986, 8-13 and September 1986, 8-15.

⁸³ *Solidarność Nauczycielska*, 1 May 1986.

⁸⁴ *KOS*, 26 January 1987. English translation in *East European Reporter* (London) 2, no. 4 (1987): 29-32. The original letter by Jerzy Bilas appeared in *Kultura*, no. 11 (1986): 153-4. A reply appeared in *Kultura*, no. 1-2 (1987): 219-20, which stated that Poles were also victims of Polish communist terror. In fact, the question of relations with Poland's neighbours has been the subject of unofficial religious works. Since the publication of these letters in *KOS*, a discussion has taken place. See *KOS*, 17 June and 30 August 1987. The article "Wy, My" was reprinted in *ABC*, no. 5, 1987 with a commentary by Marek Janicki. See also *W prognozie niepodległości* (Warsaw: Studium Kultury Chrześcijańskiej, Kościół Św. Trójcy, 1985). Even before the imposition of martial law, Ukrainians began to campaign against bias in Polish literature. See Roman Solchanyk, "Ukrainians in Poland Press for Revision of Historical Writing," Radio Liberty Research 285/81, 21 July 1981.

⁸⁵ *KOS*, 26 January 1987.

⁸⁶ *Unia* (Warsaw), no. 6.

⁸⁷ *Spotkania*, no. 33-4, 1987.

⁸⁸ *Vacat* (Warsaw), July-August 1985.

⁸⁹ *Dialog*, no. 1, 1986.

⁹⁰ H.D. Komp, *Kronika Kościoła Grecko-Katolickiego na Ukrainie* (Warsaw: Polska Oficyna Wydawnicza, 1985). The book was originally published in Munich by the Ukrainian Free University in 1979. See also I. Kaczurowski, *Tragiczne losy pisarzy ukraińskich w Związku Radzieckim z okazji setnej rocznicy dekretu Emskiego* (Warsaw: LOS, 1984).

⁹¹ *Tygodnik Mazowsze*, 12 November 1986 and *Solidarność Walcząca*, 7-21 December 1986. This passage was censored from the original article by Jan Prokop entitled "W duchu chrześcijańskiego pojednania," which appeared in the legal Catholic newspaper *Tygodnik Powszechny* (Cracow), no. 44, 1986.

⁹² *Tu i Teraz*, April 1986.

⁹³ *Solidarność Nauczycielska*, October 1984. See also *ABC*, no. 5, 1987.

⁹⁴ *KOS*, 18 August 1985 and *Obraz*, no. 3, 1986.

⁹⁵ *KOS*, 29 December 1985. The original article appeared in *Sovetskaia kultura* (Moscow), 8 September 1984.

⁹⁶ See Roman Solchanyk, "Soviet Press Confirms Shootout in Western Ukraine," Radio Liberty Research, RL 348/84, 17 September 1984.

⁹⁷ *KOS*, 18 August 1985.

⁹⁸ *KOS*, 31 March 1985.

⁹⁹ The articles are by Ivan Hvat, "The Ukrainian Catholic Church, the Vatican and the Soviet Union during the Pontificate of Pope John Paul II" and Frank Sysyn, "The Ukrainian Orthodox Question in the USSR," both from *Religion in Communist Lands* (London), vol. 11 (3) (1983): 251-94 in *ABC*, no. 2, 1985 and *Spotkania*, no. 33-4, 1987.

¹⁰⁰ *KOS*, 26 January 1987.

¹⁰¹ *Solidarność Nauczycielska*, October 1984.

¹⁰² *Arka* (Cracow), no. 16, 1986.

¹⁰³ *Bez Dekretu* (Cracow), nos. 9-10 and 11, 1985. The article in no. 9-10 was reprinted in *Droga: Wolność i Niepodległość* (Warsaw), December 1985-January 1986. Reviews of the article in *Bez Dekretu*, no. 9-10 appeared in *Obraz*, no. 1-2, 1986 and *Shliakh peremohy*, 13 April 1986.

¹⁰⁴ *Kultura Niezależna*, no. 26, 1986.

¹⁰⁵ *KOS*, 23 February 1987.

¹⁰⁶ See *Obóz*, no. 4, 1982, all five issues of *ABC*, 1984-7, and issues 1-3 (1985-7) of *Nowa Koalicja*. See also the interview with the former Russian dissident, Natalia Gorbanevskaja, in *Tygodnik Mazowsze*, 14 November 1985. She states that she was "impressed by your knowledge and awareness of events in the Soviet Union and your efforts to differentiate between what is 'Soviet' and what is 'Russian.' Anti-Russian accents are very rare in the publications of the Polish underground; one could expect much worse."

¹⁰⁷ *Robotnik*, 17 March 1985.

¹⁰⁸ See Taras Kuzio, "Chernobyl: Spur to Opposition," *Soviet Analyst*, 30 July 1986 and "Chernobyl: Public Opposition Grows," *Soviet Analyst*, 17 December 1986. See also *KOS*, 8 November 1987.

¹⁰⁹ *Solidarność Walcząca*, no. 9, 1986. Reprinted in *Suchasnist*, no. 6 (1986): 77. Myroslav Prokop's article, "Atomna katastrofa v Chornobyli," was translated from *Suchasnist*, no. 6 (1986): 70-73 in *Niepodległość* (LDP-N), no. 6, 1986. See also *Głos* (Warsaw), no. 4, 1987.

¹¹⁰ *Biuletyn Dolnośląski*, January 1986.

¹¹¹ *ABC*, no. 2, 1985.

¹¹² *Tygodnik Mazowsze*, 10 May 1984; *Zero: Niezależne Pismo Młodych* (Warsaw-Olsztyn-Wrocław), Winter-Spring 1986; *Tu i Teraz*, no. 42, 1986. *Tu i Teraz*, no. 42, 1985, includes a translation of excerpts from the chapter on Vasyl Stus in Mykhailo Heifetz, *Ukrainski syliueti* (n.p.: Suchasnist, 1984). The Polish émigré Solidarity journal *Pogląd* (Berlin), no. 8 (1986): 32-7 reprints the text from *Tu i Teraz*.

¹¹³ *Uncensored Poland*, no. 15, 1986.

¹¹⁴ Various declarations by Ukrainian émigré groups and Polish opposition movements have been signed and reprinted by the Polish unofficial press.

Although these declarations have symbolic value, the words are rarely followed by deeds. See *Przegląd Wiadomości Agencyjnych*, 24 August 1986; *Niepodległość* (KPN), December 1985; *Wiadomości Bieżące—ku niepodległości* (Wrocław), 1–14 June 1986; *Niepodległość* (GP-N), no. 50, 1986; *Solidarność Walcząca*, 15–22 December 1985; *Niepodległość* (LDP-N), no. 6, 1986; *Obszar, Pismo Konfederacji Polski Niepodległej* (Łódź), no. 2, 1986; *Nowa Koalicja*, nos. 2, 1986 and 3, 1987; *ABC*, no. 5 (1987) and *Baza*, no. 6, 1987.

¹¹⁵ Reviewing two issues of *Vidnova*, *Arka* (no. 16, 1985) stated its agreement with “Pelenski about the need for co-operation... however, we have to say it again, we know very little about Ukrainians. With whom are we to co-operate? Therefore, we need more *Vidnovas*.” *ABC* (no. 4, 1986) reviewed two issues of *Vidnova* and stated that “*Vidnova* is a gesture of good will on the part of Ukrainians. This gesture has to be seen and appreciated... It should not be wasted.” All five issues of *Vidnova* were reviewed in *Kontakt*, no. 9 (1987): 118–23 and no. 10 (1987): 111–22, as well as in *Krytyka*, no. 23–4 (1987).

¹¹⁶ Both the Polish-language issue of *Suchasnist* (no. 1–2, 1985) and two issues of *Vidnova* (nos. 3 and 4, 1985–6) have been reviewed by *Spotkania* (no. 33–4, 1987). *Suchasnist* was positively reviewed in *ABC*, no. 5 (1987) and reprinted *in toto* by *ANTYK* (Warsaw and Lublin) and *KOS*, both in 1987. The article by Andrzej Kamiński, “W kręgu moralnej i politycznej ślepoty: Ukraina i Ukraińcy w oczach Polaków,” has been reprinted in *Poglądy, Pismo społeczno-polityczne* (Warsaw), no. 10, 1986; *Baza*, no. 6, 1987 and *Opinia Krakowska. Pismo II Obszaru Konfederacji Polski Niepodległej*, no. 32, 1987. *ABC* (no. 4, 1986), *Baza*, no. 6, 1987 and *Międzymorze*, no. 1, 1987, have reprinted Myroslav Prokop’s article, “Opór na Ukrainie,” from the Polish-language issue of *Suchasnist*.

Józef Łobodowski reviewed the Polish-language issue of *Suchasnist* in *Kultura*, no. 5 (1986): 104–10, while *Shliakh peremohy* (16 November 1986) printed a negative overview of it by Dr. V. Trembitsky, “Do istyny polsko-ukrainskoho porozuminnia.”

¹¹⁷ The interview with Kiszczak appeared in *Polityka* (Warsaw), 13 June 1986, and *Trybuna Ludu* (Warsaw), 14 June 1986. See Roman Kupchinsky’s reply to Kiszczak in the form of an open letter in *Kontakt*, no. 10 (1986): 134–5.

¹¹⁸ See note 5 above and my article, “Polsko-ukrainski wzajemności na novomu etapi,” *Ukrainske slovo*, 5 May 1985 (translated in *Kontakt*, no. 11 [1985]: 65–7).

¹¹⁹ See Roman Solchanyk, “Poland and the Soviet West,” in S. Enders Wimbush, ed., *Soviet Nationalities in Strategic Perspective* (London: Croom Helm, 1985), 158–80. Translated in *Suchasnist. Zeszyt w języku polskim*, no. 1–2 (1985): 79–100.

¹²⁰ On the Ukrainian minority in Poland, see my article in *Suchasnist*, no. 10 (1986): 70–83, which was translated in *Kontakt*, no. 1 (1985): 68–72 and *Niepodległość*, no. 47–8, 1986.

¹²¹ There is always the danger that the Polish opposition will see Ukrainians as uninterested in co-operation and look toward Russians instead. For discussions of Polish attitudes toward Russians, see *ABC* 30, 52–65; *Baza*, no. 7, 1983; *KOS*, 4 June 1984; *Niepodległość*, no. 33, 1984; *Niepodległość* (GP-N), no. 49, 1986, and *Krytyka*, no. 21, 1986.

¹²² Iwan Kedryn, "Czy możliwe jest porozumienie polsko-ukrainskie," *Biuletyn Dolnośląski*, January 1986 (reprinted from *Tygodnik Nowojorski* [New York], no. 3, 1984). See also the reply in *Niepodległość*, no. 49, 1986.

ЕКОНОМІЧНІ ПОГЛЯДИ КОСТЯНТИНА ВОБЛОГО ПЕРЕД 1917 РОКОМ

1

У шістдесятих роках виходила в Радянському Союзі серія популярних монографій про визначних учених України. Одна з них була присвячена економістові Костянтиніві Воблому.¹ Автори монографії подають короткий огляд життя та праці вченого і, головне, наводять чи не повний список його творів. У біографічному огляді звертає на себе увагу такий уступ: “К.Г. Воблий належав до тих прогресивних учених, які вмiли прислухуватись до принципової критики і виправляти свої збочення та помилки. Ця риса Воблого яскраво проявилася в післяжовтневий період”.²

Які були помилки та збочення Воблого? В цій таки монографії, автори подають одне з цих збочень. Перед революцією, в одній зі своїх статей, базованій на німецькому переписі 1907 р., Воблий твердив, що в сільському господарстві малі підприємства не тільки не гинуть від конкуренції з великими підприємствами, але, навпаки, показують все нові успіхи.³ Це, розуміється, суперечить догмам марксизму, і на це гостро зареагував Ленін.⁴ Воблий, мовляв, спирався на засади буржуазної науки.⁵ Обвинувачують Воблого також і в тому, що в своєму підручнику економічної географії України, виданому 1919 р., він застосував методу географічного детермінізму, запозичену від буржуазних учених, коли писав, що “Економічна географія України повинна дати опис економічної діяльності українського народу з точки бачення її географічної обумовленості”.⁶ В книзі Воблий обговорював географію різних галузей промисловості й

при тому не звертав уваги на формування економічних районів. За словами відомого російського географа Ніколая Баранського, такий підхід означає відрив економіки України від розвитку народного господарства Росії, яке мало вирішальне значення для розвитку української економіки.⁷

Воблий теж писав багато на інші теми, і повний огляд його творчости вимагав би обширної монографії. Зрештою, про його працю, зокрема післяжовтневого періоду, вже дещо написано в Радянському Союзі.⁸ Завдання цієї статті вужче — пізнати погляди Воблого на економічну теорію та методологію перед революцією, погляди, які пізніше завдали йому дещо клопоту. Ці погляди були вислідом студій і роздумувань самого Воблого, не були накинені йому згори, як це сталося пізніше, в радянський період, отже були дійсними переконаннями вченого. Перед тим як перейти до обговорення нашої теми, в другій частині статті наведемо деякі важливіші дати з життя Воблого та його головніші публікації. В третій частині обговорюватимемо його погляди на економічну теорію, а в четвертій частині на економічну методологію. В останній частині постараємося зробити певні узагальнення.

2

Воблий народився 27 травня 1876 р. в селі Царичанка на Полтавщині (тепер Дніпропетровська область) у сім'ї священика Григорія, нащадка козацьких старшин.⁹ Батько помер, коли Воблому був лише один рік. Завдяки старанням матері, після закінчення сільської школи Воблий вступив до духовного училища, а опісля до Полтавської семінарії. Між 1896 і 1900 рр. навчався в духовній академії в Києві. Опісля Воблий вступив на правничий відділ університету в Тарту.¹⁰ Одначе, вже по першому році, він переїхав до Варшавського університету. Там за працю "Заатлантическая эмиграция, ее причины и следствия" (Варшава, 1904), написану вже на третьому році навчання, Воблого нагороджено золотою медаллю. Закінчивши університет, він працював молодшим редактором Варшавського статистичного комітету.¹¹ Деякі матеріали опрацьовані ним у той час стали підставою для його пізніших публікацій. У 1906 р. вченого запросили на посаду приватдоцента до Київського університету,

де 1909 р. за працю “Очерки по истории польської фабричної промисленности” (Київ, 1909) він одержав звання магістра. Закінчивши програму студій на університетах у Берліні, Відні та Парижі у період між 1909 і 1911 рр., Воблий одержав звання доктора в Київському університеті за працю “Третья профессионально-промысловая перепись в Германии” (Київ, 1911). До 1920 р. Воблий був пов'язаний з Київським комерційним інститутом, одним із засновників, а пізніше деканом і ректором якого він був. Між війнами Воблий займався педагогічною діяльністю в Київському інституті народного господарства, Київському державному університеті та Київському кооперативному інституті, виконував обов'язки голови президії Товариства економістів України та займався інтенсивно науковою працею. Під час війни Воблого евакуювали до Уфи. Повернувшись до Києва, завідував катедрою економічної географії в Київському університеті.

Весь післяжовтневий період Воблий співпрацював з різними державними установами, зокрема в ділянці планування розміщення продуктивних сил України. Він утішався великою пошаною не тільки громадськості, але й радянських правителів, у висліді чого дістав звання заслуженого діяча науки Української РСР та урядові нагороди. Помер Воблий 12 вересня 1947 р., і його поховано на Лук'янівському кладовищі.

Від самого заснування Української академії наук, Воблий був тісно пов'язаний з нею,¹² а опісля з її спадкоємцями — Всеукраїнською академією наук та Академією наук Української РСР. Академіком його обрали 1921 р.¹³ В 1925 р. його обрано головою третього відділу (суспільних наук), а між 1928 і 1930 рр. — віце-президентом академії. Серед інших обов'язків у рамках академії можна згадати, що між 1925 і 1930 рр. Воблий керував семінаром вивчення продуктивних сил народного господарства України, де виховав значне число майбутніх дослідників української економіки в її сучасному та минулому; між 1927 та 1930 рр. був керівником комісії вивчення народного господарства України; від 1930 до 1942 рр. був керівником секції економічної географії; і нарешті між 1942 та 1947 рр. був директором Інституту економіки. Важливою була роля Воблого як віце-президента під час горезвісного процесу Спілки визволення України. Він був головою зборів академії 28 листопада 1929 р., коли академік Дмитро Багалій вніс резолюцію, щоб затаврувати

підсудних співробітників академії.¹⁴ На наступних зборах Воблий мав відвагу стати відверто в обороні академії, як це образно описує її історик:

Треба перенести себе в ті умови загостреної боротьби, ненависти й злоби, заляканости і правдивої небезпеки, в яких відбувалися ці збори лише на три дні перед оголошенням вироку (суть його вже була відома), щоб зрозуміти і оцінити мужність старого академіка [Воблого], який спокійно і об'єктивно відзначив заслуги й оцінку її роботи поклав на наступних дослідників. Як С. О. Єфремов і інші безстримно хотіли рятувати життя інших, так і він, безстримно виступав перший на оборону старої академії, вносячи дисонанс в оргію ненависти.¹⁵

Воблий був плідним науковцем; написав понад 200 праць з різних ділянок економіки та споріднених наук. Темати його зацікавлень були: політична економія, економічна географія, економічна теорія, економіка різних галузей промисловости, аграрне питання, розміщення промисловости, внутрішня та зовнішня торгівля, економіка забезпечення, фінанси, економічна кон'юнктура, кооперація. На додаток до вже згаданих творів, заслуговують на увагу такі інші твори вченого (в хронологічному порядку видання): "Статистика", курс лекцій, читаних у Київському університеті (1908, 6 видань), "Основы экономии страхования" (Київ, 1915, 2 видання), "Начальный курс политической экономии" (Київ, 1918, 2 видання), "Экономическая география Украины" (Київ, 1919, 5 видань), "Нариси з історії російсько-української цукробурякової промисловости", 3 томи (1928, 1930, 1931, четвертий і п'ятий томи залишилися в рукописі), "Организация труда научного работника" (Уфа, 1943, 2 видання). Більшість його книжок видано російською та українською мовами. Як бачимо, більшість творів Воблого мала характер університетських підручників. Проте майже всі статті, зокрема пореволюційного періоду, присвячені прикладним економічним наукам та поточним проблемам.

3

У цій статті нас цікавлять погляди Воблого на економічну теорію перед революцією. На цю тему він не писав багато, всього один університетський підручник, "Начальный курс политической экономии", та кілька рецензій на книжки з цієї ділянки. Також написав він довший есей у двох частинах про економічну

методологію, про який буде мова нижче. Написання цього підручника та вибір книжок, які він хотів рецензувати, вказує на зацікавлення Воблого економічною теорією та її розвитком. На жаль, ці твори написані так відособлено, що на їх підставі важко відтворити погляди самого Воблого на економічну теорію. Це відноситься зокрема до його університетського підручника, який у додатку написаний в інституціоналізаційному дусі, з невеликою увагою до теорії.

У рецензії на книжку відомого німецького економіста Густава Шмоллера, Воблий не погоджується з автором, що неможливо сформулювати одну економічну теорію.¹⁶ На думку Шмоллера, є різні теорії, які стосуються різних періодів, народів та інституцій. Воблий слушно твердить, що “Жалюгідна та наука, яка обмежує своє завдання до окремих, вузьких ділянок економічного життя і вважає себе безсилою охопити його в цілому”.¹⁷ Він одначе погоджується зі Шмоллером у тому, що теорію, яка тоді існувала, неможливо застосовувати до всіх тих відмінних обставин. Але це — не наслідок неспроможности побудувати таку теорію, а радше наслідок її недостатнього розвитку.

Цікавою, хоч не завжди правильною, є думка Воблого про теорію вартости, основу економічної науки. Він не є прихильником моністичного пояснення цієї категорії, наприклад лише психологічними мотивами австрійської школи чи лише трудовими затратами марксистів. Тому він схвалює розв'язку, запропоновану Шмоллером, який покликався на іншого німецького економіста, Карла-Гайнца Рав і поділяв причини вартости товарної продукції на три категорії: споживча, продукційна та обмінна. Ця остання найважливіша для економіста й у формі ціни вирішена пропозицією і попитом. Воблий дає цьому поясненню Шмоллера перевагу над розв'язкою цієї проблеми англійським економістом Альфредом Маршаллом.¹⁸ Маршалл у своєму формулюванні пов'язує психологічний мотив (з боку попиту) з коштами продукції (з боку пропозиції), і разом вони визначають вартість — ціну. Розв'язка Маршалла донині домінує між західними економістами. В цьому випадку Воблий схилився до механічної розв'язки і виявив брак відчуття чи, радше, брак зрозуміння цієї важливої проблеми.

Досить важливим недоліком Воблого є його нездібність розмежовувати різні галузі економічної науки. Хоч його темою є економічна теорія, він бажав би бачити в рецензованих книгах значну дозу емпіричного матеріялу, історії, статистики та правових рамок.¹⁹ У своїх поглядах на теорію Воблий, хоч був свідомий різниці між позитивною (він її називав причинною) і

нормативною (телеологічною) теоріями, часто їх плував. Це мабуть наслідок духу часу, духу ХІХ століття, який вимагав від науки бути знаряддям покращання суспільних взаємин. Тому для Воблого кращий той економіст, який виявляє більше співчуття бідним і упослідженим, і кращою є та книжка, яка не тільки дає теорію, але й упроваджує практичний політичний курс для усунення суспільних несправедливостей.²⁰

Відношення Воблого до участі держави в економічному житті віддзеркалює дух кінця ХІХ століття. Це був час, коли німецька історична школа все ще була більш популярною на континенті ніж англійська класична школа. Згідно з цією німецькою традицією, Воблий вважав, що обов'язком держави, оснований на принципі гуманізму, є приносити допомогу законодавством та бюджетною політикою тим одиницям, які не в силі витримати ринкової конкуренції.²¹ Потребу обмежити доктрину вільного ринку бачив він також у зовнішній торгівлі. Вільна торгівля вигідна для країн уже економічно добре розвинутих, але відсталі країни такі, як Росія, вимагають протекціонізму в якійсь мірі. Їм потрібно якогось часу, щоби домашня промисловість могла достатньо розвинутися.²² Вільний ринок, на думку Воблого, теж не корисний для робітників. Організування професійних спілок не тільки допомагає робітникам досягнути вищий життєвий стандарт, але й злагіднює конфлікти між працедавцями та робітниками.²³ Повторюючи думку Адольфа Вагнера, Воблий твердить, що роля держави в економічному житті зростатиме з бігом часу.²⁴ Все ж таки, він був відносно мало зацікавлений проблемою державного інтервенціонізму в порівнянні з сучасними йому українськими та російськими економістами.²⁵

Тому, що Воблий працював в умовах радянського режиму з його обов'язковою ідеологією, на особливу увагу заслуговує його оцінка марксистської економічної теорії. Вона зовсім негативна. Воблий уважає, що метою соціалізму є цілковита регламентація суспільного життя, яка не дозволить приватної ініціативи та особистої діяльності. І якщо навіть буде покращання матеріальних умов за соціалізму, людська духовність не буде удосконалюватися без боротьби та терпіння.²⁶ Карла Маркса він не трактує як творця соціалістичного світобачення, але як одного з багатьох соціалістичних авторів, і ставить його поруч Роберта Овена, Кльод-Анрі Сен-Сімона, Шарля Фур'є, Люї Блянка, Карла-Йогана Родбертуса, Едварда Бернштайна.²⁷ Воблий дає дуже низьку оцінку внескові самого Маркса в економічну науку. Він показує, що Маркс запозичив ідею класової боротьби й матеріалістичного пояснення історії у Сен-Сімона, теорію

трудової вартости у П'єра Прудона, теорію додаткової вартости у Вільяма Томпсона, схему соціального розвитку у Фур'є. Маркс тільки з'єднав ці елементи, і то не завжди вдало.²⁸ Вкінці Воблій схвально наводить такий уступ про Марксову теорію вартости з рецензованої книги Михайла Тугана-Барановського:

Категорично заявляючи, що ціни не тяготіють до трудових затрат, Маркс з невтомним старанням нанизує одну формулу за другою, вводить все нові ускладнення в свою систему, будує одну заплутану теорему за другою, робить все більш темною свою хитромудру і крайнє штучну теоретичну конструкцію, в основі якої лежить мовчазне допущення, що...ціни тяготіють до трудових затрат.²⁹

Туган-Барановський і Воблій мають тут на увазі відому суперечність між першим і третім томами "Капіталу".³⁰

4

Найважливішим твором Воблого неприкладного характеру, написаним до революції, є довший есей на тему методології в економічній науці.³¹ Незважаючи на досить складний предмет, праця написана ясно й може бути зрозумілою для неспеціалістів. Багато покликань на літературу в різних мовах є доказом ерудиції автора. Приблизно три чверті статті присвячено описові розвитку економічної методології. В останній частині праці автор дає свій власний погляд на цей предмет. Історія розвитку економічної методології добре відома економістам, і тому нема потреби її тут переповідати. Однак, з огляду на завдання нашої статті, потрібно коротко ознайомити читача з поглядами Воблого.

Воблій вважає, що в кожній науці присутні два аспекти: індивідуальні спостереження та узагальнення. Метою наукових дослідів є підвести окремі спостереження під загальні формулювання. Тому, що загальні твердження не можна безпосередньо спостерігати, їхня достовірність залежить від достовірности їхніх засновків. У свою чергу достовірність засновків залежить від ще більш узагальнюючих тверджень і остаточно від аксіом, тобто таких тверджень, про які наперед відомо — з огляду на їхню простоту та очевидність — що вони правдиві. На думку Воблого, метою науки є будувати проміжні ланки між окремими спостереженнями та аксіомами. Ці ланки будуть більш узагальнені щодо спостережень, а конкретніші стосовно аксіом. Дедуктивна методологія починає від

узагальнення, стараючися підвести під нього спостережене явище, а індуктивна методологія старається узагальнити певну групу явищ.

Ці зауваження стосуються також до методології в економічній науці, яка може користуватися як дедуктивною, так і індуктивною методологією. В першому випадку важливим є питання засновків, які вживаємо для пояснення певних явищ. Згідно з поглядом Воблого, можуть бути такі три категорії засновків: (1) які можна емпірично довести; (2) взяті з інших дисциплін (агрономія, соціальна та індивідуальна психологія тощо); (3) ізольована гіпотеза, яка вживає малу кількість відношень між змінними, широко застосовуючи *ceteris paribus*. На думку Воблого, завданням дедукції є встановлювати відношення між економічно важливими змінними. Ці співвідношення можна називати економічними законами і їх можна емпірично ствердити, але абсолютно позитивних вислідів можна очікувати хіба в ідеальних обставинах. Звичайно, на висліди мають вплив і інші фактори, які в аналізі не дістали належної уваги. Тому краще говорити про економічні тенденції, не про закони.

Економічна наука, з огляду на предмет своїх дослідів (діяльність людей у сфері продукції, обміну, розподілу та споживання матеріальних дібр і нематеріальних послуг³²), мусить опиратися на спостереження та статистичні досліді. Вона не може не користуватися індуктивною методологією. Та стосуючи цю методологію, економічна наука є в корисному становищі; вона може не тільки спостерігати економічні явища, але й заглиблюватися в предмет своїх спостережень — людей, і досліджувати чим вони керуються. Воблий не погоджується з думкою багатьох економістів (яка має свій початок у Джона Стюарта Мілла), що в суспільних науках не можна застосовувати одного елементу індукції, а саме експериментів. Він вважає, що такі експерименти можливі, наприклад, у випадку впливу протекційних законів на економічний розвиток даної країни. Але в таких випадках дослідник повинен намагатися включити за допомогою логіки вплив інших факторів на досліджуване співвідношення. Самої індукції в економічній науці, на думку Воблого, не вистачає. Співвідношення між досліджуваними змінними можна узагальнювати лише тоді, коли сформульовано гіпотезу, яка спиралася б на дедуктивну методу, що в свою чергу, як було сказано, залежала б від загальноприйнятих вислідів спостережень. Іншими словами, Воблий був згідний з відомим висловом Джона Невілла Кейнса, що економічна наука починається і кінчається спостереженнями, розуміючи під початковими обсерваціями щось більше як тільки рефлексивне

спостереження фактів, а саме інтроспекцію.³³

Важливим є питання співвідношення між застосуванням індукції та дедукції в економічній науці. Згідно з Воблім, це застосування залежить від ділянки економічної науки. В економічній теорії придатні обидві методології з застереженням, що коли теорія ще слабо розвинута, частіше застосовується індукція. З розвитком теорії важливість дедукції постійно зростає. Для вивчення економічної історії найкраще підходить індукція у формі історичного порівняння та статистики. Нарешті, для економічної політики потрібно індукції та методи аналогії.³⁴

Варто відмітити погляд Воблого на методологію марксистської економіки. Він не вважає її важливою, бо не розглядає її докладніше, лише принагідно згадує. Не знайшовши нічого оригінального в марксистській теорії, Воблій так само поставився й до Марксового внеску в методологію:

... абстрактно-дедуктивна метода дослідів Рікарда широко застосовувалася Марксом, який був під сильним впливом Гегеля. Правда, Маркс не стояв осторонь історичної, індуктивної методи; для приміру можна згадати його блискучу характеристику англійської економіки, але в загальному в теорії він був напричуд абстрактний і схолястичний. По своїй методології Маркс вповні належить до старої [клясичної] школи.³⁵

Не погоджується Воблій зокрема з Марксовим матеріалістичним поясненням історії. Він твердить, що навіть якщо дійде до корінної реформи народного господарства в дусі колективізму, це буде хіба наслідком ідейної боротьби,³⁶ а не економічного детермінізму.³⁷

Погляди Воблого на економічну методологію не відзначаються оригінальністю. Вони віддзеркалюють писання на цю тему таких відомих економістів, як німець Вагнер, італієць Люїджі Косса чи англієць Кейнс. Ці вчені подали в своїх творах синтезу дискусії 1870-их років між прихильниками австрійської психологічної школи та німецькими прихильниками історичної школи про переваги та недоліки індукції та дедукції в економіці. Ця дискусія, яка ввійшла в інтелектуальну історію під назвою *Methodenstreit*-у, скінчилася загальною згодою на тому, що обидві методології потрібні. А все ж континентальні, зокрема німецькі вчені ще довго продовжували дискутувати над проблемами цих двох методологій. Есей Воблого, написаний приблизно чверть століття після закінчення *Methodenstreit*-у, є саме прикладом писання в цій німецькій традиції.

В Англії, а пізніше в Америці, розвиток науки про економічну методологію проходив іншим шляхом ніж на континенті. На це були, між іншими, такі дві причини: (1) історична школа ніколи не здобула значного впливу в Англії; (2) англійські економісти чітко розрізняли між теорією, політикою та історією в економіці, а в самій теорії вони відмежовували її позитивний аспект від нормативного. Тому розвиток науки про методологію в економіці був більш цілеспрямований в Англії ніж на континенті, бо відносився до позитивної теорії. Найбільший вплив на цей розвиток мав довший час Мілл, який перейняв дедуктивну методологію від класиків та її з часом розвинув. У своїх працях він уважав проблему верифікації (підтвердження) теорії чи гіпотези найважливішою. Крім того, він не був прихильником симетричності в теорії. Іншими словами, він не вважав завданням теорії перебачувати, а лише пояснювати минуле та теперішнє. Для нього те, що теорія може не зовсім відповідати дійсності не вистачає для того, щоб уневажнити теорію. Якщо теорія побудована на спостереженнях і на досвіді, вона завжди правильна. Коли, однак, вона розходиться з дійсністю, це ознака її неповноти. Завдання учених — увести в досконаліше формулювання теорії ті фактори, які відповідальні за розбіжності між теорією та дійсністю.

Позитивізм Мілла переважав серед англійських і американських економістів майже ціле століття. Щойно в сорокових роках ХХ століття відомий американський економіст Семюельсон запропонував нове формулювання економічної методології, відоме під назвою операціоналізм.³⁸ Під цим він розуміє правильність гіпотези тоді, коли вона відповідає емпіричним обсерваціям, але яку все таки можна заперечити, хоч лише в ідеальних обставинах. Пізніше Семюельсон відійшов від цієї концепції, запропонувавши нову — так званий дескриптивізм.³⁹ Отже, опис, який добре пояснює низку спостережених фактів, є “найкращим” поясненням, до якого можна дійти в науці. Значно більший вплив на розвиток економічної методології мав інший відомий американський економіст, Фрідмен.⁴⁰ Згідно з ним, метою всякої теорії є передусім передбачувати. Теорія настільки добра, наскільки її передбачення збігаються зі спостереженими явищами. Тому цілком непотрібно, щоб теорія спиралася тільки на емпірично доведені засновки. Навпаки, часом навіть потрібно вмисне користуватися емпірично недоведеними засновками, щоб одержати добрі передбачення. Без сумніву, з поглядами Фрідмена погоджується величезна більшість західних економістів і сьогодні. Існують ще інші методологічні течії, хоч менш впливові. Серед них слід згадати інституціоналізм,

ультраемпіризм, неоапріоризм, неомарксизм.⁴¹

Величезний вплив на розвиток науки про методологію, зокрема методологію суспільних наук, мають праці уродження Австрії, а тепер жителя Англії, Поппера.⁴² Поппер увів поняття “наука” та “ненаука”. Наукою є система синтетичних пропозицій про різні явища, яку можна, принаймні в принципі, фальсифікувати (заперечити) за допомогою емпіричних спостережень. Отже, метою науки не є верифікація, а фальсифікація. Всі інші дисципліни, в яких проблеми фальсифікації не існують, є ненауками. Між дедукцією та індукцією для Поппера немає суперечности. Дедукція вживає “демонстративного” аргументу, і на підставі правдивих засновків завжди доходить до правдивих висновків. Індукція старається узагальнювати на підставі обмеженої кількості спостережень і залишає поза своїм кутом бачення необмежене число обсервацій, з яких одна може фальсифікувати цей висновок. Тому аргумент індукції, за термінологією Поппера, є “недемонстративний”. Незважаючи на привабливість пропозицій Поппера, які вже знайшли деяке застосування в інших науках, вони ще не застосовуються в економіці.

Ми затрималися коротко над розвитком методології в економіці, який наступив уже по смерті Воблого, щоб показати, що він відбувався в англосаксонських країнах і проходив в англійській традиції, а не в континентальній.

5

У цій частині постараємося підсумувати погляди Воблого на економічну науку й накреслити його відношення до деяких соціальних та національних проблем. Наша характеристика буде неповною, бо спирається всього на кількох його творах, які можна знайти в західніх бібліотеках. Більшість його творів, зокрема післяжовтневого періоду і переважно друківаних у періодичній пресі, були нам недоступні. А втім твори радянського періоду не помогли б нам пізнати суті поглядів Воблого;⁴³ вони були б не появились, якби не були написані в режимному дусі.

Економічні погляди Воблий сформулював на підставі літератури англійських класиків, німецьких історичних економістів та вже тоді добре розвинутого неокласицизму. Він підтримував приватну власність на засоби виробництва та вільний ринок. Його відношення до колективізму, зокрема в сільському господарстві, було негативне.⁴⁴ Таких поглядів дотримується величезна більшість західніх економістів і в наші

часи. Воблий, одначе, помилявся, коли твердив, що переважаючий тепер кількісно-математичний підхід не має великих перспектив в економічній науці.⁴⁵ Його декілька зауважень, та ще й до того критичних, свідчать про те, що Воблий був ознайомлений з марксистською теорією, але не вважав її ні правильною, ні важливою. Воблий працював над проблемами економічної методології в часи, коли панувала вже згода між економістами про потребу використання в економічній методології як дедукції, так і індукції. Одначе, історизм без сумніву сильніше вплинув на погляди Воблого, ніж англійський теоретичний підхід. Це можна наглядно бачити в його працях, які є переважно емпірично-описового характеру, писаних у традиції німецької науки XIX століття. Разом з тим, марксистський різновид дедукції був несприйнятливим для нього.

Воблий мав велике розуміння соціальної несправедливості та співчував бідним і покривдженим. Це правдоподібно було причиною того, що він не зумів чітко відмежувати економічної політики від нормативної чи навіть позитивної теорії. Його умірковане зацікавлення ролю держави в економічному житті вказує на те, що Воблий не вважав, що тільки державним законом можна зліквідувати суспільні лиха. Можна думати, що таку розв'язку він бачив у співпраці між державою та механізмом вільного ринку. Зі зрозумілих причин, Воблий жваво цікавився аграрними проблемами. Обговорюючи книжку Шмоллера, він схвалює погляд цього вченого, що рівномірніша земельна власність є добрим ґрунтом для демократії.⁴⁶ Симпатія Воблого до цього суспільного устрою тут очевидна. До аграрної проблеми Воблий повернувся в 1917 р. В одному зі своїх памфлетів, писаному між лютневою та жовтневою революціями, він аналізує, з погляду економічної ефективності, програми аграрних реформ висунуті тодішніми всеросійськими політичними партіями.⁴⁷ Цю аналізу він проводить об'єктивно, не вказуючи на те, з якою програмою він згоджується. Лише в одному випадку він робить виняток: рішуче відкидає програму соціал-демократів (більшовиків).⁴⁸

У своїх працях переджовтневого періоду Воблий ніде не обговорює специфічно національного питання ні загально, ні у відношенні до царської імперії. Це тим дивніше, що Воблий жив довший час перед революцією в Польщі, де це питання стояло в центрі публічної уваги. Навіть його приналежність до поневоленої нації не спонукала Воблого відкрито поцікавитися цією проблемою. Щойно спроби побудови української держави в 1918–19 рр. пробудили в нього зацікавлення до дослідів над минулим і сучасним свого народу. Вислідом був уже згадуваний

підручник економічної географії України. В цій праці Воблий не тільки займається географічним середовищем України, але теж включає багато історичного матеріалу. Остання частина книжки цілковито присвячена економічній історії України. В книжці проявляється любов, навіть сентиментальна любов Воблого до свого народу, коли він пише “наш народ”, “наша земля”, “наше село”, описує значення Дніпра чи Чорного моря в історії України, та цитує Тараса Шевченка. Він оптимістично розглядає економічне майбутнє самостійної України.

Беручи під увагу природні багатства України, її продуктивні сили, значну густоту її населення, любов народу до сільськогосподарської праці, його вміння організуватися в різного рода товариства [та] кооперативи, можна сказати, що на Україні є всі можливості народного господарства і загального піднесення народного добробуту.⁴⁹

Читаючи цю книжку, не можна сумніватися, що Воблий був українським патріотом.

Деяке уявлення про Воблого як людину можна виробити собі на підставі тем, які він вибирав для своїх дослідів. Виявляється, що він умів добре пристосовуватися до кожночасних обставин. Студіюючи у Варшаві, Воблий писав переважно на теми зв'язані з польською економікою.⁵⁰ На початку своєї педагогічної кар'єри в Києві, він зосереджувався на приготуванні університетських підручників.⁵¹ Рівночасно з походом царської армії на Галичину в 1914 р., він скоро написав статтю про продуктивні спроможності цієї української землі.⁵² З вибухом лютневої революції, але ще перед політичним ренесансом на Україні, він цікавився аграрним питанням в імперському контексті. Поява його підручника економічної географії України, в якому Воблий виявляє своє національне обличчя, припадає на час відродження української державности. Переглядаючи його бібліографію радянського періоду, не можна не завважити його чулості на кожночасні політичні й економічні зміни в режимній політиці. Навіть перебуваючи коротко в Уфі під час Другої світової війни, він зумів зредагувати збірник та написати статтю про економіку Башкирської АРСР.⁵³ Тому можна погодитися з твердженням радянських авторів цитованим на початку статті, що Воблий, як і інші прогресивні вчені, “вміли прислухуватись до принципової критики”. А втім, коли б Воблий був не прислухався до цієї критики, не було б нині його творів радянського періоду і хто знає, яка могла бути його доля.

Накінець, питання гіпотетичного характеру, яким ученим був би Воблий, коли б на його долю не припало жити в радянських обставинах. В 1917 р., його погляди на економіку були вже усталені (йому був 41 рік), і дуже неправдоподібно, що він їх міг змінити на марксистські. Він був би залишився прихильником ринкової, приватновласницької економіки, як і переважаюча більшість західних економістів тих часів. Воблий правдоподібно не робив би дослідів у ділянці економічної теорії, хоч її розвитком напевно продовжував би цікавитися. Про методологію, крім свого есею, він більше перед революцією не писав. І якби колись повернувся до цієї теми, не можна було б очікувати якихсь успіхів, бо працював він у німецькій традиції, яка виявилася безплідною в цій ділянці. Отже, писав Воблий по революції те, про що писав би в будь-яких обставинах. Описово-емпірична форма його творів, їх навантаженість фактичним матеріалом та жвавий стиль також не улягли зміні. Різницею було хіба те, що після революції він був зобов'язаний писати в дусі Маркса та Леніна, з поглядами яких він давніше не погоджувався. Що більше, він мусів пильно стежити за зигзагами Сталінової політики та точно брати їх під увагу в своїх творах. Крім того, Воблий мусів брати участь, науково та практично, в побудові плянкової, радянського типу економіки, хоч з усією імовірністю залишився переконаним, що добробут населення та взагалі його народу можна було певніше та ефективніше досягнути в ринковій економіці. Тяжке й невідрадне було життя цього доброго економіста, і не був і не є він єдиний серед учених у радянських обставинах.

Примітки

¹ Д. Ф. Вірник та І. А. Кугукало. "Костянтин Григорович Воблий". Київ, 1968.

² Там же, стор. 4.

³ Там же. Мова про статтю Тенденции в аграрной эволюции в Германии в журналі "Економист России", 1910, но. 36.

⁴ В. І. Ленін. Капиталистический строй современного земледелия. "Полное собрание сочинений". 5-те вид. Москва, 1958-66, т. 19, стор. 324.

⁵ Т. Дерев'янкін та С. Пірожков. Видатний вчений економіст. "Економіка Радянської України", червень 1976, стор. 87.

⁶ Див. його "Экономическая география Украины", Київ, 1919, стор. 4.

⁷ К. П. Пяртли. Костянтин Григорьевич Воблий. "Экономическая география в СССР". Москва, 1965, стор. 457.

⁸ В додатку до вище наведених праць, див. І. Н. Романенко. Костянтин Григорович Воблий. "Вісті АН УРСР", 1946, но. 5-6; Д. Вірник. Костянтин Григорович Воблий. "Економіка Радянської України", червень 1966.

⁹ Приватні дані від професора Олександра Оглоблина.

¹⁰ Тоді професором політичної економії на цьому університеті був земляк Воблого з Чернігівщини, Олександр Миклашевський. Цікаво, чи Воблий вибрав саме цей університет через ту обставину.

¹¹ У той час професором політичної економії і статистики на Варшавському університеті був Григорій Симоненко (1838-1905), людина з українським прізвищем, хоча народжена поза Україною. Симоненко був також головним редактором праць Варшавського статистичного комітету. Див. В. Есипов. Г. Ф. Симоненко. "Журнал Министерства народного просвещения", 1905, т. 5. Воблий, без сумніву, завдячував Симоненкові працю в редакції цього комітету й опісля став найближчим співробітником свого професора. Див. "Варшавские университетские известия", т. 2, 1914, стор. 34. Воблий написав некролог, Памяти профессора Г. Ф. Симоненко. "Варшавский дневник", 31 березня 1905.

¹² Воблий у некролозі, Академік Михайло Йванович Туган-Барановський, Українська академія наук, "Записки соціально-економічного відділу", т. 1, 1923, стор. VI, підкреслює участь покійного в організації академії та його вибір на першого голову III відділу соціально-економічних наук.

¹³ Наталія Полонська-Василенко. "Українська академія наук", частина 1. Мюнхен, 1955, стор. 36. Радянські джерела подають 1919 як рік обрання Воблого академіком.

¹⁴ Там же, стор. 75.

¹⁵ Там же. Збори, про які мова, відбулися 16 квітня 1930 р.

¹⁶ Гляди рецензія, G. Schmoller, "Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre, 1 Teil". Leipzig, 1904. "Журнал Министерства народного просвещения", нова серія, 1907, но. 7, стор. 367.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Там же, стор. 374.

¹⁹ Це зокрема подобається Воблому в рецензованій книжці, Prof. Dr. J. Conrad. "Grundriss zum Studium der Politischen Oekonomie. Erster Teil: Nationaloekonomie". Vierte ergaenzte Auflage. "Zweiter Teil: Wirtschaftspolitik". Dritte wesentlich erweiterte Auflage. Jena, 1902. "Журнал Министерства народного просвещения", вересень 1905, наприклад стор. 221-2.

²⁰ Наприклад в його рецензії, Stanislaw Grabski. "Zarys rozwoju idej społeczno-gospodarczych w Polsce od pierwszego rozbioru do r. 1831. T. 1: Od pierwszego do trzeciego rozbioru". Краків, 1903. "Журнал Министерства народного просвещения", нова серія, 1908, но. 17, стор. 4.

²¹ Див. "Начальный курс политической экономии", стор. 82-3.

²² Там же, стор. 195.

²³ Там же, стор. 221 та дальше.

²⁴ Там же, стор. 83.

²⁵ Див. наприклад, мою працю, Academic Economics in the Nineteenth-Century Ukraine. "Selected Contributions of Ukrainian Scholars to Economics". Кембрідж, Масс., 1984, стор. 169.

²⁶ Див. його рецензію на книжку Шмоллера, стор. 369-70.

²⁷ "Начальный курс политической экономии", стор. 85-7.

²⁸ Рецензія на книжку М. Тугана-Барановського, "Очерки по новейшей истории политической экономии". Петербург, 1903. "Народное хозяйство", 1904, но. 1, стор. 194.

²⁹ Там же, стор. 193.

³⁰ Сучасне трактування цієї проблеми в праці Mark Blaug, "A Methodological Appraisal of Marxian Economics". Амстердам, 1980, лекція 1.

³¹ Вопрос о методе в истории политической экономии. "Журнал Министерства народного просвещения", нова серія, листопад та грудень 1907.

³² Воблий настоював на включення сфери нематеріальної продукції в економічну діяльність. Див. його рецензію на книжку Конрада, стор. 214. Більшість економістів того часу обмежувалася до аналізу матеріальної продукції під впливом класичної школи, а опісля Маркса.

³³ Див. Mark Blaug. "The Methodology of Economics". Кембрідж, 1980, стор. 84.

³⁴ Див. "Вопрос о методе", част. 2, стор. 257.

³⁵ Там же, част. 1, стор. 13, також стор. 33-4.

³⁶ Там же, част. 2, стор. 255.

³⁷ Очевидно, Воблий не вважав марксистську методологію важливою, бо навіть не згадує її засадничих елементів: різниця між сутністю та виявом (есенціалізм), діалектична метода, співвідношення між релятивізмом, есенціалізмом та діалектичною методою, матеріалістична концепція історії, важливість практичного віддзеркалення для соціальної теорії, а не емпіричної чи етичної концепції. Див., наприклад, Blaug, "A Methodological Appraisal", лекція 2.

³⁸ Paul A. Samuelson. "Foundations of Economic Analysis". Кембрідж, Масс., 1948, стор. 7.

³⁹ "The Collected Scientific Papers of Paul A. Samuelson". ред. R.C. Merton. т. 3. Кембрідж, Масс.. 1972, стор. 765-6.

⁴⁰ Milton Friedman. The Methodology of Positive Economics в його "Essays in Positive Economics". Чікаго, 1953, стор. 8-9.

⁴¹ Blaug, "The Methodology of Economics", розділ 4.

⁴² Karl Popper. "The Logic of Scientific Discovery". Нью-Йорк, 1965.

⁴³ Одначе, ці твори були б дуже вартісні для пізнання поглядів Воблого на окремі конкретні проблеми.

⁴⁴ Див. К. Г. Воблий. "Земельный вопрос в программах различных партий". Київ, 1917, стор. 8.

⁴⁵ Наприклад, "Більш ніж півстолітній досвід застосування математичної методи показав в достаточнім степені її неспроможність і здається, що тим безславним минулим і закінчиться її роля в історії нашої науки". "Вопрос о методе", част. 1, стор. 52. В праці "Начальный курс политической экономии", стор. 84-5, Воблий більш толерантний до цього напрямку, який, на його думку, обмежується аналізом встановлення ціни та загальної рівноваги (general equilibrium).

⁴⁶ Див. його рецензія на книжку Шмоллера, стор. 371.

⁴⁷ У брошурі "Земельный вопрос" Воблий обговорює програми таких партій: трудовиків (народних соціалістів), соціалістів-революціонерів, соціал-демократів, Партії народньої свободи (кадетів), Союзу приватних земельних власників.

⁴⁸ "Більшовицьке крило соціал-демократії висловлюється за негайною конфіскацією земель на користь селян, не чекаючи на Установчий З'їзд. Таке спрощене рішення земельної проблеми поза законом, привело б до анархії, до взаємної різни між селянами, і, розуміється, спричинило б страшне потрясання основ народного господарства. Ясно, таку пропозицію не можна назвати проектом земельної реформи. Всі партії, які підходять до цієї справи з державницької точки бачення, висловлюються за тим, що лише Установчий З'їзд легально вирішить земельне питання. Спроби вирішувати земельну реформу самовільно та насильно призведуть до міжособових сутичок, наслідком чого буде голод". "Земельный вопрос", стор. 18.

⁴⁹ "Экономическая география Украины", стор. 149.

⁵⁰ В додатку до вже згаданої праці про фабричну промисловість, варто згадати його статтю. Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte Polens. "Zeitschrift fuer Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung", 1909, том XVIII. Видання цієї статті в віденському журналі та взагалі його жваве зацікавлення західною економічною літературою (див. його численні рецензії на ці видання) вказує на намагання Воблого брати участь у науковому житті Заходу, а не обмежуватися до імперії, як це нерідко траплялося з його співвітчизниками того часу.

⁵¹ Див. стор. 62.

⁵² “Производительные силы Галиции”. Київ, 1915. Варто зауважити, що, як тільки Червона Армія окупувала Буковину і, пізніше, Карпатську Україну, Воблій нагайно написав відповідні статті. Див. Буковина (Економико-географическая характеристика). “Советская Украина”, 2 липня 1940; Закарпатська Україна. “Радянська Україна”, 8 серпня 1944.

⁵³ Заголовок збірника, “Народное хозяйство Башкирской АССР”, 1943. Див. Пяртли, стор. 459.

Paul Robert Magocsi

UCRAINICA COLLECTIONS AND BIBLIOGRAPHY IN NORTH AMERICA: THEIR CURRENT STATUS

The past two decades have witnessed an increasing interest in the Soviet Union and Eastern Europe among government, academic, and media circles as well as the public at large in the United States and Canada. Clearly, the initial and continuing motivation for such interest has been the concern with the military strength and political influence of the Soviet Union and its role in the superpower relationship. In response, American and to a much lesser degree Canadian governmental and non-governmental funding agencies have helped to create a broad network of academic and research programs in North American universities in order to carry out analysis and train specialists in Soviet and East European studies.

Not surprisingly, most of the attention has focused on the Soviet Union and its dominant Russian component. But other areas and cultures in the Soviet Union and Eastern Europe have received varying degrees of attention as well, depending largely on their importance within the larger Soviet sphere of influence. It must also be said that for some of these areas, academic and research possibilities in North America have had less to do with the "funding fall-out" from the Soviet-American superpower rivalry than with the needs and interests of immigrants from those countries and their descendants living in Canada and the United States.

In an attempt to gauge the current status of library collections and bibliographic knowledge about the non-Russian components of the Soviet sphere, the Bibliographic and Documentation Committee of the American Association for the Advancement of Slavic Studies requested the preparation of several reports,¹ one of which was to concentrate on Ucrainica, or Ukrainian-related collections and bibliography in North America. The result is this report, which has two objectives: (1) to survey the current status and future goals of the largest Ucrainica

collections in North America; and (2) to mention past Ukrainian bibliographical achievements and to suggest some future desiderata.

With regard to Ukrainica collections, a word about the manner in which information was obtained. In early September 1986, a 20-point questionnaire (see Appendix I) was sent to nineteen institutions drawn from the *International Directory of Librarians and Library Specialists in the Slavic and East European Field* (New York, 1985). Information was subsequently gathered from three other libraries. The choice of the twenty-two institutions was based on somewhat subjective expectations as to which libraries might have the largest Ukrainica collections in the United States, and added to these were the five largest Ukrainica collections in Canada based on the statistics in the 1976 Slavic research collection guide for that country by Bohdan Budurowycz.² As indicated by the asterisks on the list of libraries contacted (Appendix II), data were received from all but one of the twenty-two institutions.

With regard to the data themselves, the first questions concern the respective sizes of Ukrainica holdings in comparison with the Slavica collections as a whole in each library. Understandably, numbers of this kind are at best estimates, and in many cases they are no more than educated guesses. Nonetheless, such relatively unscientific statistical exercises do yield some interesting comparative information (see Appendix III). While one would expect to find the Library of Congress and Harvard at the top of the list, the relatively low position of the New York Public Library in the estimated number of Ukrainica volumes is a surprise. As a note suggests, however, only Slavic-language material is included in the NYPL figure, which would probably be substantially enhanced by the inclusion of non-Slavic-language publications about Ukraine.

Of particular interest is the relatively favourable position of Ukrainica collections vis-à-vis Slavica in general in certain libraries. Whereas the four largest Slavica collections—that is, those estimated to number at least a half-million volumes—show their Ukrainica components to be in a range from 3 to nearly 9 per cent (Chicago, 3 per cent; Library of Congress, 4.8 per cent; Harvard, 8.6 per cent; University of Illinois at Urbana-Champaign, 8.8 per cent), there are several other libraries whose Ukrainica components represent a very sizeable part of their institution's respective Slavica collections. Discounting primarily Ukrainian institutions, such as the Shevchenko Scientific Society, we still see that the Universities of Ottawa and Saskatchewan report Ukrainica at about 30 per cent of their Slavica

collections, while the Immigration History Research Center at Minnesota is as high as 57 per cent and the University of Manitoba is at the top with 60 per cent.

These figures, relative as they are, nonetheless do suggest that Ukrainica holdings within the Slavica collections of several leading North American research libraries are quite large. Moreover, in certain cases, the Ukrainica component is decidedly larger than some other Slavic areas (such as the Russian or Polish) where historical and cultural development are generally better known in the world of scholarship.

The favourable status of Ukrainica collections is further confirmed by the structural and financial situation of the libraries surveyed. Of the 21 for which data were received, 8 have a Ukrainian teaching and/or research component within the larger university structure and 4 have their own Ukrainian cataloguers.

With regard to finances, all but four have budgets that allow for retrospective purchases, and as many as 16 reported that the level of funding during the past decade has remained the same or increased. The status on current acquisitions is even better, with 16 libraries reporting adequate or very good funding and as many as 9 reporting increases in funding during the past decade, with 9 more stating that funding has remained the same.

It is interesting to note that in both retrospective and current acquisitions, the libraries reporting decreases or inadequate funding are generally those that have the largest percentage—some might argue imbalance—of Ukrainica materials in their Slavica collections (Universities of Alberta, Manitoba, Saskatchewan, Immigration History Research Center). One might speculate whether the motivation for such reporting might reflect actual serious cuts in budgets (as in the case of three Canadian libraries reporting decreases) or whether it reflects misplaced expectations.

More important, however, is that the data returned seem to bode well for the future. Whereas 10 libraries reported the fastest growth of the Ukrainica collections during the 1960s (more precisely, until the early 1970s), 9 stated that their fastest growth had occurred in the first six years of the present decade. This, together with the suggestions of adequate to better than adequate funding, implies a positive trend in the numerical size of Ukrainica collections in North America.

Finally, with regard to perceptions about the level of funding for Ukrainica both in relation to each library's overall budget and in

relation to other Soviet/Russian and East European areas, nearly all but four felt the level was adequate or, in two cases, very good. Again, it is ironic that two of the four institutions reporting inadequacies are precisely those whose percentage of *Ucrainica* represents more than half of the institution's total Slavic collection (Immigration History Research Center, Shevchenko Scientific Society).

With regard to the actual profile of the *Ucrainica* collections, a question was asked about the relative sizes of the seven basic humanistic subject areas. When the responses are averaged, it is perhaps no surprise that Ukrainian literature forms the largest component of most *Ucrainica* collections, with history/social sciences a close second. Language and newspapers/journals are in the middle range, with ethnic studies (Ukrainians abroad), ethnography, and arts and music representing the smallest proportion of *Ucrainica* collections. On the whole, there was homogeneity among libraries reporting on subject categories, with only a few exceptions, such as the Immigration History Research Center, reporting ethnic studies as its largest component, which is certainly understandable considering that library's specific profile, and the University of Toronto reporting arts and music as its second-largest component (after literature), which reflects particularly strong Ukrainian holdings in its music library.

When we turn to bibliographic tools and the related problem of collection-building policies, the picture we get of the state of Ukrainian collections in North America is not as encouraging as the figures on funding and growth might suggest. In this regard, the comments made by Edward Kasinec a decade ago (1977) seem still to be applicable today.

At that time Kasinec spoke of a "state of professional anomie that prevails among Ukrainian bibliographers" in North America.³ The result of the anomie, he argued, is a severe lack of reference tools, one consequence of which is "Ukrainian collection-building activity for retrospective materials that has taken on an erratic quality: either it is a function of the research interests of one individual or it assumes a 'shotgun' quality, where everything is indiscriminately collected."⁴ The validity of such commentary was indirectly confirmed by many of the responses to my questionnaire's inquiry about future goals. Many respondents stressed the necessity for co-ordination in collection development so as to avoid the seeming existence of duplication.

This is not to say that certain *Ucrainica* collections, such as those at Harvard, Illinois, Toronto, or Alberta, are being built without specific goals in mind. And to assist in defining those goals, some have published catalogues for parts of their collections in the past decade,⁵ which in the case of Toronto includes an ambitious attempt to record systematically all Ukrainian holdings down to 1980.⁶ Whereas the Toronto project is heuristically useful and technically feasible for a median-range *Ucrainica* collection (the catalogue with its 1980 closing date indicates 12,000 titles and 13,000 volumes), the question of supplemental coverage arises and has not yet been resolved in the case of Toronto.

More effective has been the coverage of smaller units within *Ucrainica* collections, such as the old imprints from Ukrainian lands, for which there are published catalogues for holdings at Harvard, Toronto, and for Canada as a whole.⁷ Of great importance to the researcher as well as the collection builder are catalogues of Ukrainian serial holdings. Lists have been published or prepared at various times for the University of Illinois, the New York Public Library, the Library of Congress, and the University of Alberta,⁸ and there is an extensive chapter on newspapers, journals, almanacs, and serials in the University of Toronto *Ucrainica* catalogue, as well as a separate listing of that collection's extensive nineteenth-century western Ukrainian serial holdings.⁹ Yet at best, these compilations remain outdated and, with the exception of the Toronto *Ucrainica* and Alberta Ukrainian-Canadiana (*Swyrypa*) catalogues, they do not provide holding information beyond years. In practical terms, this often results in "padded" lists of titles, more often than not referring at best to a few issues per title.

What seems to be a high and manageable priority in the area of bibliographical tools is the creation of a union list of Ukrainian serials in North America. In particular, this should include complete holdings information and allow for supplementary data to be published each decade or half-decade.

Beyond institutionally related bibliographic projects, there is the problem of other kinds of tools that could or should be produced. As for general introductory bibliographical guides to Ukrainian studies, in particular for the English-language reader, there has been a relatively steady output since World War II, among which are the earlier comprehensive guides by Pelenskyj (1948) and Lawrynenko (1953), and the more recent compilations of Sokolyszyn (1971) and Weres (1974).¹⁰ Ukrainian materials are also well represented in the four guides edited

by Stephan Horak on the Soviet Union and East Central Europe,¹¹ while Ukrainians in the United States and Canada receive even more detailed bibliographic coverage in works by Sokolyszyn and Wertsman and by Myroniuk and Worobec.¹²

Certain regions, such as the western Ukrainian lands of Galicia,¹³ Volhynia,¹⁴ and Transcarpathia;¹⁵ or subjects, such as the post-World War I Ukrainian independence movement,¹⁶ the famine of the 1930s,¹⁷ the Ukrainian economy,¹⁸ post-World War II DPs and political émigrés,¹⁹ the dissident movement,²⁰ émigré women's literature,²¹ or Ukrainian literature in English and French translation²² have each received extensive, even exhaustive, bibliographic coverage. The outstanding scholarly journal *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka* has been indexed for the years 1892–1982, as has the important Ukrainian-American newspaper, *Svoboda*, for the first decade of its publication (1893–1904).²³ No doubt these tools are of inestimable value to researchers interested in those particular geographic regions or topics.

Less satisfying, however, is the systematic bibliographic coverage for at least one area in which bibliographers in North America have, to my mind, primary responsibility. This is to record the production on this continent of publications in Ukrainian and secondarily in any language about Ukrainians and Ukrainian civilization.

In the early post-World War II years, newly arrived Ukrainian scholars realized the importance of recording Ucrainica beyond their Ukrainian homeland, and they began several worthy long-term bibliographic projects: Roman Weres on works about all aspects of Ukraine (covering 1951 through 1971) and book production in the diaspora (covering 1973 through 1975);²⁴ Bohdan Romanenchuk on Ukrainian émigré literature (covering 1945 to 1970);²⁵ Jaroslav B. Rudnyc'kyj on Ukrainian and Ukrainian-related publications appearing specifically in Canada (covering 1953 through 1972),²⁶ and Oleksander Fedynsky, with his annual guides to the Ukrainian press (covering 1966 through 1978).²⁷ Osyp Danko and Myroslav Labunka even attempted the ultimate: a comprehensive current Ukrainian and Ukrainian-related bibliography of all works published outside Ukraine and Eastern Europe. This project never got beyond coverage for one year (1957).²⁸ Much more successful in fulfilling the primary task of Ukrainian bibliographers in the West is the recent comprehensive bibliography of Ukrainian-Canadian literature by Yar Slavutych.²⁹

Alas, this last work is an exception, and all the other long-term bibliographic projects which began coverage in the late 1940s stopped sometime in the early or mid-1970s. The reason is simple: the old generation has passed away or is no longer able to continue effective bibliographic coverage, and the appropriate newer generations have not yet been found.

One wonders, moreover, whether a generation of new bibliographic workers can be found. For the kind of systematic bibliographic coverage of current and retrospective Ucrainica in North America that seems necessary depends less on funding than on individuals—individuals crazed enough, if you will, and in the tradition of previous compilers such as the great nineteenth-century Galician-Ukrainian bibliographer, Ivan E. Levytsky,³⁰ who will be willing to devote out of love (not money or professional status) a significant portion of their lives to recording the intellectual achievements of Ukrainians in Canada and the United States.

In summary, this preliminary investigation into Ukrainian collections and bibliography in North America has revealed that the political and economic environment of Canada and the United States has, especially in the last decade, made available the tools. It is now necessary to seek greater co-ordination among Ucrainica library collections and to find individuals to do the large and ongoing jobs in Ukrainian-American and Ukrainian-Canadian bibliography.

Notes

¹ A preliminary version of this report as well as similar reports on Belorussian and Bulgarian collections in North America were delivered at the annual convention of the American Association for the Advancement of Slavic Studies held in New Orleans on 21 November 1986.

² Bohdan Budurowycz, *Research Collections in Canadian Libraries*, Vol. IV: *Slavic and East European Resources in Canadian Academic and Research Libraries* (Ottawa: National Library of Canada, 1976), 541.

³ Edward Kasinec, "Documentation for Ukrainian Studies: Reflections on the Background, Problems, and Perspectives of the Harvard Experience," *Journal of Ukrainian Graduate Studies* 2, no. 2 (Toronto, 1977), cited from the reprint in his *Slavic Books and Bookmen* (New York: Russica, 1984), 96.

⁴ Ibid.

⁵ Edward Kasinec and Olga K. Mayo, comps., *Ucrainica in the Harvard University Library*, Vol. I, pt. 2; *Reference Aids, Supplement Acquisitions, 1975-1978*; Vol. II, pt. 1: *Eastern Ukrainian Imprints, 1917-1933—Monographs*; Vol. III: *Ukrainian Memoir Literature* (Cambridge, Mass.: Harvard Ukrainian Research Institute Reference Library, 1978); Larisa Trolle, comp., *Translations into Ukrainian in the Reference Library, Ukrainian Research Institute, Harvard University* (Cambridge, Mass.: Ukrainian Research Institute, 1984); Paul R. Magocsi and Olga K. Mayo, comps., *Carpatho-Ruthenica at Harvard: A Catalog of Holdings* (Englewood, N.J.: Transworld Publishers, 1977); Alan Rutkowski and Nadia Cyncar, comps., *Ucrainica on Microform: A Checklist of Non-serial Publications in the University of Alberta Library* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1984).

See also the subject headings Ukrainian, Ukraine, etc. in New York Public Library Research Libraries, *Dictionary Catalog of the Slavonic Collection*, 2d ed., Vol. XL (Boston: G.K. Hall, 1974), 396-664; the chapter on Ukraine in Joseph D. Dwyer, ed., *Russia, the Soviet Union, and Eastern Europe: A Survey of Holdings at the Hoover Institution on War, Revolution and Peace* (Stanford, Ca.: Hoover Institution Press, 1980), 187-208; and the description and unpublished holdings list of Ucrainica at the Library of Congress by Jaroslav B. Rudnyckyj, *Le Ucrainica* (Washington, D.C.: p.a., 1984) and Andrew Fessenko, "Ukrainica in the Library of Congress: A Dissertation" (Washington, D.C., 1967).

⁶ Paul Robert Magocsi, comp., *Ucrainica at the University of Toronto Library: A Catalogue of Holdings*, 2 vols. (Toronto: University of Toronto Press, 1985).

⁷ *Ukrainian Incunabula, Manuscripts, Early Printed and Rare Books at Houghton Library (Harvard University)* (Cambridge, Mass.: Houghton Library, 1970); E. Kasinec, *Ukrainian Books (XVI-XIX Centuries): A Checklist of an Exhibition Held in the Houghton Rare Books and Manuscripts Library, December 3-6, 1976* (Cambridge, Mass.: Harvard Ukrainian Research Institute Research Library, 1976); Edward Kasinec and Bohdan Struminskyj, *The Millennium Collection of Old Ukrainian Books at the University of Toronto Library: A Catalogue* (Toronto: University of Toronto Chair of Ukrainian Studies, 1984); Iraida I. Gerus-Tarnawecka, *East Slavic Cyrillica in Canadian Repositories* (Winnipeg: Society of Volyn, 1981).

⁸ See the unpublished reports by Dmytro M. Shtohryn, "Ukrainian Periodicals: Checklist of Selected Ukrainian Periodicals at the University of Illinois Library" (Urbana, Illinois, June 1978); Svitlana L. Andrushkiv, "Ukrainian Newspapers and Serials on Microfilm in the Slavonic Division of the New York Public Library" (no date); and Bohdan Krawchenko, "Newspapers from Ukraine at the Library of Congress" (November 2, 1984);

and the published catalogues by Alan Rutkowski and Nadia Cyncar, comps., *Ukrainian Serials: A Checklist of Ukrainian Journals, Periodicals and Newspapers in the University of Alberta Library* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1983, revised edition 1987); and Frances A. Swyrypa, *Guide to Ukrainian Canadian Newspapers, Periodicals and Calendar-Almanacs 1903-1970* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1985).

⁹ Magocsi, *Ucrainica at the University of Toronto*, 63-260; and Paul R. Magocsi, *The Peter Jacyk Collection of Ukrainian Serials: A Guide to Newspapers and Periodicals* (Toronto: University of Toronto Chair of Ukrainian Studies, 1983).

¹⁰ Ievhen Iu. Pelenskyj, *Ucrainica: A Selected Bibliography on Ukraine in Western European Languages* (Munich: Shevchenko Scientific Society, 1948); Jurij Lawrynenko, *Ukrainian Communism and Soviet Russian Policy toward the Ukraine: An Annotated Bibliography, 1917-1953* (New York: Praeger, 1953); Aleksander Sokolyszyn, *Ukrainian Selected and Classified Bibliography in English* (New York: Ukrainian Information Bureau, 1971); and Roman Weres, *Ukraine: Selected References in the English Language*, 2d rev. ed. (Chicago: Ukrainian Research and Information Institute, 1974).

¹¹ Stephan M. Horak, ed., *Russia, the USSR, and Eastern Europe: A Bibliographic Guide to English Language Publications, 1964-1974* (Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1978), esp. 312-25; *Guide to the Study of the Soviet Nationalities—Non-Russian Peoples of the USSR* (Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1982), esp. 65-116; *Russia, the USSR, and Eastern Europe: A Bibliographic Guide to English Language Publications, 1975-1980* (Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1982), esp. 177-82; and *Eastern European National Minorities, 1919-1980: A Handbook* (Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1985), esp. 69-78, 148-52, 188.

¹² Aleksander Sokolyszyn and Vladimir Wertsman, *Ukrainians in Canada and the United States: A Guide to Information Sources* (Detroit: Gale Research Company, 1981); Halyna Myroniuk and Christine Worobec, comps., *Ukrainians in North America: A Select Bibliography* (St. Paul, Minn. and Toronto: Immigration History Research Center and Multicultural History Society of Ontario, 1981).

See also the chapter on Ukrainians in Andrew Gregorovich, ed., *Canadian Ethnic Group Bibliography: A Selected Bibliography of Ethno-Cultural Groups in Canada and the Province of Ontario* (Toronto: Department of the Provincial Secretary and Citizenship of Ontario, 1972), 180-87.

¹³ Paul Robert Magocsi, *Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide* (Toronto: University of Toronto Press, 1983).

¹⁴ Maksym Boiko, *Bibliografii dzherel istorii Volyni: opysovi dovidnyk do 1900* (Bloomington, Ind.: Volhynian Bibliographic Centre, 1969); his *Bibliografita periodyky Volyni*, 2d rev. ed. (Bloomington, Ind.: Volynskiyi

vydavnychi fond, 1982); and his *Volyniiana, materialy do bibliografii* (Bloomington, Ind.: Volhynian Bibliographic Centre, 1973). For other bibliographic publications on the region by the same author, see Stepan Radion, *Catalogue of the Publications of the Volhynian Bibliographic Center* (Bloomington, Ind. and Springvale, Victoria, Australia: Maria Krotiuk, 1983).

¹⁵ Paul R. Magocsi, "An Historiographical Guide to Subcarpathian Rus'," *Austrian History Yearbook IX-X* (Houston, 1973-4): 201-65; and his *Carpatho-Rusyn Studies: An Annotated Bibliography*, Vol. I: 1975-1984 (New York: Garland Publishers, 1988).

¹⁶ Oleh S. Pidhainy and Olexandra I. Pidhainy, *The Ukrainian Republic in the Great East European Revolution*, Vol. V: *A Bibliography*, 2 pts. (Toronto and New York: New Review Books, 1971-5); Stepan Ripetsky, *Bibliografiia dzherel do istorii Ukrainykykh Sichovykh Striltsiv* (New York: Vydavnycha komisiia Bratstva USS, 1965).

¹⁷ Alexandra Pidhainy, "A Bibliography of the Great Famine in Ukraine, 1932-33," *The New Review XIII*, no. 4 (Toronto, 1973): 32-68; Halyna Senyshyn, *Bibliografiia holodu v Ukraini 1932-1933/The Great Famine Bibliography* (Ottawa and Montreal, 1983).

¹⁸ Joseph Danko, "A Bibliography of Western Language Writings on the Ukrainian Economy, 1919-1975 (A Preliminary Attempt)," *Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States XIII* (New York, 1973-77): 257-313.

¹⁹ Yury Boshyk and Boris Balan, *Political Refugees and Displaced Persons, 1945-54: A Selected Bibliography and Guide to Research with Special Reference to Ukrainians* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1982); W. Roman Petryshyn and Natalia Chomiak, *Political Writings of Post-World War Two Ukrainian Emigrés: An Annotated Bibliography and Guide to Research* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1984).

²⁰ George Liber and Anna Mostovych, *Nonconformity and Dissent in the Ukrainian SSR, 1955-1975: An Annotated Bibliography* (Cambridge, Mass.: Harvard Ukrainian Research Institute, 1978).

²¹ Nataliia Chaplenko, *Bibliografiia vydan zhinochoi tvorchosty poza mezhamy Ukrainy 1940-1973* (Philadelphia: Soiuz ukrainok Ameryky, 1974).

²² Oksana Piaseckyj, "Bibliography of Ukrainian Literature in English and French Translation (1950-1983) and Criticisms" (University of Ottawa Master's Degree Thesis, 1984).

²³ Maksym Boiko, *Index to the Memoirs of the Shevchenko Scientific Society, 1892-1982* (Bloomington, Ind.: Maria Krotiuk, 1984); Frances A. Swyrypa and Andriy Makuch, comps., *Ukrainian Canadian Content in the Newspaper Svoboda, 1893-1904* (Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1985).

²⁴ Roman Veres, *Ukrainika diiasporiiana za roky 1973, 1974, 1975: bibliohrafiia* (Chicago: Ukrainskyi bibliohrafichno-dovidkovyi tsentr, 1977); and his *Index of the Ukrainian Essays in Collections Published Outside the Iron Curtain* [1951–1971], 7 vols. (Chicago: Association of Ukrainian Librarians in America and the Ukrainian Bibliographical Reference Center, 1968–72).

²⁵ Bohdan Romanenchuk, *Bibliohrafiia vydan ukrainskoi emihratsiinoi literatury, 1945–1970* (Philadelphia: Kiev, 1974).

²⁶ Jaroslav B. Rudnyc'kyj and D. Sokulsky, *Ukrainica Canadiana, 1953–1972: A Selected Bibliography of Ukrainian Books and Pamphlets Published in...or Relating to Canada*, 19 vols. (Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences, 1954–73).

²⁷ Oleksander Fedynsky, *Bibliohrafichnyi pokazhchuk ukrainskoi presy poza mezhamy Ukrainy za 1966, 1967, 1968–1969, 1970–1971, 1972–1974, 1975–1978 roky*, 6 vols. (Cleveland: Ukrainskyi Muzei-Arkiv, 1967–79).

²⁸ Osyp Danko and Myroslav Labunka, *Richnyk ukrainskoi bibliohrafii 1957* (New York: Ukrainska vilna akademiia nauk u SShA, 1960).

²⁹ Yar Slavutych, *An Annotated Bibliography of Ukrainian Literature in Canada: Canadian Book Publications, 1908–1985*, 2d ed. (Edmonton: Slavuta, 1986). See also the more specialized work by Robert B. Klymasz, *A Bibliography of Ukrainian Folklore in Canada, 1902–1964* (Ottawa, 1969).

³⁰ On the extraordinary bibliographical achievements of Ivan E. Levytsky (by profession an insurance administrator), see Paul R. Magocsi, "Nationalism and National Bibliography: Ivan E. Levytsky and Nineteenth Century Galicia," *Harvard Library Bulletin* XXVIII, no. 1 (Cambridge, Mass., 1980): 81–109.

Appendix I
UKRAINIAN COLLECTIONS QUESTIONNAIRE

1. Library _____
2. Total number of volumes _____
3. Number of volumes in Slavic collection _____
4. Number of Ucrainica volumes (that is, works in Ukrainian and other languages about Ukraine) _____
5. Does your institution have a teaching or research component in Ukrainian studies?
 Yes_____ No_____
6. If yes, does your library receive financial aid for acquisitions from the teaching or research component?
 Yes_____ No_____
7. Does your library have its own Ukrainian cataloguer?
 Yes_____ No_____
 Full-time_____ Part-time_____
8. Do you have published catalogues specifically for all or for part(s) of your library's Ucrainica collection?
 Yes_____ No_____
9. What was the decade of most rapid growth in your Ucrainica collection?
 (Check one)
 _____1940-49
 _____1950-59
 _____1960-69
 _____1970-79
 _____1980-present
10. Rank numerically from 1 (highest) to seven (lowest) the subject categories in your Ukrainian collection.
 _____Arts and music
 _____Ethnic studies (Ukrainians abroad)
 _____Ethnography
 _____History/social sciences
 _____Language
 _____Literature

____Newspapers and journals

11. Does your present budget allow for retrospective purchases in Ukrainian materials?
Yes_____ No_____
12. Has the level of funding for retrospective purchases in Ukrainian changed during the last decade?
Increased_____ Same_____ Decreased_____
13. What is the level of funding for current acquisitions?
Very good_____ Adequate_____ Inadequate_____
14. Has the level of funding for current acquisitions changed in the last decade?
Increased_____ Same_____ Decreased_____
15. What was and is the primary source of funding for your Ukrainian acquisitions?
____Standard acquisition budget
____Special grants
____Private Donations
16. What is the level of funding for Ukrainian in relation to the library's overall budget?
Very good_____ Adequate_____ Inadequate_____
17. What is the level of Ukrainian funding in relation to other Soviet/Russian and East European areas?
Very good_____ Adequate_____ Inadequate_____
18. Could you name a few of the outstanding or unique aspects of your Ukrainian collection with the appropriate date(s) of acquisition?
19. What, if any, are the short-term or long-term collection development goals of your library for its Ukrainian collection?
20. What, in your opinion, are the most important goals for Ukrainian research collections in North America during the next decade?

This form was completed by _____

(optional)

Appendix II**Libraries to which questionnaires were sent
(Asterisks indicate those which responded)**

- * Columbia University
- * Harvard University
- * Hoover Institution
- * Immigration History Research Center, University of Minnesota
- * Indiana University
- * Library of Congress
- * New York Public Library
- * Ohio State University
- * Princeton University
- * Shevchenko Scientific Society (New York)
Ukrainian Academy of Arts and Sciences (New York)
- * University of Alberta
- * University of California at Berkeley
- * University of California at Los Angeles
- * University of Chicago
- * University of Illinois at Champaign-Urbana
- * University of Manitoba
- * University of Michigan
- * University of Ottawa
- * University of Saskatchewan
- * University of Toronto
- * Yale University

Appendix III
Ukrainian Collections in North America
 (Listed in order of largest estimated Ukrainian holdings)

Library	Estimated Slavica Collection Holdings	Estimated Ucrainica Holdings	Ucrainica Percentage of Slavica Holdings
Library of Congress	1,275,000	61,500	4.8
Harvard College and University Library	700,000	60,000	8.6
University of Illinois at Urbana-Champaign	510,000	45,000	8.8
University of Manitoba	55,000	30,000	60.0
Shevchenko Scientific Society Library (New York)	35,000*	30,000	85.7
University of Toronto	200,000	20,000	10.0
Indiana University	330,000	18,000	5.5
University of California at Berkeley	400,000	15,000	3.7
University of Alberta	90,000	15,000	16.6
University of Chicago	500,000	15,000	3.0
New York Public Library	277,000**	14,300***	5.2
Yale University	230,000	12,000	5.2
Immigration History Research Center (University of Minnesota)	18,275	10,500	57.4
University of Saskatchewan	30,000	9,000	30.0
Hoover Institution	425,000	6,500	1.5
University of Michigan	210,000	5,700	2.7
University of Ottawa	18,150	5,275	29.0
Princeton University	100,000**	4,500***	4.5
University of California in Los Angeles	300,000	2,500	.8
Ohio State University	120,000	2,200	1.8
Columbia University	500,000	no data	-

* Total estimated holdings of library

** Holdings only in Slavic languages

*** Holdings only in Slavic languages, primarily Ukrainian

УКРАЇНСЬКІ Й ТЕМАТИЧНО УКРАЇНСЬКІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ В КИТАЇ

Фрагментарність даних, доступних під час готування цього списку, зумовлює його неповноту, яку в майбутньому можна буде, надіємось, зменшити. Китайські назви видань і місцевостей подаються за системою транслітерації на українську мову, що тепер уживається в Україні, хоч вона (як і транслітерація на російську мову, яку вона копіює) у дечому далека від точної передачі звучання китайської мови. При виданнях, що появлялися (чи мабуть появлялися) тільки українською мовою, їхня мова не подається.

1. ВИМОГИ ЖИТТЯ (Х̄арбін¹), ? – 1921 – ? Місячник. Орган Української громади.
2. ВІСНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОЛОНІЇ (Ш̄анх̄ай²), 1. IX. 1942 – ?
3. ВІСТИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОЛОНІЇ В МАНЬЧЖУ-ДІ-ГО (Х̄арбін), 3. I. 1937 – ?
4. ВІСТИ УКРАЇНСЬКОГО КЛЮБУ В ХАРБІНІ (Х̄арбін), 21. VI. 1917 – ?
5. ДАЛЕКИЙ СХІД (Х̄арбін), 1. VI. 1938 – ? 3 рази на місяць. Видавництво: Українська національна колонія в Маньчжу-Ді-Го. Редактор: Ю. О. Рой. Видавець: М. С. Мацюця.
6. ДАЛЕКО-СХІДНІЙ НАЦІОНАЛІСТ (Х̄арбін?), 1937. Вийшло тільки 1 ч.
7. ЗАСІВ (Х̄арбін), 5. XI. 1917 – 1918? Тижневик. Видавництво: Культурно-освітня секція Української окружної маньчжурської ради. Редактор: С. Кукуруза.

8. МАНІВЕЦЬ (Маньчжоулі³), 1921? – ? Видавець: Панас Летуга.
9. МАНЬДЖУРСЬКИЙ ВІСТНИК (滿洲通信 [мань чжоу тун сін⁴])/ THE MANCHURIAN HERALD / МАНЬЧЖУРСКИЙ ВЕСТНИК⁵ (Харбін), 5. IX. 1932 — XII. 1932, III? 1933 – 1937. Спершу тижневик, згодом півтижневик. Українською й російською мовами. Видавництво: Спершу Українська видавнича спілка в Харбїні, згодом І. Світ. Редактор: І. Світ.
10. МОЛОДОЙ УКРАИНЕЦ (Харбін), 1931 – ? Російською мовою. Видавництво: Спілка української молоді в Харбїні.
11. НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ (Ціндао⁶), 1937 – VII. 1937. Вийшло тільки 4 чч.
12. ПОСТУП (Харбін), 1920 – 1921. Тижневик. Редактор: Я. Галайда.
13. СУРМА (Харбін), 1942 – 1943. Вийшло тільки 6 чч. Нелегальне видання.
14. УКРАИНСКАЯ ЖИЗНЬ (Харбін), 26. I. 1929 – 22. VIII. 1930. Тижнева секція видаваного китайцями російськомовного щоденника ГУН БАО⁷. Російською мовою. Вийшла 72 рази. Редактор: Іван Світ.
15. УКРАИНСКАЯ ЖИЗНЬ (Харбін), 1933 – ? Сторінка видаваного японцями російськомовного щоденника ХАРБИНСКОЕ ВРЕМЯ. Російською мовою. Редактор: д-р Д. Барченко.
16. УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ (Харбін), 1925.
17. УКРАЇНСЬКЕ ЖИТТЯ (Харбін), IX. 1929 – 1929. Тижневик. Вийшло тільки 10 чч. Видавництво: Українське видавниче товариство в Харбїні.
18. УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ (Шанхай), 1. XI. 1941 – 8. VII. 1944. Редакція: д-р М. Мілько, О. Дробязко, Іван Світ.
19. УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР-ТАБЕЛЬ НА ... РІК (Харбін), ? – на 1933 – ? Річник. Видавництво: Українська видавнича спілка в Харбїні.

20. УКРАЇНСЬКІ “ЛІСТИ З ДАЛЕКОГО СХОДУ”
(乌克兰音远东边疆报 [ū kē lā ĩnŷ ŷoǎnŷ dŷn bŷnŷ
цзян бао⁸]/ UKRAINIAN LETTERS FROM THE FAR
EAST (Хя́рбін), 1. V. 1932 – ? Півмісячник.
Видавництво: Українські державники Далекого Сходу.
21. ШАНХАЙСЬКА ГРОМАДА (Шанхай), 1937. Вийшло
тільки 2 чч.
22. THE CALL OF THE UKRAINE (Шанхай), VII. 1941 – 6.
XII. 1942. Англійською мовою. Вийшло тільки 7 чч.
Редактор: Спершу С. Васи́лів, згодом І. Сві́т.

Примітки

- ¹ Властиво Ха́єрбінь (читай Га́єрбін).
- ² Читай Шанга́й.
- ³ Читай Ма́нджоулі́.
- ⁴ Читай ма́н джо́у то́нг сін.
- ⁵ Російськомовна назва раніше: МАНЬЧЖУРСКИЙ ВѢСТНИК.
- ⁶ Читай Цінгда́о.
- ⁷ Читай го́нг ба́о.
- ⁸ Читай ŷ kē lā ĩn ŷoǎn dōng b'ēn dzŷang bāo.

REVIEW ARTICLE

Oleh S. Ilnytskyj

FUTURISM IN UKRAINIAN ART: A NEW STUDY

MYROSLAVA M. MUDRAK, *THE NEW GENERATION AND ARTISTIC MODERNISM IN THE UKRAINE*. Ann Arbor, Michigan: UMI Research Press, 1986. Studies in the Fine Arts: The Avant-Garde, No. 50. 282 pages. Illustrated.

Ukrainian artistic achievements are little known among students of early twentieth-century European art. While Ukraine has the dubious distinction of being the "province" that cradled the Russian avant-garde,¹ there is scant awareness of either the history or the nature of Ukrainian art as such. Any book, therefore, that assumes to lift this veil of ignorance and, in addition, focuses on the much-neglected Ukrainian modernist and avant-garde trends, as this one does, will naturally generate excitement and expectations. The question is, can it fulfill them?

The title of Myroslava Mudrak's book reveals its essential theme, namely, the journal *Nova generatsiia* (The New Generation, 1927–30), its editor Mykhail Semenko and the Futurist movement he headed from 1914 to 1930. Semenko's brainchild was the most consistent and stubborn promoter of the radical aesthetic in Ukraine and it serves the author not only as the main subject, but also as a convenient focal point for discussing more than two decades of artistic ferment.

Three parts—each composed of two chapters—represent the heart of this study. Complementing them are three appendices with English translations of manifestos/articles from Ukrainian Futurist publications. Parts One ("Panfuturism") and Three ("The Printed Page") deal

basically with Mykhail Semenko, the theory of Panfuturism and *Nova generatsiia*. The middle section ("The Painted Image") amounts to a digression, a flashback that has only an indirect link to the main topic. It extends the chronological and thematic parameters of the inquiry, examining predecessors as well as contemporaries of Semenko's movement in Kharkiv, Kiev and Odessa. Pedagogical-artistic institutions, organizations, workshops, exhibitions and key artistic figures from the 1910s to the late 1920s are discussed. For the pre-revolutionary period, mention is made of Russian artistic activity in Ukraine as well. In this section Mudrak devotes special attention to the Union of Seven (a group of Futurist painters that existed from 1915 to 1918), Vasyl Iermolov and the "Ten Years of October" exhibition. Besides providing many interesting facts, Part Two helps to dispel the notion that artists in Ukraine (whether Ukrainian or Russian) were isolated from Western artistic developments. In fact, artistic interaction with the West is one of Mudrak's central themes. Her exposition of Ukrainian art history and practice takes place against the background of developments in Europe and, to a lesser degree, Russia; she draws convincing parallels between Ukrainian and Italian Futurism, the Bauhaus and Constructivism. In doing so she frequently recapitulates generally known facts, but the confluences she establishes between Ukrainian and Western European art constitute one of this study's substantial merits.

Although *Nova generatsiia* devoted many of its pages to painting, film, theatre, architecture and even city planning, it was first and foremost a literary journal. Literary history, however, is not Mudrak's primary interest. She approaches the journal mostly from the perspective of the non-literary arts, emphasizing the role it played in the promotion of modern painting, set design, photography and the new typography. Within this context, she discusses, among others, such contributors to *Nova generatsiia* as Kazimir Malevich, Vadym Meller, and Dan Sotnyk. The journal itself is explored in terms of its page layout and typographical innovations. Semenko is portrayed primarily as a theoretician of Panfuturism and author of visual poetry—what he termed poetry-painting (*poezomaliarstvo*). The analysis here is generally sensitive and interesting.

Unfortunately, discussion of typographical and visual experimentation is mostly limited to Semenko (the section on Edvard Strikha adds nothing to the topic). It is hard to understand why the author chose to disregard a host of other Futurist writers in *Nova generatsiia* whose rich store of poems (and even prose) attest to the

importance of the visual factor in their literary works. By treating only Semenko's poetry-paintings (which date from the early twenties), she falls far short of providing a holistic view of this phenomenon.

The reader will be pleased to learn that the book is graced by more than fifty reproductions of paintings, photographs, visual poems, and pages from several Ukrainian Futurist publications. One rare photograph of the painter Vasyl Semenko (Mykhail's brother) is particularly interesting: the young artist is seen in front of an urban canvas, his face futuristically decorated with writings. Strange to say, there is no photograph of *Nova generatsiia* itself and no trace of Anatol Petrytsky's portrait of Semenko, which was published in the journal.

Such omissions are certainly no sin and they leave the book unscathed. The same cannot be said about certain matters of interpretation and fact. The theory of Panfuturism, for example, is not presented in all its nuances or in its evolutionary development. The recreation of early Soviet Ukrainian literary history and the Futurist movement (the better part of Chapter One) is at best inadequate and at worst misleading. Proper evaluation of such complex questions would require far more space than the dimensions of this review allow. Therefore, as an illustration of some of the problems inherent in this book, I will limit my comments to more tractable issues.

1. In discussing Semenko's first Futurist collection of poetry, *Derzannia*, Mudrak makes some rather illogical as well as obviously wrong statements. Take, for example, the following: the reader is left wondering whether *Derzannia* was published "concurrently with" (p. 12) Shevchenko's birth centennial of 1914 or "in... [its] wake" (p. 25). The short preface to this collection ("Sam" [Alone]) supposedly "expressed the solitude and ostracism experienced by the few propagators and supporters of Ukrainian Futurism" (p. 13), although, a paragraph earlier, it is said that the same preface proclaimed "Futurist mottos of defiance and upstaging of mass traditions..." (p. 12). Leaving aside these contradictions, one must point out that Mudrak is gravely mistaken when she claims that the appearance of *Derzannia* "went unnoticed..." (p. 13).² Quite the opposite is true. Semenko's collection ignited one of Ukrainian literature's great scandals and became the object of virulent attacks soon after its appearance by critics from *Ukrainska khata* (i.e., M. Sribliansky and M. Ievshan). To suggest otherwise is seriously to mislead the reader.

2. The author asserts that in Semenko's collection *Kvero-futuryzm* "the scope of Ukrainian Futurist activity was outlined, including

pronouncements, strategies, exhibitions and platforms” (p. 13). Actually, the collection contains no such information. The source to which Mudrak refers equally does not support her rendering of the facts, for it states that as “...Semenko’s second book, *Kvero-futuryzm*, is being published, plans are also being made for futurist actions: appearances, exhibits, editions [*edytsii*], confrontations.”³

3. Writing about the journal *Mystetstvo*, the author claims that “it did maintain close contact with the Ukrainian Proletkul’t movement which allowed Futurism to develop... The backing of *Mystetstvo* by *Proletkul’t* offered Semenko the reassurance that... Futurism... would indeed soon be able to flourish...” (p.16). Nothing could be further from the truth. First of all, because the Proletkults in Ukraine were overwhelmingly Russian and chauvinistic, they had few Ukrainian supporters. It is laughable to state that they “allowed Futurism to develop” or that they “backed” *Mystetstvo* when the Proletkults questioned the very existence of Ukrainian culture. (There were, of course, certain *ideological affinities* between the Proletkults and futurism as such, but that is an entirely different matter.) In actuality, the publication of *Mystetstvo* was made possible as a result of Semenko’s and the Borotbists’ victorious struggle *against* the Proletkults.

4. The author’s description of the rise of Ukrainian Futurism is at times overly optimistic and at others erroneous. Statements claiming that “Ukrainian Futurist forces rapidly multiplied, and Kharkiv, like Kiev before it, began to grow as a center of Ukrainian Futurist activity” (p. 17) are not tempered with any acknowledgement that the movement faced serious difficulties and opposition at almost every step. Mudrak is totally in error when she states that “Mykola Khvyl’ovyi, Volodymyr Sosiura, and Maik Yohansen, all proletarian poets, *clung to* the Futurists on the basis of ideological principles” (p. 17). None of these writers ever “clung to” the Futurists: the first two were vocal opponents of the movement, and the third, although somewhat influenced by it, skeptically kept his distance from Semenko’s organizations.

5. On page 18 it is suggested that literary groups such as Hart and Pluh had some kind of relationship to Futurism and the avant-garde: “*With Futurism as a basic premise*, the avant-garde artists and literati began to develop more specialized ‘constructive’ programs... Out of *Mystetstvo*, for instance, emerged some of the strongest Communist cultural associations in the Ukraine... Hart... [and]... Pluh.” As is well known, Hart and Pluh had nothing in common with Futurism. Both were staunch enemies of

the movement and neither organization can be considered "avant-gardist" in the strict sense of the word. Quite misleading also is the implication that there was a chronological continuity or link between *Mystetstvo* and these two organizations. It should be noted that the last issue of *Mystetstvo* appeared in April 1920, i.e., two years before the founding of Pluh and three years before the establishment of Hart. If any direct relationship existed, then clearly it was with *Shliakhy mystetstva*, a journal that ceased publication on the eve Hart's founding and most of whose contributors became members of Hart.

6. A word about *Literaturno-krytychnyi almanakh*: there is no evidence to substantiate the author's claim that Semenko gave this publication its name ("... a new journal which he [Semenko] called *Literaturno-krytychnyi al'manakh*..." p. 24), nor is it accurate to say that it was published in 1912 when, obviously, the year was 1918.

7. Equally erroneous is the following: "In a triple issue of *Mystetstvo* (nos. 2-4, 1919), Semenko submitted a feature editorial entitled 'The Art of the Transition Period' " (p. 24). The article in question was neither a "feature editorial" (it appeared on p. 33 following several other items), nor was it printed in a triple issue. It was published under Semenko's pseudonym, P. Mertvopetliiuko, in *Mystetstvo*, no. 2, 1919.

8. The book makes several references to the Futurist journal *Katafalk mystetstv* (cf. p. 24). The official title of this publication was neither Ukrainian nor plural: it was *Katafalk iskusstva*.

9. Mudrak contends that *Zhovtnevyi zbirnyk panfuturystiv* "continued along [the] same lines" as *Katafalk mystetstv* and *Semafor u maibutnie* and maintains that "all... were merely prototypes for" *Nova generatsiia* (p. 31). In reality, *Zhovtnevyi zbirnyk*... was quite different from the previous journals both in content and in design. The first two publications consisted mostly of articles devoted to theory and manifestos; in tone they were "destructive." On the other hand, *Zhovtnevyi zbirnyk*..., as the title suggests, was "constructive," ideologically "correct," and contained nothing but poetry (or, to use the Futurist terminology, "slogans" and "posters"). Moreover, one can hardly claim that these publications—which were different from *Nova generatsiia* in every way imaginable—were "prototypes." Predecessors yes, prototypes no.

10. A claim is made that the organization Aspanfut "joined" (p. 33) Komunkult. This is certainly incorrect. Komunkult was a new

name adapted by the Futurists. Following the name-change, their organization was frequently referred to in the press as "Aspanfut-Komunkult."

11. The following assertions are incorrect: a) *Golfshtrom* was not a "journal" and did not appear in 1923; it was a miscellany (*zbirnyk*) and was published in 1925. b) *Bumerang* appeared in 1927, not in 1925 (cf. p. 33). c) *Shliakhy mystetstva* was published from 1921 to 1923, not from 1919 to 1920 (p. 46).

12. Mudrak writes that "in 1929, New Generation announced a new publication in which 'every beginner whose work required a minimum of three editions,' could publish. It was called *Al'manakh nevyznanykh*" (p. 46). This is a total misconstruction. In actuality, the advertisement for this unrealized almanac asserted something quite different and funny. With typical Futurist hyperbole and disdain for the good taste of all opponents, it was declared that the almanac would publish only works which had been previously "rejected by a minimum of three editorial boards" ("В альманасі вміщуються репортажі, проза, поезія високої якості, але тільки такі - ЯКІ БУЛИ ЗАБРАКОВАНІ МІНІМУМ У ТРЬОХ РЕДАКЦІЯХ ЖУРНАЛІВ АБО ВИДАВНИЦТВ.")⁴ The difference between the author's contention and the actual text, I submit, is significant.

13. Writing about *Avangard almanakh*, the author asserts that the "journal was published in two languages, Ukrainian and German, with the German title: *Avantgarde almanakh [sic] der proletarischen Künstler der 'Neuen Generation'* (p. 47)."⁵ The journal, however, was not published in two languages, only the title was.

14. Mudrak describes I. Terentiev as a "Panfuturist" (p. 48). Strictly speaking, this is not true, for he was only a "co-worker" (*spivrobotnyk*) of *Nova generatsiia*, an occasional contributor, while actually a member of *Lef* and *Novyi Lef*.

15. Mudrak writes that "Semenko's poezo-painting can be said to be rooted in the visual poetry of two eighteenth-century Ukrainian literary sages, Mytrophan Dovhalevs'kii and Paisii Velychkivs'kii [sic]. Dovhalevs'kii and Velychkivs'kii were both distinguished scholars at the Kievan Mohyla Academy... both... taught courses on poetics" (p. 182).⁶ Leaving aside the value of such comparisons, the Baroque writer of visual poetry to whom the author alludes was definitely not *Paisii Velychkovsky*, but *Ivan* (Ioan). *Paisii* was *Ivan's* great grandson and, as far as is known, never wrote poetry. Moreover, *Ivan Velychkovsky* cannot be described as an eighteenth-century figure,

because he died in 1701 (earlier claims that he lived until 1726 are now known to be incorrect). In addition, he was never a scholar or a teacher of poetics at the Kievan Mohyla Academy, merely a student.

16. The discussion of *Nova generatsiia*'s layout and typography is flawed by several inaccuracies. "Beginning in 1929," writes Mudrak, "the contents page of *Nova generatsiia* was divided into two basic sections: TEXT and FOTO [sic]. Until then, only a brief inconsequential list of illustrations was included at the end of the article summaries" (p. 206). The changes described here did indeed take place, but at the beginning of 1930; they were part of the journal's radical overhaul (e.g., the abandonment of capital letters), as manifested in the January 1930 issue. Mudrak also gives the false impression that this design change resulted in the wholesale use of a "double column" layout (p. 192). She fails to make clear that this applied only to the front pages (where the poetry appeared) and the very last pages (the "biuletyn" and "blok-not" sections).

17. In reflecting on the layout, Mudrak appropriately mentions Vadym Meller and Dan Sotnyk, respectively, the first and second artistic designers of *Nova generatsiia*. Inexcusably, however, she has no mention in this context of Anatol Petrytsky, the designer of *Nova generatsiia* for all of 1930 and the author of the "striking" changes she emphasizes. Seeing no reference to Petrytsky, the reader will come to the false conclusion that the dramatic transformation of *Nova generatsiia* was the work of Sotnyk. In general, it is highly regrettable that the author chose not to elaborate more fully on Petrytsky in her study. Considering that his links to Semenko are traceable to 1919, Mudrak could have explored Petrytsky's career in order to illustrate how artists around Semenko and *Nova generatsiia* influenced the visual arts.

18. The book contains some annoying discrepancies between text and footnotes. On page 18, the founding of Hart is said to have occurred in 1921. The reader needs to consult the note on page 250 to learn the true year (1923), although he may not know, necessarily, which one to trust. Similar problems occur on pages 119 and 153: the text contains the years 1910 and 1917, whereas the note proves they should read 1919 and 1927.

One could, unfortunately, continue in this vein. The point is that the above errors are symptomatic of a fairly consistent disregard for precision. Many a questionable passage in the book springs directly from poor phrasing, careless editing or oversight. The many stylistic

infelicities (needless repetition, wordiness, misprints, and mistranslations) aggravate the situation even more. At the risk of turning this review into an exercise in proofreading, the following are provided by way of illustration:

1. Having established the publication dates for *Nova generatsiia* as the years 1927–30 (p. 2), the author goes on to repeat this information in the span of several pages with such phrases as: “*Toward the end of the decade . . .*” (p. 5); “*the last three years of the decade of the twenties*” (p. 5); “*Published at the end of the twenties . . .*” (p. 31). Or compare the following two sentences, which appear just a few lines apart: a) “Malevich’s writings on New Art were intended to offer a survey of the evolution of modern art beginning with Cézanne.” b) “The purpose of Malevich’s twelve-part series of essays or lectures was to carry out a brief analysis of some of the major trends in New Art, an artistic process classified as beginning with Cézanne’s late period . . .” (cf. p. 61). The Introduction and the Conclusion echo some phrases and ideas almost verbatim (cf. pp. 4 and 213).

2. Clumsy and imprecise formulations too often leave the reader wondering what the author is trying to say: “Shkurupii was also [. . .] a ‘witty destructor of all the elements of *Facture*,’ *meaning, of course, that he was gifted not only in the transposition of words to give a sense of physical materiality in poetic experimentation, but his work represented a change in the overall superficial aspects of the literary-artistic status quo*” (p. 17).

3. Many a sentence will raise even a forgiving reader’s eyebrows: “The opportunity, well taken advantage of, gave rise to . . .” (p. 73) “Contemporaneous to Boichuk, who revived the fresco technique and use of tempera at the Kiev Art Institute, so too, in Kharkiv, Yermilov also used the medieval medium of tempera paint to decorate the Artists’ Cabaret” (p. 126). “The relief of the surface of *Composition No.13* [. . .] can be sensed by virtue of the light reflecting off of it.” (p. 131). “She [Ukraine] exploited her accomplishments in the domain of that political role which, for her, only art could play abroad under the circumstances of the day and era” (p. 157).

4. Some translations leave much to be desired. Compare, for example, the original lines from Semenکو with Mudrak’s English version (note that the line breaks are not maintained):

переможці/ ми/ земля людині/ ударники/ ми/ міряємо
суходолами/ кладемо материк/ на материк . . .

we, the conquerors,/ *are the earth to man*/ we, are the workers/ we measure *the dry valleys*/ we place one continent on another. . . . (p. 168)

Another translation on the same page confuses the title for the subject of the first sentence and fails to footnote the original source accurately.

Myroslava Mudrak's book is in many respects a necessary and desirable study; it has much to offer that is both new and interesting. Unfortunately the author's considerable effort has been seriously undermined by too many avoidable errors—not to mention a text that sometimes borders on the raw. Originally a doctoral thesis, this book has clearly not been subject to the rigorous rethinking and refinement it required. If this promising and useful publication is to assume a serious place in scholarship, it will need a revised edition.

Notes

¹ See Valentine Marcadé, "Vasili Ermilov and Certain Aspects of Ukrainian Art of the Early Twentieth Century," in S. Barron and M. Tuchman, ed., *The Avant-Garde in Russia, 1910–1930: New Perspectives* (Los Angeles: Los Angeles Country Museum of Art, 1980), 46. Vladimir Markov, *Russian Futurism: A History* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1968), 381.

² Here and in all further quotations from the book, the emphases are mine. (O.I.)

³ *Semafor u maibutnie* (1914), 41.

⁴ See the inside back cover of *Nova generatsiia*, no. 2 or no. 6, 1929. Capitals in the original.

⁵ The spelling in the original was correct, i.e., *Almanach*; there were no quotation marks around *Neuen Generation*.

⁶ The transliteration of the names is Mudrak's, which, incidentally, is inconsistent with the practice she generally employs in the book.

Essays in Modern Ukrainian History

Ivan L. Rudnytsky

Edited by Peter L. Rudnytsky

This volume brings together the English-language essays of the late Ivan L. Rudnytsky, a leading historian of modern Ukraine noted for his original interpretations. Taken together, the essays present a coherent view of Ukrainian history since the seventeenth century.

xxv, 497 pp.

Order from:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall
University of Alberta
Edmonton, Alberta Canada T6G 2E8

cloth \$39.95

Zustrichi i proshchannia (Spohady)

Tom pershyi

Hryhorii Kostiuk

This autobiography of a leading literary historian is an invaluable document of Soviet Ukrainian intellectual life before the Second World War, providing a wealth of first-hand observations unavailable elsewhere.

xiv, 743 pp.

cloth \$44.95

Order from:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall
University of Alberta
Edmonton, Alberta Canada T6G 2E8

BOOK REVIEWS

HARVARD UKRAINIAN STUDIES, Volume VIII, Number 1/2 (June 1984).
Special issue: *The Kiev Mohyla Academy*. 252 pp.

T. CHYNCZEWSKA-HENNEL, *ŚWIADOMOŚĆ NARODOWA SZLACHTY UKRAIŃSKIEJ I KOZACZYŹNY OD SCHYLKU XVI DO POŁOWY XVII W.* Warsaw: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. 188 pp.

The two studies under review deal with subjects of considerable importance to anyone interested in early modern Ukrainian cultural and intellectual history. *The Kiev Mohyla Academy* was published to commemorate the 350th anniversary of the founding of the Academy—something the authorities in Kiev and Moscow chose not to celebrate. This anthology consists of ten articles, three annotated bibliographies, and a facsimile reprint of a panegyric published originally in 1632 in honour of Petro Mohyla. The subjects covered in the articles range from overviews by Omeljan Pritsak and Ihor Ševčenko on the nature and significance of the Mohyla Academy to a detailed review article by Frank Sysyn on recent Western works dealing with seventeenth-century Ukrainian culture, and a study of Petro Mohyla and Romania. Natalia Pylypiuk has studied the first panegyric written in honour of Mohyla, James Cracraft has written on Kievan theology, George Gajecy on the Academy and the Hetmanate, Paula Lewin on the Bible as a source for seventeenth-century Ukrainian drama, and Ryszard Łuźny has examined the impact of Polish culture on the Mohyla Academy. Finally, Roman Koropecy examines a Polish translation of an English book translated at the Mohyla Academy and dedicated to Adam Kysil. The bibliographies cover literature about Mohyla and Romania, as well as Polish and Soviet publications on the Academy which have appeared during the last twenty years. Regrettably, although the important question of the Academy's relationship to the development of Ukrainian national consciousness is mentioned frequently in passing, it is not examined in detail.

Also, it seems that an article comparing the Kiev Academy with other European institutions of higher learning in periods of upheaval and change would have been a valuable addition to this collection of essays. For example, could not the Kiev Academy be compared to the University of Paris during the Hundred Years' War or the University of Prague during the first decades of the fifteenth century? As is known, the Czech professors were attempting to establish themselves as the political and social equals of the Germans and, if they are

taken as an example of a "national ecclesiology" struggling for recognition, the parallels with the Ukrainian case could be most informative. Moreover, if the Czechs were able to develop a "national ecclesiology" which they used against the Germans, might not the Kievans have developed something similar for use against the Poles, and perhaps against tsarist centralism as well?

The articles in the anthology are well researched and comprehensive, with the exception of Cracraft's study of Kievan theology, which strikes one as somewhat superficial. The author is, of course, correct in noting that until the hundreds of manuscript works in Soviet archives have been examined nothing definitive can be said about Kievan theology. But this should not absolve a researcher from attempts to generalize on the basis of what is available. Thus, a short analysis of Mohyla's *Orthodox Confession* and *Trebnyk* would have been informative. Were they part of the "nominalist" or "realist" tradition? How did they treat issues such as voluntary poverty, the role of secular power in society and the laity in the church, and the importance of faith, grace and deeds to salvation? Can evidence of a Ukrainian "national ecclesiology" be found either in these two works or in any of the Kievan works available outside the USSR?

The second book under review argues that a Ukrainian-Rus' national consciousness was evolved and shared by Rus' gentry, Cossacks, and Orthodox clergy in the early seventeenth-century *Rzeczpospolita*. The author begins with a discussion of the theoretical issues involved in the study of national identity and a short review of some of the literature on the subject. She then identifies the Union of 1596 and the realization by the Rus' gentry that their native language was becoming irrelevant to everyday life as the major stimuli leading individuals in Ukrainian society to reflect about their own identity and origins. Examining written sources for expressions of awareness of common language, tradition and religion, she points out that the Orthodox Rus' gentry, Cossack officers, and clergy were the main proponents of Ukrainian-Rus' consciousness. The book concludes with a short survey of how national consciousness emerged in a number of non-state nations in medieval and early modern Western Europe.

Most of the published primary sources used by the author are well known to historians. Her quotations from unpublished archival sources provide interesting additional evidence in support of her thesis, but they are not essential and without them the main argument of the book would not be weakened. Missing from the bibliography of secondary literature are some very important works: a series of articles devoted to early modern Ukrainian national consciousness that were published in *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* in 1965 and 1966,¹ and studies on the national question by Bauer, Renner, Rozdolsky, Hechter, Nairn, and Gellner.

Chynczewska-Hennel's book provides a useful reminder that the gentry in the Polish-Lithuanian Commonwealth were not all ethnically Polish, and that the Cossacks were not merely an armed rabble but shared a common national identity with the Rus' gentry and clergy. For specialists in Ukrainian history, however, her book raises more questions than it answers.

For example, how intense was Ukrainian-Rus' consciousness in view of its failure to keep Cossacks and gentry on the same side during Cossack revolts? What was the role of Polish-Ukrainian animosity in formulating the consciousness of each nation? How and why did the Cossacks and the Orthodox clergy rather than the Rus' gentry and Uniate clergy become the "bearers" or representatives of the Ukrainian ethnos? The author draws attention to the fact that during the period under study there were Uniates and Protestants who considered themselves Russian (pp. 75-6), but tends to ignore this observation in her generalizations that identify the Rus' nation exclusively with Orthodoxy.

Chynczewska-Hennel's book also provokes questions about the relationship between the "national question" and broader intellectual currents. How did the universalist tradition of Byzantine Orthodoxy, within which national histories could in theory "begin" only with the establishment of a metropolitanate, affect early modern Ukrainian national consciousness? Did the existence of the Kievan metropolitanate serve to counteract the universalism of Orthodox thought and foster the emergence of a particularist Ukrainian-Rus' identity? How was the emergence of Ukrainian national consciousness related to the struggle between "rationalist" and "traditional" forces within Rus' society, and did "traditionalists" with their apophatic theology, or "rationalists" influenced by humanism and Protestantism, contribute more to the rise of Ukrainian national consciousness? Was the evolution of this consciousness echoed in debates on the nature of the ideal *Rzeczpospolita* or vice versa? Given that according to Thomist and Aristotelian principles a coincidence between state, language and race is desirable, were spokesmen for the Ukrainian-Rus' cause at a theoretical disadvantage?

Chynczewska-Hennel's study represents a useful summary of the emergence of early modern Ukrainian national consciousness, a subject first studied by late nineteenth- and early twentieth-century Ukrainian historians, especially Hrushevsky and Lypynsky. It holds little new information for Western specialists in Ukrainian history. But as the book directs attention to the neglected subject of ideology and *mentalité* in early modern Ukraine, its appearance is to be warmly welcomed.

Stephen Velychenko
University of Toronto

¹See the following articles in *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*: O. Apanovych, "Natsionalno-vyzvolni viiny v epokhu feodalizmu," no. 12 (1965): 29-38; I. Krypiakevych, "Do pyttannia pro natsionalnu samosvidomist ukrainskoho narodu v kintsi XVI—na pochatku XVII st.," no. 2 (1966): 82-4; I. Boiko, "Shche raz pro kharakter natsionalno-vyzvolnykh voien v epokhu feodalizmu," no. 2 (1966): 84-7; and I. Boiko, "Do pyttannia pro derzhavnist ukrainskoho narodu v period feodalizmu," no. 8 (1968): 27-38. Scholars interested in these issues should also note: L. Iurkevych, "Seredni kliasy i natsionalne vidrodzhenie," *Dzvin*, no. 2 (1913): 102-11.

JOHN L. SCHERER, ed. *USSR: FACTS AND FIGURES ANNUAL*. Volume II, 1987. Gulf Breeze, Florida: Academic International Press, 1987. 384 pp.

There is always a danger in compiling yearbooks of confusing the important and the trivial; or of focusing on one area to the detriment of others. How does one decide which items merit inclusion in such an annual, and from which sources does one draw information? Is it possible to restrict oneself to Soviet sources? How reliable are reports from the Western media? The above book raises all these questions and more.

The 1987 annual is truly a comprehensive work. It covers, inter alia, government, foreign affairs, the Communist Party, demography, the armed forces, the economy, energy, industry, agriculture, foreign trade and science. But ultimately, despite the minutiae and vast detail, it frustrates as much as it pleases. In some respects, this is inevitable. To produce such a book on an annual basis, it may be necessary to concentrate on those aspects of Soviet life on which considerable information is available from sources such as the CIA, the U.S. Department of State and the U.S. Department of Defense.

On other questions, the sources are either dubious or consist of straightforward references to single articles in the mainstream Soviet press. On hydroelectric and thermal power developments, for example, of the eight news items listed, no fewer than six cite single articles in either *Pravda* or *Izvestiia* as their sources. It need hardly be added that the USSR issues a plethora of informative journals and magazines on this topic, in addition to a more informative daily newspaper about such subjects, *Stroitelnaia gazeta*.

It is always useful to have updated reports on major events such as the Chernobyl disaster. Yet it is hardly adequate to include a Chernobyl chronology that contains a sentence such as "The maximum level of radiation in the area of the Chernobyl station the day of the accident was 10-15 milliroentgen an hour. . . ." The statement, presumably, was issued to assuage panic among the local population. According to the 1987 Soviet report to the International Atomic Energy Agency in Vienna, the level of radiation around the reactor was 1,000 millirems (1 rem) per hour, i.e., hundreds of times higher than the above figure, which would not have caused significant injuries.

Under the important heading of economic news, pure trivia raises its ugly head. The longest item in the section begins as follows:

Raisa Gorbachev canceled a scheduled meeting with Yves St. Laurent to consult with Pierre Cardin, whose designs, she said, were "obviously not commercial, but admirable as works of art."

Having digested this piece of information, the reader turns to a genuinely useful list of tables on industrial production in physical terms by quarters, compiled from both Soviet and Western sources. Yet the question is why a book that includes such hard information also contains nonsense such as the above. Since

the book runs to almost 400 pages of small print, the item on Raisa Gorbachev can hardly have been intended as filler.

On government and personalities, the compiler has made a valiant effort to keep pace with the numerous changes that have occurred under the Gorbachev regime. Clearly updating or supplements will be necessary. Toward the end of the volume, there is a Guide to the Oblasts of the Russian Republic (RSFSR), which appears somewhat pointless and isolated without similar guides to the other republics. Here space may have been the determining factor. The Russian republic is of course the largest Soviet republic, but is it also the most significant? The overall impression conveyed by the book is of a Russocentric analysis, à la Politburo of the CC CPSU.

Under special topics, there is a good account of "Human Rights in the Soviet Union, 1 October 1985-1 April 1986." It is followed by the useful addenda to the rules on entering and leaving the USSR promulgated in August 1986. The table on p. 353 indicates that despite the "new era of glasnost," Jewish emigration from the USSR has actually declined under Gorbachev.

In conclusion, one might say that the *Facts and Figures Annual* is indispensable as a reference tool, but inadequate for major research (with the possible exception of the sections on weapons and space research). It whets the appetite but leaves the reader hungry. Furthermore, many of the sources are reputable, but hardly scholarly magazines such as *Business Week* and newspapers such as the *New York Times*. The researchers delved not into scientific journals and accounts, or even into the Soviet regional press—which is far more informative on the whole than the central press—but only into the mainstream Moscow press and publications.

On Ukrainian or non-Russian affairs, the reader may well pick up the volume without adding significantly to his knowledge. In addition, the high price of the book may put it beyond the means of the average student.

David R. Marples
University of Alberta

JOAN L. ROCCASALVO, *THE PLAINCHANT TRADITION OF SOUTHWESTERN RUS'*. Boulder: East European Monographs, 1986. xii, 185 pp.

Anyone who tackles a problem related to "Southwestern Rus'" confronts a formidable task. What was and is the identity of the Eastern Slavs who inhabit the southern slopes of the Carpathian Mountains? If the question is addressed to the present-day inhabitants of that area, the answer, in most cases, will be "Ukrainian." Had the same question been asked of these people, let us say, one hundred years ago, or were it to be posed to many of their descendants in the

USA and Yugoslavia today, one would get a great variety of answers, among which "Rusyn" (or some phonetic variant thereof) might be prominent.

In their ecclesiastical life these people have preserved, as the author of the monograph points out, a musical tradition that has experienced few changes over the years. Various *Irmologia*, both manuscript and printed, are compared, beginning with a Suprasl MS (1601) through Lviv impressions of 1700 and 1709, the Iuhasevich MSS from the late eighteenth and early nineteenth centuries, and culminating in the Bokshai and Malinich publications of 1906.

When Roccasalvo examines certain *irmosy* from these various transcriptions one is impressed by a certain constancy in the melodic contour, although each source gives the melody with its own peculiarities. The author examines the vicissitudes of notation from the Kievan square notation (with movable Do) employed in the pre-twentieth-century codices to the round-note notation (with presumably fixed Do) in the Bokshai and Malinich edition.

In this transition from variable to fixed Do notation the author sees a greater significance than is justified. Even a twentieth-century cantor who uses the Bokshai and Malinich edition as a basis for his chant will hardly treat the notes with the same respect for pitch that a soloist would accord the score of Beethoven's *Missa Solemnis*. He would, of course, chant the melody in a range that would suit his voice with little regard for the B-flat Major notation before him. Thus the transition from movable to fixed Do is only an apparent one with little basis in reality.

But even B-flat Major is something of a misunderstanding. In East Slavic hymnody one does not encounter a scale built on an octave constructed on a sequence of 2-2-1-2-2-2-1 semitones in the Major mode. The author herself points out (p. 78) that Irmologion chant is built on a scale in which the natural octave plays a minimal role, since it is based on a succession of four 2-2-1 trichords. In light of this, the proposed grouping of three tetrachords (p. 79) is entirely without foundation.

Roccasalvo justly points out that in the tradition under discussion there is a predilection for a final pure fourth. Yet she pays scant attention to the fact that in Malinich's chanting there is a persistent F# in the lower octave—an innovation, since it is not attested in earlier corpora.

As important as *irmosy* are in the liturgical life of the Eastern Church, the author leaves a much more important and fascinating topic beyond the pale of her study: the fundamental eight tones (*octo-echos*) to which the *troparia*, *kontakia*, *prokimenena* and alleluia are chanted at the Divine Liturgy. Anyone even remotely familiar with southern East Slavic plainchant knows that three major traditions are in use (with monastic variations): Kiev, Lviv, and Carpathian. The first has a relatively simple melody, the melody of the second is more elaborate, and the third has a very elaborate melody. Given that Eastern Christianity spread westward from Kiev, accompanied by the liturgical chant tradition, how does one explain the observed evolution with very little, if any, melodic similarity between these traditions? This problem is inadequately

treated in the book under review, and no hypotheses are offered to explain these differences. The author examines the dessert of the *irmosy*, but does not deal with the meat-and-potatoes issue of the *octo-echos*. Prompted, perhaps, by her own Latin-rite tradition, Roccasalvo looks for possible origins of the *prostopinije* of south-western Rus' in Gregorian chant, but in her concluding remarks (p. 128) she leaves this topic for others to study. Would not an examination of eastern traditions, both Christian (St. John Damascene, Hellenic and Bulgarian) and pre-Christian (Judaic), turn up much more likely sources?

It was intimated at the beginning that the identity of the "Rusyns" is a point of debate. Indeed, the author gives a striking dialogue illustrating this problem (pp. 3–4). But in her attempt to provide her own definition, Roccasalvo only confuses the reader. How is one to understand this oxymoron: "The Carpatho-Ruthenians are Eastern Slavs who have inhabited an area located on the western fringes of present-day Ukraine in Southwestern Russia" (p. ix)? Does the author have to be reminded that "present-day" Ukraine and Russia are not coterminous?

Similar misconceptions and anachronisms abound in the early chapters of the book. There is, for example, a map on p. 5 (with no title) which shows the boundaries of Kievan Rus' ca. 1200 superimposed on an outline of the Polish-Lithuanian Commonwealth (late sixteenth century). Unfortunately, confusing statements and misnomers of this sort abound toward the beginning of the volume.

Roccasalvo presumably is not very familiar with New Church Slavonic, otherwise the numerous errors in transliteration would have been avoided (e.g., [p. 121]: Jako do**l**ja vo myč**enice**kh**o** strastoterpe**ce** Heorh**ie**, sošedšesja d**e**nece pochvalim**o** jako coveršil . . .) The author is not sure how to deal with ě. In some instances she is faithful to the local tradition by rendering it as i (prostopinije), but in other forms the same root is given in the Russian version as ie (popievki). Obviously she is much more at home in musicology than in history or linguistics, yet, in studies of this area, knowledge of the latter disciplines is of great importance.

Numerous typographical errors detract from the quality of the work, as does the excessive use of capitals in the text, which is unbecoming in a work that claims to be scholarly.

Andrij Hornjatkevyč
University of Alberta

Н. К. ГАВРИЛЮК, *КАРТОГРАФИРОВАНИЕ ЯВЛЕНИЙ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ (По материалам родильной обрядности украинцев)*. Київ: Наукова думка, 1981. 279 стор.

Родильна обрядовість — одна з найменш опрацьованих ділянок української етнографії. Коли ж взяти до уваги загальний брак публікованих праць на тему картографування явищ нематеріальної культури, то особливо корисною видається перша така спроба у ділянці родильної обрядности українців кінця XIX — середини XX століть. Варто звернути на неї увагу незважаючи на те, що книжка появилася вже досить давно. Монографія складається з таких розділів: Вступ — історіографія вітчизняного етнографічного картографування; Завдання і методика історико-етнографічного картографування. Територіальне розповсюдження традиційних явищ і комплексів родильної обрядности (кін. XIX — поч. XX ст.) — Народження дитини; Найменування; Провідини породіллі; Святкування родин; Обряд очищення; Вибір кумів; Обряди, передуючі хрещенню; Звичаї та обряди, пов'язані з обідом в честь новонародженого; Обряд пострижин. Сучасний розвиток родильних звичаїв та обрядів та їх розміщення в Українській РСР; Висновки; Додаток (з переліком населених пунктів, в яких проводились експедиційні дослідження).

Картографування етнографічних явищ не являється чимось новим. Уже в перші російські карти XVII ст. заносились дані щодо назв, мов та звичаїв місцевих народів, які часто подавались у вигляді малюнків — типів жител, одягу тощо. Більш наукового характеру картографування досягло щойно із створенням Російського географічного товариства (друга пол. XIX ст.), а самостійного значення набуло аж на початку XX ст., коли було засновано Комісію виготовлення етнографічних карт Росії. Згідно ж з думкою автора монографії, найкращі умови для розвитку етнографічного картографування виникли тільки після Жовтневої революції. Проте й тоді, як це виглядає з наведених даних, ідея картографування знаходила більше місця в наукових дискусіях та теоретичних постановках. Щойно після Другої світової війни починають з'являтися практичні результати передвоєнних дискусій.

За завдання основного розділу праці було поставлено прослідкувати географічне розміщення традиційних явищ родильної обрядности українців наприкінці XIX — початку XX століть, встановити їх місцеві варіанти і границі побутування, та виявити історичні причини їх розвитку. У другій частині монографії автор розглянув структурно-функціональні та територіальні зміни у вищезгаданих явищах у радянський час. У зв'язку з трудоемкістю поставлених завдань, за поясненням автора, до досліджуваних територій не ввійшли шість областей України — Чернівецька, Тернопільська, Івано-Франківська, Львівська та Закарпатська, а також Крим.

До поставлених завдань автор підходить із загальноприйнятих в етнографічному картографуванні позицій, та, в основному, справляється з поставленими завданнями успішно. Кожен із підрозділів монографії сповнений масою деталей, подаються найдрібніші місцеві варіанти обрядів, термінології, магічно-ритуальних дій, їх значення та пояснення. Вартою уваги є спроба не тільки пояснити розвиток місцевих комплексів у світлі історичного розвитку розглядуваних територій, але й поставити їх у певний хронологічний порядок. Нескладність та коротка тривалість обрядів, на думку автора, свідчить не про відмирання традицій, а про їх архаїчність. Як приклад можна навести символічне прилучення новонародженого до сім'ї або ж ритуальне очищення матері та баби-повитухи після народження дитини: на Поліссі, де збереглись найархаїчніші з обрядів, прилучення дитини до роду обмежується тільки переданням їй матері на піч, а ритуальне очищення після родів обмежувалось до обмиття рук баби-повитухи. В інших же ж досліджуваних районах очищення уже поширювалось і на матір, а в багатьох місцевостях набирало утилітаризованої форми купання. В іншому випадку, аналізуючи відвідини породіллі, автор приходить до висновку, що суто жіночі відвідини — це залишок епохи матріярхату, тоді як мішані чоловічо-жіночі є вже пізнішою трансформацією обряду.

Як результат аналізу матеріалів кінця XIX — початку XX ст. автор вважає можливим встановити п'ять територіальних комплексів родильної обрядовості українців.

Північний комплекс (в основному українське Полісся), в силу історичних обставин залишався на досить низькому рівні економічного та суспільного розвитку, що сприяло збереженню багатьох обрядів патріархальної й навіть матріархальної епох. Про це досить переконливо свідчить переважання дохристиянських обрядів, збереження в них жіночих ролей (матері, баби-повитухи, стійкість святкування суто жіночих родин та провідин), наявність магічно-ритуальних дій (поводження з обстриженим волоссям, ритуальне очищення тільки для баби-повитухи) та страв.

Південно-Західний комплекс (Волинь, Поділля, частини Київщини та Херсонщини) виробився на території, яка протягом віків знаходилась у центрі воєнних збурень та міграцій населення, і зазнавала періодичних економічних розвитків та занепадів. Усе це створило досить своєрідний комплекс родильної обрядовості, в якому, з одного боку, затримались досить ранні явища (притаманні Північному комплексу), а з другого розвинулись своєрідні, притаманні лише даній території. З них варто згадати місцеву назву баби-повитухи (баба-бранка), колективне кумівство із своєрідною ієрархією, ужиток магічно-ритуального букету квітів на святкуванні хрестин тощо.

Своєрідні історичні умови розвитку Східного комплексу (переважно Харківщини) знайшли відображення і в духовній культурі

населення цієї території. Як відомо, Харківщина заселялась вихідцями з різних частин України, ввійшла до української території відносно пізно, та стояла на досить високому рівні економічного розвитку. Побутуючі тут обряди відзначались деяким ступнем трансформації, а також великою кількістю та різноманітністю дрібніших підваріантів. Обряди провідин та святкування родин злились тут в один, хоч ще й суто жіночий обряд; очищення (змивання рук після родів) виконувалось не тільки бабою-повитухою, але й породіллею. Не відсутні тут і своєрідні форми обрядовості — фруктовий узвар у ролі магічно-ритуальної страви на святкуванні хрестин.

Центральний комплекс (Полтавщина, частини Катеринославщини, Херсонщини) являвся ніби перехідним між вищезгаданими та Південним комплексами. В родинних обрядах тут помітний досить високий ступінь трансформації — чіткі християнські нашарування, утилітаризація магічно-ритуальних обрядів та послаблення їх жіночого характеру. Тут, наприклад, зустрічаємо варіант спільного, жіночо-чоловічого святкування родин та відвідин, очищення (уже купання) тільки для породіллі. Пояснюється це, як і в випадку Південно-Західного комплексу, досить неспокійною історією території, і тим, що в досліджуваний час (кін. XIX — поч. XX ст.) вона стояла на другому місці по рівні економічного розвитку.

Південний комплекс, до якого входила територія колишньої Новоросії, відзначався найвищим ступнем трансформації традиційної обрядовості. На святкування хрестин, наприклад, запрошувались тільки куми та баба-повитуха (крім домашніх), що перетворювало обряд із суспільного в більш індивідуальний. Подарунки тут уже фабричного виробу — цукерки, купований хліб; значна відсутність магічної символіки, місце якої зайняло утилітарне значення обрядів. Все це стає зрозумілим, коли згадати про високу індустріалізацію комплексу, досить пізні та швидке заселення, присутність різних етнічних груп.

Економічні, політичні та суспільні зміни, які відбулися за роки радянської влади, зробили величезний вплив на традиційну родину обрядовість. Сьогоднішня обрядовість значно скорочена, а більшість ритуальних дій набрала розважального характеру. Деякі обряди, натомість, розгалузились у кілька нових. Наприклад, до двох колишніх обрядів відвідин породіллі та святкування родин сьогодні додалися провідини породіллі в лікарні та окреме святкування родин батьком у колі друзів з праці. Цікаво також відмітити, що на святкування в честь новонародженого (яке сьогодні, за свідченням автора, часто називають "звіздинами") деколи запрошують акушерку, оскільки вона перебрала роль баби-повитухи. В загальному ж, теперішня родинна обрядовість відзначається відносною одноманітністю чи не по цілій досліджуваній території, хоча й сьогодні існує досить місцевих варіантів для територіального поділу. Так, Північно-Західня система (Полісся, Волинь,

Поділля) і на сьогодні зберігає ряд стійких місцевих варіантів обрядів — ритуальні страви на святкуванні хрестин, збереження жіночих провідин і святкування родин удома, тощо. Центральньо-Східня система, натомість, зазнала багато вищої трансформації обрядів, і до того ж відзначається їх одноманітністю. Найбільших же змін зазнала Південна система, яка і в минулому не відзначалась великою традиційністю. Існуючу тут обрядовість було б доцільніше назвати звичаями, досить подібними до міських родильних звичаїв.

На закінчення хотілося б додати кілька думок про загальний характер та місце монографії в українській етнографії. Робота над етнографічними атласами Європи почалась ще в 1930-их роках, і на сьогодні існують вже такі атласи Німеччини, Польщі, Югославії та багатьох інших країн; на Україні ж робота такого характеру щойно починається. Якщо ж взяти до уваги, що це перша етнографічна праця, присвячена суто родильній обрядовості, та що існуючі описи родильної обрядовості окремих сіл та місцевостей розкидані по величезній кількості публікацій — від “Матеріалів до української етнології” НТШ до цілком випадкових газет і журналів, то важко переоцінити вартість та вчасність даної монографії. Не можна, проте, не згадати про кілька суттєвих недоліків. Перш за все, це дещо обмежений підхід до аналізу обрядових явищ із “марксистсько-ленінських позицій” (стор. 47), і досить часті та далекі від етнографії випадки в сторону релігійних та інших “пережитків” (стор. 239 та ін.). Обійшлись увагою повір’я та звичаї, які мають силу перед народженням дитини та церковне хрещення, хоч автор часто згадує “забобони”, пов’язані із здоров’ям майбутньої дитини, та “християнські нашарування”. Можна було б також побажати, щоб праця на тему української етнографії, написана в Українській РСР та опублікована “Науковою думкою” у Києві, таки вийшла українською мовою...

Проте, як і в більшості більш-менш цінних радянських публікацій з гуманітарних наук, згадані недоліки сприймаються як нормальна “данина хозарам” і відносно безболісно забуваються. Тому лишається тільки привітати появу монографії та побажати скорого виходу в світ досліджень невиключених територій, як і подібних робіт з інших ділянок української етнографії.

Валентин Мороз, мол.
Альбертський університет

Zdaleka do blyzkocho: spohady, rozдумы *Vasyl Sokil*

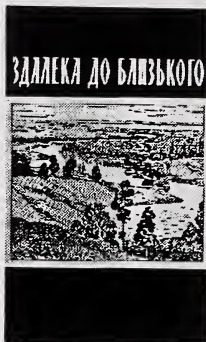
The memoirs of the writer Vasyl Sokil, a long-time resident of Kharkiv who emigrated to the West in the late 1970s, reach back to the early years of this century. Sokil's eventful life, rich in unusual experiences, will fascinate any reader with an interest in literature and politics.

362 pp.

cloth \$29.95

Order from:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall
University of Alberta
Edmonton, Alberta Canada T6G 2E8

Yarmarok: Ukrainian Writing in Canada Since the Second World War

*Edited by Jars Balan and
Yuri Klynovy*

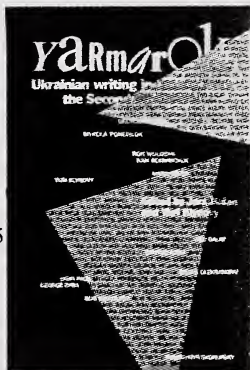
Yarmarok consists of translations of works by Canadian-born and Old World writers of Ukrainian descent that show how they have responded to the New World environment. The result is a new and refreshing addition to the field of Canadian literature.

352 pp.

cloth \$24.95

Order from:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall
University of Alberta
Edmonton, Alberta Canada T6G 2E8

RECOLLECTIONS ABOUT THE LIFE OF THE FIRST UKRAINIAN SETTLERS IN CANADA

William A. Czumer

An English translation of the memoirs of a pioneer school teacher at the centre of controversy over bilingual schools in Alberta in 1914. Describes Ukrainian life in Canada during the first twenty-five years of settlement from the social, political, religious and educational points of view.

xvi, 176 pages, paper \$5.95 cloth \$9.95

Send order to:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall, University of Alberta
Edmonton, Alberta T6G 2E8

(Payment must accompany order)

POLITICS AND SOCIETY IN SOVIET UKRAINE

By Borys Lewytzkyj

1953-1980

Perhaps the most authoritative English-language work on the period to date. Encompasses Soviet Ukraine from the death of Stalin to Shcherbytsky's rule as first party secretary. A final chapter on Society examines the economy, religion and the continuing Russification of Ukrainian society by the Soviet regime.

219 pages, cloth \$14.95 paper \$6.95

Order from:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall
University of Alberta
Edmonton, Alberta, Canada T6G 2E8

UKRAINE AFTER SHELEST

Edited by Bohdan Krawchenko

A multi-disciplinary examination of developments in Ukraine after the fall of Petro Shelest in 1972. The contributors and subjects are Roman Solchanyk, politics; Bohdan Nahaylo, dissent; Myroslav Shkandrij, literature; Gennady Ozornoy, economics; Bohdan Krawchenko, demography.

121 pages, paper \$4.95

Send order to:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall, University of Alberta
Edmonton, Alberta, Canada T6G 2E8

POLAND AND UKRAINE: PAST AND PRESENT

Peter J. Potichnyj, editor

This volume discusses the historical background of the two countries, cultural relations, economic ties and communications, and present-day political problems.

"An especially commendable feature [of the book] is its refreshing candor. Most of the authors ask important questions and attempt to answer them frankly . . ." **Harvard Ukrainian Studies**

365 pages, paper \$9.95 cloth \$14.95

Order from:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall
University of Alberta
Edmonton, Alberta, Canada T6G 2E8

LOYALTIES IN CONFLICT

Ukrainians in Canada During the Great War

edited by Frances Swyripa and John Herd Thompson

During the First World War Ukrainians were labelled 'enemy aliens', and were interned, threatened and finally disfranchised. This book of essays is the first detailed examination of the wartime experience of Canada's Ukrainian community. Anglo-Canadians and the alien worker, the wartime economy, the internment of Ukrainians, the Ukrainian diplomatic representation in Canada are some of the subjects dealt with by this important contribution to Canadian history.

213 pages, paper \$7.95

Order from:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall, University of Alberta
Edmonton, Alberta, Canada T6G 2E8

CHANGING REALITIES: SOCIAL TRENDS AMONG UKRAINIAN CANADIANS

Edited by W. Roman Petryshyn

Leading social scientists examine ethnicity and the census, and the economic status, social trends, and political participation of Ukrainians in Canada.

"Probably the most informative recent volume available on social trends among Ukrainian Canadians."

Canadian Journal of Sociology

xvii, 249 p. paper \$7.95

Order from:

University of Toronto Press
Distribution Department
5201 Dufferin Street
Downsview, Ontario,
Canada M3H 5T8.

VISIBLE SYMBOLS

CULTURAL EXPRESSION AMONG CANADA'S UKRAINIANS

Edited by Manoly R. Lupul

What are the *visible symbols* through which Ukrainians in Canada express their identity in the North American milieu? The volume answers this question in six parts: Ukrainian Material Culture in Canada; Ukrainian Art in Canada; Ukrainian Music in Canada; Ukrainian Dance in Canada; In Search of Ukrainian Canadian Symbols; and the Politics of Ukrainian Culture in Canada. The papers are taken from the fifth annual conference on Ukrainians in Canada (University of Manitoba, 1981).

204 pages, cloth \$19.95

Order from:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall University of Alberta
Edmonton, Alberta, Canada T6G 2E8

THE SOVIETIZATION OF UKRAINE

1917-1923 The Communist Doctrine
and Practice of National
Self-Determination

By Jurij Borys

This volume discusses the Bolsheviks' theory and practice of national self-determination with regard to Ukraine from the outbreak of the revolution in 1917 to the creation of the Soviet Union in 1923.

"To a greater extent than any other writer on this period of Ukrainian history . . . Borys has endeavoured to present the sociological and the economic as well as the purely political aspects of his subject."

John A. Armstrong

488 pages, paper \$12.95, cloth \$19.95

Order from:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall
University of Alberta
Edmonton, Alberta, Canada T6G 2E8

RETHINKING UKRAINIAN HISTORY

edited by Ivan L. Rudnytsky
with the assistance of John-Paul Himka

A collection of essays covering aspects of Ukrainian history from the period of Kievan Rus' to the present day. The book concludes with a stimulating Round-table discussion on periodization and terminology.

269 pages, paper \$9.95, cloth \$14.95

Order from:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall
University of Alberta
Edmonton, Alberta, Canada T6G 2E8

*Canadian Institute of Ukrainian Studies
Research Reports*

- 1 Shirley Zaporzan
Film and the Ukrainians in Canada 1921-1980
1982 xv, 76 pp. \$8.00
- 2 Yury Boshyk and Boris Balan
*Political Refugees and "Displaced Persons,"
1945-1954*
1982 xl, 424 pp. \$27.00
- 3 Alan Rutkowski and Nadia Cyncar
*Ukrainian Serials: A Checklist of Ukrainian Journals,
Periodicals and Newspapers in the University of
Alberta Library (Revised Edition)*
1987 x, 131 pp. \$11.00
- 4 W. Roman Petryshyn and Natalia Chomiak
*Political Writings of Post-World War Two Ukrainian
Emigres: Annotated Bibliography and Guide to
Research*
1984 xxvi, 297 pp. \$20.00
- 5 Alan Rutkowski and Nadia Cyncar
*Ukrainica on Microform: A Checklist of Non-serial
Publications in the University of Alberta Library*
1984 91 pp. \$9.00
- 6 John-Paul Himka and Frances A. Swyripa
Sources for Researching Ukrainian Family History
1984 37 pp. \$6.00
- 7 Frances A. Swyripa and Andriy Makuch
*Ukrainian Canadian Content in the Newspaper
Svoboda 1893-1904*
1985 157 pp. \$12.00
- 8 Frances A. Swyripa
*Guide to Ukrainian Canadian Newspapers, Periodicals
and Calendar-Almanacs 1903-1970*
1985 xv, 121 pp. \$11.00

- 9 Bohdan S. Kordan
Ukrainians and the 1981 Canada Census: A Data Handbook
1985 222 pp. \$15.00
- 10 Bohdan S. Kordan
Ukrainian Community Needs-Assessment Study: Prairie Region
1985 33 pp. \$6.00
- 11 Frances A. Swyripa
Oral Sources for Researching Ukrainian Canadians: A Survey of Interviews, Lectures and Programmes Recorded to December 1980
1985 434 pp. \$25.00
- 12 Dennis Sowtis and Myron Momryk
The Olena Kysilewska Collection
1985 36 pp. \$6.00
- 13 Dennis Sowtis and Myron Momryk
The Kateryna Antonovych Collection
1985 28 pp. \$5.00
- 14 Mariia Dytyniak
Ukrainski kompozytory: Bio-bibliografichniy dovidnyk
1986 160 pp. \$12.00
- 15 Mikuláš Mušinka
Volodymyr Hnatiuk: Bibliografiia drukovanykh prats
1987 148 pp. \$11.00
- 16 Wiktor Holowacz and Myron Momryk
The John Kovalevitch Collection
1987 iv, 57 pp. \$6.00
- 17 George S.N. Luckyj
Keeping a Record: Literary Purges in Soviet Ukraine (1930s): A Bio-Bibliography
1988 xl, 52 pp. \$9.00

Send orders to:

Canadian Institute of Ukrainian Studies
352 Athabasca Hall
University of Alberta
Edmonton, Alberta
Canada T6G 2E8

**Ukraine during World War II:
History and its aftermath.
A symposium.**

Edited by Yury Boshyk

Discusses the Nazi and Soviet occupations of Ukrainian territory; Jewish-Ukrainian relations; Ukrainian participation in German armed forces.

291pp., paper \$9.95.
ISBN 920862-36-5
(paper).

**Famine in Ukraine
1932-1933**

Edited by Roman Serbyn and
Bohdan Krawchenko

Selected essays from a 1983 conference in Montreal discuss the origins and nature of the 1932-33 man-made famine in Ukraine.

192pp., cloth \$19.95.
ISBN 920862-43-8.

**Political Thought of the
Ukrainian Underground,
1943-1951**

Edited by Peter J. Potichnyj and
Yevhen Shtendera

A collection of political writings by publicists of the Ukrainian Insurgent Army. Discusses imperialism in Ukraine; ideology; strategy and tactics; and programmatic documents and appeals.

xxvii, 406 pp., cloth \$24.95.
ISBN 920862-45-4.

*The above books may be ordered from
the University of Toronto Press, Distribu-
tion Department, 5201 Dufferin Street,
Downsview, Ontario M3H 5T8.*

TO THOSE WISHING TO SUBMIT MANUSCRIPTS

All contributions must be submitted in three copies and double-spaced throughout. Footnotes should be placed at the end of the manuscript. The modified Library of Congress system of Cyrillic transliteration should be used (with the exception of linguistic articles).

In general, articles should not exceed 25 double-spaced pages, except where especially justified by extensive documentation, tables, or charts. For purposes of style and footnoting, the University of Chicago Press *Manual of Style* should be consulted. Authors should send a short academic biography with their submissions. Manuscripts will not be returned unless specifically requested and postage provided. The policy of the *Journal* is not to consider articles that have been published or are being considered for publication elsewhere. The editors reserve the right to edit all submissions.

A TABLE OF TRANSLITERATION (Modified Library of Congress)

а — a	ї — i	ф — f
б — b	й — i	х — kh
в — v	к — k	ц — ts
г — h	л — l	ч — ch
г — g	м — m	ш — sh
д — d	н — n	щ — shch
е — e	о — o	ю — iu
ё — ie	п — p	я — ia
ж — zh	р — r	ь — -
з — z	с — s	-ий — y in endings
и — y	т — t	of personal
і — i	у — u	names only

